

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**ALEVİ VE BEKTAŞI İNANÇLARINDAKİ MİTOLOJİK
UNSURLARIN TARİHİ VE DİNİ KÖKENİ**

**Hazırlayan
Battal ATALAY**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Kader ALTIN**

EYLÜL 2022, ERZİNCAN

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ALEVİ VE BEKTAŞİ İNANÇLARINDAKİ MİTOLOJİK
UNSURLARIN TARİHİ VE DİNİ KÖKENİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Battal ATALAY

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Kader ALTIN

EYLÜL 2022, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Battal ATALAY

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Tarih ABD

Program Adı : Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Alevi ve Bektaşi İnançlarındaki Mitolojik Unsurların Tarihi ve Dini Kökeni

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 85 sayfalık kısmına ilişkin 05/09/202 tarihinde IThenticate/Turnitin intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: %17.' dir.

Filtrelemeye alıntılar dahil edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim./...../.....

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Kader ALTIN

Öğrenci Battal ATALAY

KILAVUZA UYGUNLUK

“Alevi ve Bektaşı İnançlarındaki Mitolojik Unsurların Tarihi ve Dini Kökeni”
başlıklı Yüksek Lisans, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım
Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Battal ATALAY

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Kader ALTIN

Prof. Dr. Abdulkadir GÜL

Tarih ABD Başkanı

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Kader ALTIN danışmanlığında **Battal ATALAY** tarafından hazırlanan “**Alevi ve Bektaşî İnançlarındaki Mitolojik Unsurların Tarihi ve Dini Kökeni**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

05/09/2022

JÜRİ:

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Kader ALTIN İmza

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI İmza

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Özgür TOKAN İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Aleviliğin kavramının çıkış noktası Hz. Ali'ye dayanmaktadır. Hz. Ali'ye tabi olanlar ve onun yolunda gidenler mânâsına gelmektedir. Bektaşilik ise Aleviliğin Anadolu'da görülmesinden sonra, Hacı Bektaş Veli tarafından oluşturulan bir tarikattır. Bu tarikat çok fazla değişim geçirmeyerek günümüze kadar gelmiştir. Bektaşilik Osmanlı döneminde, yeniçerilerin oluşum sürecinde yer almış daha sonrasındaki tarihi dönemlerde, yasaklanma süreçleri geçirerek günümüz kadar varlığını devam ettirmektedir. Alevilik ve Bektaşilik birbirinden ayrı gibi görünse de, aslında bir bütün olarak incelenebilir. Bu çalışmam 2. Bölümden meydana gelmektedir: 1. Bölüm mitolojinin tarihi ve Alevi-Bektaş inancındaki kavramlar üzerinde durulmuştur 2. Bölüm de Alevilik Bektaşilik mitolojisinde geçen Yaratılış, Turna, Hızır, Geyik, Aslan, Ocak, Zülfikar, Hz. Ali ve Savaş Miti, Nevruz, Doğum ve Sayılar gibi mitolojik unsurların tarihi ve dini kökeni hakkında bilgiler verilmiştir.

Tez konumun tespit edilmesi ve hazırlanmasında bana çalışma imkânı veren ve yardımlarını esirgemeyerek tez sürecimde öneri ve görüşlerinden yararlandığım çalışma sürecimde bilgi ve tecrübesinden yararlandığım tez danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Kader Altın'a, ve Dr. Öğr. Üyesi Kemal Taşcı, Arş. Gör. İbrahim Kurtcebe Akkuş ve ayrıca çalışma sürecimde beni destekleyen sevgili aileme sonsuz teşekkür ederim.

BATTAL ATALAY

Erzincan 2022

ALEVİ VE BEKTAŞİ İNANÇLARINDAKİ MİTOLOJİK UNSURLARIN TARİHİ VE DİNİ KÖKENİ

Battal ATALAY

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Kader ALTIN

ÖZET

Alevilik ve Bektaşilik çok eski tarihlere dayanmaktadır. Bu nedenle içerisinde birçok mitolojik öğeler bulundurmaktadır. İlk olarak Alevilik ve Bektaşiliğin tarihi hakkında bilgi vererek, gelişim süreçlerini açıklayacağım. Aleviliğin Anadolu'ya yayılışı, Kızılbaş tabirini alması ve Alevilere neden Kızılbaş denildiği gibi olguları açıklanmıştır. Osmanlı'dan günümüze kadar Alevilikle ilgili bilgi vererek, Alevilikte yer alan mitolojik öğeler tarihsel ve dinsel kökenine değineceğim. Ayrıca Bektaşiliğin Anada ortaya çıkışı ve Ahmet Yesevi ile olan ilişkisine değinilerek Bektaşiliğin ikinci kurucusu olarak kabul edilen Balım Sultanım Bektaşilikteki hizmetleri hakkında bilgiler verilmiştir. Son bölümde ise Alevilik ve Bektaşilik mitolojisinin önemli öğelerinden olan: Yaratılış, Turna, Hızır, Geyik, Aslan, Ocak Zülfikar, Hz. Ali ve Savaş, Nevruz, Doğum ve son olarak Sayıları inceleyerek bunların Anadolu kültürüne olan katkılar hakkında bilgi verilmiştir. Anadolu'daki Alevi-Bektaşî mitolojisinin oluşumunda eski Türk inançlarının izleri de görülmektedir. Anadolu'daki Alevi-Bektaşî mitolojisinin içinde birçok Şamani ve eski Türk inançlarında yer al ritüellerin izlerinde taşımaktadır. Alevi ve Bektaşî inancındaki önemli öğelerin tarihsel ve dini kökeni hakkında bilgiler verilmiştir

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Alevi, Bektaşî, Hz. Ali, Anadolu, Mitolojik Terimler

HISTORY AND RELIGIOUS ORIGIN OF MYTHOLOGICAL ELEMENTS IN ALEVİİ AND BEKTASHİ BELIEFS

Battal ATALAY

Erzincan Binali Yıldırım University,

Institute of Social Sciences

Master Thesis, September, 2022

Supervisor: Assist Prof. Kader ALTIN

ABSTRACT

Alevism and Bektashism date back to ancient times. Therefore, it contains many mythological elements. First of all, I will give information about the history of Alevism and Bektashism and explain their development processes. The spread of Alevism in Anatolia, the use of the term "Kızılbaş" and why Alevis are called Kızılbaş are explained. By giving information about Alevism from the Ottoman period to the present, I will touch on the historical and religious origins of the mythological elements in Alevism. In addition, the emergence of Bektashism in Anada and its relationship with Ahmet Yesevi were mentioned, and information was given about the services of my Balım Sultan, who is accepted as the second founder of Bektashism, in Bektashism. In the last part, the important elements of Alevism and Bektashism mythology: Creation, Crane, Hızır, Deer, Aslan, Ocak Zülfikar, Hz. Ali and Savaş, Nevruz, Birth and finally Numbers were examined and information was given about their contributions to Anatolian culture. Traces of old Turkish beliefs are also seen in the formation of Alevi-Bektashi mythology in Anatolia. It carries the traces of rituals that take place in many Shamanic and old Turkish beliefs in the Alevi-Bektashi mythology in Anatolia. Information is given about the historical and religious origins of important elements in the Alevi and Bektashi belief

Keywords: Mythology, Alevi, Bektashi, Hz. Ali, Anatolia, Mythological Terms

İÇİNDEKİLER

ALEVİ VE BEKTAŞİ İNANÇLARINDAKİ MİTOLOJİK UNSURLARIN TARİHİ VE DİNİ KÖKENİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Mit-Mitoloji ve Alevilik-Bektaşilik Terimleri.....	2
1.1.1. Mitoloji	3
1.1.2. Alevilik	6
1.1.3. Kızılbaşlık.....	10
1.1.4. Anadolu Aleviliği	11
1.1.5. Bektaşilik.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Alevi-Bektaşî Mitolojisinde Yer Alan Belli Başlı Hayvan ve İnsan Motifleri...	28
2.1.1. Dünyanın Yaradılış Miti.....	28
2.1.2. Turna Miti.....	30
2.1.3. Hızır Miti	34
2.1.4. Geyik Miti	37
2.1.5. Aslan Mitolojisi	38
2.1.6. Eşik-Ocak Miti	41
2.1.7. Miti	43

2.1.8. Hz. Ali Ve Savaş Miti.....	45
2.1.9. Zülfikar Kılıcı Miti	49
2.1.10. Doğum Miti	50
2.1.11. 3 Sayısının Miti	52
2.1.12. 5 Sayısının Miti	54
2.1.13. 7 Sayısının Miti	54
2.1.14. 12 Sayısı Miti	55
2.1.15. 40 Sayısı Miti	56
2.1.16. 4 Kapı 40 Makam	57
2.1.17. Kırklar Cemi	60
2.1.18 On İki İmamlar	63
SONUÇ	69
KAYNAKÇA.....	70
İNTERNET KAYNAKLARI	85
ÖZGEÇMİŞ	86

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

B.	: Baskı
Bknz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Edt.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Osm. çev.	: Osmanlıca Çeviri
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
Y.	: Yıl
Yay. haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Alevilik Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra Hz. Ali taraftarlarının oluşturduğu bir grup olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonraları İran, Irak ve Anadolu coğrafyasına yayılarak farklı isimler ile adlandırılmıştır. Örneğin, Anadolu ve İran bölgesindeki Alevilerin, başlarına taktıkları Kızıl börk 'ten dolayı bazı bölgelerde Kızılbaş olarak nitelendirilmektedir. Bektaşilik ise Hacı Bektaş Veli'nin önderliğinde şekillenmiş bir tasavvuf inancı olarak ortaya çıkmış ve Anadolu coğrafyasına yayılmasıyla beraber burada şekillenmiştir. Sadece Anadolu coğrafyası ile sınırlı kalmayıp Balkan coğrafyasına da yayılmıştır. Alevilik Bektaşilik oluşumunun temel noktaları bu mitlerde yer alan kişilerin gösterdikleri insanüstü özelliklerinin, bulundukları coğrafya kültürü ile bütünleşmesi sonucunda ortaya çıkmış. Alevilik Bektaşilik mitolojisinde Hızır, Nevruz, Sayılar, 12 İmam, Aslan, Turna, Cem vb. faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin dayandığı noktalar incelenerek bunların bulundukları coğrafyadaki etkileri incelenmiştir. Turna mitinin ortaya çıkışı Turna kuşu ile özleştirilmiştir. Hz. Ali'ye Allah'ın Arslan'ı denmesinin Hz. Muhammed mihraca yükselmesi sırasında Peygamberlik yüzüğünü aslanın ağzına atması ve bu yüzüğün Hz. Ali tarafından Hz. Muhammed verilmesinin ile, Hz. Ali ye Allah'ına arsanı ünvanı verilmiş ve aslan mitinin oluşması bu olay temellendirilmiştir. İnsanlar bulundukları coğrafyalarda ki kendi kültüre öğelerini ve inançlarını Alevi-Bektaşî inancındaki ritüellerle birleştirerek bu mitolojinin temelini oluşturmuşlardır. Alevi-Bektaşî mitolojisi üzerine çok fazla çalışma yapılmamıştır yapılan çalışmaların ise bir kısmının ideolojik yaklaşımlar la taraflı yazılması bir kısmının ise sadece menkıbelerle hikayeci bir anlatımla ortaya konması sonucunda bu alandaki eksikliği gidermeyi ve literatüre katkı sunmak amacı ile yazılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Mit-Mitoloji ve Alevilik-Bektaşilik Terimleri

Mit genel olarak, kutsal varlıkların dünya ve insanın mevcut formuna nasıl geldiğini, kavramlara indirgeyerek açıklamasına yardımcı olan bir bilim dalıdır.¹ Geleneksel veya toplumun hayal gücüyle, örf ananelerin insan yaşamında ki etkisi ile, biçim değiştiren, Tanrı, Tanrıça, kahramanlar gibi hayali ve Alegorik² anlatıma sahip değerler bütününe mit denir. Mitoloji bir ulusa, bir dine ve eski dünya yaşantılarına ait kahramanları, yaratıkları ve bunlar gibi olguları kendi sosyal ilişkileri ve kültürel değerleri ile yorumlayıp farklı bir bakış açısıyla değerlendirir. Mitlerin nerde nasıl doğduklarını, neleri kapsadığını bunların özelliklerini ve içeriklerini anlamlarını yorumlayarak incelemeye yardımcı olan bir bilim dalıdır.³ İlkel çağlardan beri insanlar ayinler, törenler ve ritüellerle kahramanları, tanrıları ve yaradılışın kaynağını aramaya yönelmişler ve bu sayede mitler oluşmuştur⁴. İnsanlık yaratılışın başından beri, mitler oluşturmuştur bu oluşturdukları olguların ve kavramların temel çıkış noktası ölüm ve ölüm sonrasıdır. Neandertal'in⁵ eski atalarının ölümünden sonra neler yaptıklarını, nasıl bir ortamda bulunduklarını ve atalarının ölümünden sonra kimlerle yaşantılarına devam ettiklerine ve nasıl keyif sürdüklerine dair, birbirlerine hikâyeler anlatmışlardır. Bu hikâyelerinde olağanüstü varlıklara ve tanrılara yer vermişlerdir. Bu yaratık ve tanrıların da hikâyelerinde tasvir etmişlerdir. Böylece mit ve mitoloji kavramlarının ortaya çıkmasının ilk adımı atılmıştır.⁶ Her ulusun kendine ait mit ve mitolojik kavramları

¹ Cengiz Batuk, "Mit Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar", *İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6/1, (2009), s: 29-31

² Bir fikrin, davranışın eylemin, duygunun, bir kavramın ya da bir nesnenin simgelerle, sembollerle ifade edilmesi.

³ Günay Karaağaç, *Türkçenin Alıntıları Sözlüğü*, (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2015), s.547

⁴ Nimet Yıldırım, *İran Mitolojisi*, (İstanbul: Pirana Yayınları, 2015), s.29

⁵ Neandertal: İnsan, günümüzden yaklaşık iki yüz bin ile yirmi sekiz bin yıl önce yaşamış insan türüne verilen isim.

⁶ Karen Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, çev: Dilek Şendil, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2014), s.7-14

bulunmaktadır. Bu mitolojik ögeler o ulusun inanç sistemlerinde, kültürlerinde, sosyal hayatından örnekler olarak o ulusun yaşam tarzını oluşturur. Mitoloji biliminin ilk ortaya çıkış tarihi tam olarak bilinmemektedir. İnsanların ilkel çağlarda doğa ve insanlığa karşı verdiği yaşam mücadelesi ile başlayıp, hayali ve doğaüstü ögeleri içerisinde barındırır. Mitoloji, metafiziki olayları da içinde bulundurduğundan tam manasıyla ortak bir tanım yapılamamıştır. Mitolojiyle ilgili bir diğer kavram ise “*Mitostur: Halk hikâyesi olarak nitelendirilebilir ve toplumun hayal gücü etkisiyle ve kültürel değerleri ile biçimlenen bir halk hikâyesidir.*”⁷

1.1.1. Mitoloji

Mitoloji kelime anlamı olarak Eski Yunancada “Mtos” ve “Logos” kelimelerinin birleşmesi ile meydana gelen bir sözcüktür. Mitoloji kelimesini oluşturan “Mythos” ve “Logos” kelimeleri anlam bakımından birbirinden çok farklıdır. Mtos; söylenen veya duyulan sözdür ve masal öykü efsane anlamına gelmektedir. Yunan filozofları Mythos’un tek başına gerçeği açıklamada yeterli olamayacağını söylemektedirler. Bunun için de Mythos ve Logos bir arada kullanılmış ve bir bütün olarak mitoloji kavramını oluşturmuştur. Logos ise; gerçeğin insan sözü ile dile gelmesidir. Logos bir düzeni ve gerçekliği yansıtır. Nasıl insan bedeninin bir ruhu varsa mitolojinin de ruhu Logos, bedeni Mythos’tur.⁸ Yukarıdaki bahsettiğim kavramlardan dolayı nasıl insan beden ve ruhsuz düşünülemezse, mitolojide Mythos ve Logos’suz düşünülmemeli ve bir arada ele alınıp değerlendirilmelidir. Mitolojide bu iki kavramın birleşiminin mistik bir evrimin neticesi olarak literatür ve lugatlar da yer almaya başlamıştır. Literatür ve Lugatlar da mitolojinin tanımı kişiden kişiye kitaptan kitaba farklılık göstermiştir. Örneğin Müzehher Erim, mitolojinin tanımını şöyle yapmaktadır; mitoloji eski zamanlarda gerek Yunan gerek Roma gerekse diğer medeniyetlerin inandıkları tanrılara, insanların ve yarı tanrıların başından geçen olayları anlatan bir bilim olarak nitelendirmiştir.⁹

Literatürde yer alan mitoloji tanımları ise şöyledir; Bilge Seyidoğlu: Mytohos kelimesinin bazı araştırmalara göre ilkel toplumlar için olay, fabl ve fiction’a karşılık olarak kullanıldığını ve mitolojinin mit bilimi anlamına geldiğini ifade etmiştir. Mitolojinin

⁷ Günay Karaağaç, *Türkçenin Alıntıları Sözlüğü* s.547; Fuzuli Bayat, *Mitolojiye Giriş*, B.7, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018), s. 30-55

⁸ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2007), s.5-6

⁹ Müzehher Erim, *Mitolojide Masallar*, B.2, (İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2009), s.9-10

görünen gerçek hikâyesinden ziyade, arkasında yer alan kutsal değerlere ve manaların çok daha önemli olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰ Fuzuli Bayat ise mitolojiyi, dünyanın nasıl algılandığı ve bu algılamayı modernleştiren, dünya görüşü olarak nitelendirir. Mitoloji değerler paradigmasında dünyayı algılama ve şekillendirme, sembolleştirme anlamına gelmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse hayatın ve olayların yaygınlaştırılmış bir modelidir. Anlam paradigmasına göre ise mitoloji bir düşünme tarzı, bir şuur ve bilinç şeklidir. Mitoloji dünya hakkındaki gerçekliğin ta kendisidir. Mitoloji diyalektik mantığın sonucu olarak ortaya çıkmış ve insanın, düşündüğünü düzenli bir şekilde anlatmasının sonucunda ortaya çıkmış ve şuurla ifade edilmiştir. Mitler, medeniyetin ilk ilmi teşebbüslerini, dini iktidarının siyasi oluşumlar üzerindeki yaptırımları, güzel sanatların ve türlerinin felsefi bilgilerini ve tam manası ile etnik medeniyetin bütün katmanlarını kendinde toplayabilmiş bir sistemdir. Mitoloji olaylar değil olayların ortaya çıkma sebeplerini açıklar. Gerçek dünyanın resmini çizer ve bu âlemi sembollerle kavranmasını sağlayan bir bilim dalı olarak nitelendirir.¹¹ Necati Gültepe ise mitolojiyi, efsaneleri inceleyen sözlü bir kavrama ait bir bilim dalı olarak ifade etmiştir. Eski Yunanlılar masallarını “**Mit**” olarak nitelendirirler. Mitoloji kelimesi de bu sözden çıkmıştır. Fakat mitoloji bir topluluğa ait ve tek bir efsane veya masala değil, bütün efsaneleri ve inanışları ele alarak, neticeye varmak isteyen bir ilim dalıdır. Mitoloji her milletin milli teşekkürünü milli psikolojisini, kendine ait özelliklerinin ilk kaynağı olması özelliğini taşır. Genel anlamda mitoloji dünyayı algılama sistemi olup, bu algıyı modernleştiren dünya görüşüdür. Aslında mitolojinin herkes tarafından kabul edilen bir tasvirini yapmak çok zordur ama tanımlar ve tarihsel açıdan benzerliklerin olması son derece doğaldır. Mitoloji ilkel veya arkaik düşüncelerin ilk denemelerini, sözlü kültürler dâhilinde nesilden nesille aktarmaya çalışan ilk bilim dalı olarak nitelendirilebilir.¹² Mitoloji kozmik bilgilerin sembolleşmiş kaynaklarıdır. Toplumda kutsal olarak nitelendirildiği için aynı zamanda mitoloji ilk ideolojidir. Sosyokültürel açıdan insanı iyi ve kötü olarak sınıflandıran unsurlar çerçevesinde ele aldığından dolayı ilk siyaset bilimi olarak da nitelendirilebilir. Mitoloji gerçekleri aklın algılayamayacağı bir şekilde yansıtır. Dil ve düşüncenin bütün imkanlarını bir araya getirerek varlığın oluşumunu izah etmeye de yardımcı olan bir

¹⁰ Bilge Seyidoğlu, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), s. 9-11

¹¹ Fuzuli Bayat, *Mitolojiye Giriş*, B.2, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), s.11-15

¹² Fuzuli Bayat, *Mitolojiye Giriş*, B.2, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009), s. 9-10

bilimdir. En önemlisi de ilkel toplumların bu varoluş sürecinde ortaya çıkan Kozmosa dönüştürme öyküsüdür.¹³ Ahmet Demire ise Yunanca kökenli bir kelime olan mitolojiyi Mythos ve Logos un birleşmesiyle oluştuğunu, bir söylenen ya da duyulan söz anlamına gelen logos, destan manasına gelen Mythos kelimelerinin birleşiminden meydana geldiğinin ifade etmiştir. Mitolojinin doğu dillerindeki anlamı ise efsane olarak nitelendirilir. Mitolojinin batıdaki karşılığı ise mit olarak geçmektedir. Kısaca mitoloji, toplumların kültürlerinin bütününe anlatan bir terim anlamına gelmekle beraber bu kültürlerin içeriğindeki destansı verilerin incelenmesi, kayda geçirilmesi ve yorumlanması bilimi olarak da nitelendirilir. Mitolojinin Türkçe karşılığı ise “söylem bilimi” ve yahut “söylence bilimi” şeklinde tanımlanabilir.¹⁴ Muammer Özdayıoğlu ise, Mitolojiyi kuşaktan toplumun kuşağa yayılan hayal gücünün etkisiyle, zaman içinde şekil değiştiren tanrıları, tanrıçaları, evrenin doğuşu ve bunun gibi kavramlarla ilgili imgeleri, simgeleştirerek anlatan bir halk öyküleri anlatımı anlamına geldiğini vurgulamıştır.¹⁵ ‘Ebru Vural Aslan ise tezinde mitolojiyi şöyle tanımlamıştır, toplumun gelenek ve göreneklerin etkisiyle ortaya çıkan ve toplumun hayal gücünün etkisiyle biçim değiştirerek tanrıyı, tanrıçayı evrenin, oluşumunu ve yaşamla ilgili alegorik bir anlatım anlamı taşıdığını ifade etmiştir. Osmanlı devleti zamanında ise mitolojinin kelime mânâsına karşılık olarak “Esatri” sözcüğü kullanılmıştır. Esatri kelime manası ise yazılmış şeyler anlamına gelmektedir ve bu kavram daha önce yaşayanların yazmış oldukları eserlerin bütünü kastedilmiştir. Batılılar ise Esatri kelimesine karşılık olarak mitolojiyi kullanmışlardır.¹⁶ Mitoloji yukarıda bahsedilenlerin aktardığı gibi tek bir manada kullanılmamak ile beraber, farklı coğrafyalarda farklı isimler ile adlandırılmıştır. Mitoloji toplumların kültürel ve dinsel faktörlerinin harmanlanarak ortaya çıkardıkları kavramlar olarak nitelendirilebilir. İnsan var oldukça mitoloji ’de varlığını sürdürmeye ve gelişmeye devam edecektir.

¹³ Necati Gültepe, *Türk Mitolojisi Yeni Araştırmalar Işığında*, (İstanbul: Ress Yayınları, 2013), s.17-22

¹⁴ Ahmet Demir, *Dünya Mitolojisi*, (İstanbul: Kamer Yayınları, 2018), s.9-10

¹⁵ Muammer Özdayıoğlu, *Anadolu Mitolojisi ve Efsaneleri*, (Ankara: Altın Post Yayıncılık, 2013), s.3-5

¹⁶ Ebru Vural Arslan, “Türk Romanında Mitolojik Unsurlar 1923-1980”, (Yüksek Lisan Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2016), s.5-9

1.1.2. Alevilik

Alevi kelime manası olarak Hz. Ali'yi seven ve Hz. Ali'nin yolundan giden kişilere verilen isimdir.¹⁷ Alevilik lügat anlamı ile Aliye mensup demektir. Sonundaki ‘vi’ eki ise mensupluk ve aidiyetlik bildirir. Hz. Ali, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadıdır. İslam'ı kabul eden ilk çocuk olan Hz. Ali'nin tarafını tutan, ona mensup olan kimseler için kullanılan bir söz olarak da lugatlarda yerini almıştır.¹⁸ Alevilik sözlüklerde Hz. Ali'ye intisabı olan kimseler olarak geçmektedir. Bundan dolayı Hz. Ali yanlısı olma ve Hz. Ali'nin yolunda olma şeklinde Alevilik tanımlanmaktadır. Aleviliğin başlangıç temeli Kur'an'dır. Alevilik Allah'a kul Hz. Muhammed'e Ümmet, Hz. Ali'ye talip ve onun soyuna taraf olup ehli beytini sevmek şeklinde de tanımlanmıştır. Alevilik insanların hiçbirini ayırt etmeden sevmek, bütün dini inançları ve bu inançların mezheplerine hoşgörü ile yaklaşmak, kibirden, kinden, kötü duygulardan ve kötü davranışlardan uzak kalarak, Allah'a iyi bir kul, insanlığa yararlı bir mahluk olma anlamına da gelmektedir. Alevilik belli kurallar çerçevesinde zuhur eder. Bu kurallar; Ehlibeyt sevgisi, on iki imam, yol, ocak ve en önemlisi Allah, Muhammed ve Ali sevgisi şeklinde nitelendirilebilir.¹⁹ Alevilik Ocak ve yol kavramları etrafında toplanmış ve hayat bulmuş bir inanç sisteminin, yaşam şekline zuhur etmiş halidir. Alevilik yol ve ocak sistemi etrafında cereyan eden ve yolu bulma amacı etrafında süregelen, İslam dini çerçevesinden ayrılmayıp sadece ritüellik bazı kavramların farklılık gösterdiği bir inançtır.²⁰ Bunun nedeni ise Alevilik bulunduğu coğrafyaya, kültüre ve bu coğrafyadaki yaşam ritüelleri ile sentez haline bürünmesini gösterebiliriz. Örneğin Anadolu Aleviliği ile Balkan Aleviliği ritüelde bazı farklılıklar içermektedir. Bunun nedeni ise bölgesel yaşamlarının inançlar üzerindeki etkisini gösterebiliriz. İnanç rüştiyelerindeki farklılıklar gibi alevilik inancının tanımlamalarında da çeşitli farklılıklar dikkat çekmektedir. Örneğin Mustafa Cemil Kılıç, Anadolu Aleviliğini 13. yüzyılda yaşamış olan Hacı Bektaşî Veli tarafından sistemleştirilmiş bir inanç ve kültür kimliği olduğundan söz etmiştir. Anadolu'daki şehirli Türkmenlere Bektaşî denildiğini, Hacı Bektaşî Veli'nin

¹⁷ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, B.1, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), s.205

¹⁸ Safa Kılıçoğlu-N.Araz, *Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, s.16; Hasan Eren-İsmail Parlatır, *Türk Dili Entomoloji Sözlüğü*, B.1, (Ankara: 1999), s.1-5; Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, B.1, s.5

¹⁹ Filiz Kırbaçoğlu, *Erzincan Yöresi Alevileri İnanç Sistemleri Dinsel-Geleneksel Yaşam Tarzları*, (Erzurum: Zafer Yayınevi, 2019), s.15-17; Mehmet Kırkinci, *Alevilik Nedir*, B.12, (İstanbul: Zafer Yayınları, 2014), s.21-27

²⁰ İsmail Baki-Ali Rıza Özdemir, *Alevilik Bildirgesi*, (Ankara: Kripto yayın Evi, 2017), s.21-23

şehir Aleviliği de Dört Kapı Kırk Makam kavramlarıyla birleşerek Bektaşiliğin Anadolu'ya zuhuru gerçekleşmiştir.²¹ Alevilik İslam alemi tarafından Hz. Ali'nin tarafı ve onun yolunda olan Kişilerinin dünya görüşü olarak da nitelendirilebilir. Alevi sözü ilk başlarda Hz. Ali'nin soyundan gelen kişileri adlandırmak için kullanılırken, zaman içerisinde bu kavram Hz. Ali yandaşları ve onun yolunda olan kişilere verilen bir isme dönüşmüştür. Alevilere “Şiatu Ali” de denmektedir. Bu kavramın kelime manası ise Hz. Ali ve İmam Hüseyin'in yoldaşları ve onların yolunda olan kişileri isimlendirmek için kullanılmış bir tabirdir. Daha sonraki dönemlerde bu kavram Şia terimine dönüşmüştür. Bu kavram Arap ve İran coğrafyasında Orta Asya ve Anadolu'ya gelen Şiirlerin adlandırmak için kullanılan bir tabir olan Aleviliğe dönüşmüştür.

Anadolu Aleviliği, Şia Aleviliğinden kültürel ve ritüel bakımından farklılıklar göstermekle beraber, bunları birbirinden ayıran en önemli özellik Türklük kavramıdır. Orta Asya Aleviliği ve Anadolu Aleviliği içerisinde Şamanik öğeler bulunmaktadır. Şia ilk olarak 638 yılında Kerbela olayının ardından bunun intikamını almak ve Hz. Ali taraftarlarının toplandığı bir çatı haline gelmiştir. Alevilik genel anlamda ise İslam inancı içerisinde ortaya çıkan, bir yan tutma olayı olarak adlandırılabilir. Alevilik gerek Arap toplumlarında, İran'da ve Orta Asya'dan Anadolu'ya gelerek hem kavram hem de ritüellik değişiklikler geçirerek biçimlenmiş ve günümüzdeki şeklini almıştır. Alevilik bölgeden bölgeye, ülkeden ülkeye, dönemden döneme gelişerek yani biçim olarak İslamiyet'in zuhur ettiği tüm bölge ve ülkelere yayılmıştır.²² Aleviliğin ortaya çıkışı İslam'ın ilk zamanlarına kadar gitmektedir. Hz. Muhammed Hz. Ali'yi çok severdi. Hz. Ali Hz. Muhammed'in amcasının oğlu olmasından ziyade birbirlerini kardeş gibi görüp birbirlerine kardeş gibi değer verirdi. Bu sevginin ve değerinin en büyük göstergesi ise Hz. Muhammed'in kızı olan Hz. Fatıma'yı Hz. Ali ile evlendirilmesi olarak görebiliriz. Hz. Muhammed Hz. Ali'ye olan sevgisi İslam coğrafyasında da karşılık bulmuş, Hz. Ali'ye sevgi besleyenlerin sayısı artmıştır. Hz. Muhammed'in söylediklerinden Hz. Ali'ye

²¹ Mustafa Cemil Kılıç, *Yükselen Alevilik*, (İstanbul: Kamer Yayınları, 2013), s.31-33; Rıza Yıldırım, “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.62, (2012), s.135-160; Rıza Yıldırım, *Geleneksel Alevilik(İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), s.10-78

²² Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, (İstanbul: Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları 2002), s.11-16; Erdoğan Aydın, *Kimlik Mücadelesinde Alevilik*, (İstanbul: Literatür Yayınları, 2013), s.81-101; Umut Engin, “İstanbul’da Alevi Örgütleri ve Alevi Olgusuna Bakış”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, 2019), s.7-11

verdiği değer açıkça ortadadır. “*Ben ilmin şehri isem Ali kapısıdır*”. Hz. Muhammed cemaati ile sohbet ederken” Ben size iki paha biçilmez şey bırakıyorum. *İlki Allah'ın kitabı, diğeri ise ehlibeytimdir*” bu sözden de anlaşılacağı üzere Ehlibeyt de ki kastı Hz. Muhammed'in aile çevresidir. Hz. Muhammed vefat edince ümmetinden olanların bazıları Hz. Ali'nin yanında yer aldılar, daha sonra hakem olayının yaşanması ve iktidar kavgalarının hasıl olması bunların sonucunda haricilerin suikast girişimlerinin vuku buldu. Muaviye bu suikastlardan kurtulurken, Hz. Ali şehit edildi. Muaviye'nin oğlu yezit tarihe Kerbela vakası olarak geçen bu olay da Hz. Hüseyin ve mahiyetindeki çocuklar dahil 72 kişi şehit edilmiştir. Bunun neticesinde İslam'daki ayrılıklar iyice aşikâr oldu. Bu sırada Emevi zulmünün başlaması ile Hz. Ali'yi sevenler ve ona taraf olanlar iyice toplumdan soyutlanarak, kendileri aralarında gruplaştılar.²³ Alevilik İslam dininin yayılması ile birlikte Arap yarımadasının dışındaki topluluklara da zuhur etti. Abbasilerin Türklere karşı uyguladıkları ılımlı siyasetle beraber, Türkler Abbasi ordularında yer almaya başladılar. Böylece Alevilik Türklere arasında da yayılmaya başladı. Hicri 4. yüzyılda ise Buğraç Türklerinin eski inançları olan gök tanrı inancını bırakıp İslam dinine inanmaya başladılar ve İslam dininin gereklerini yerine getirip yaşam şekillerini İslam dinine göre adapte edip Aleviliğe göre şekillendirdiler. İlerleyen dönemlerde ise diğer coğrafyalarda Hz. Ali ve Hz. Muhammed soyundan gelenlere olan sevgi gittikçe artı ve bu sevgi tarikatlar arasında yayılmaya başladı. Anadolu'da Hz. Ali'nin kahramanlıkları, İran'da, Irak'ta ve diğer coğrafi bölgelerde sözlü ve yazılı olarak anlatılıyordu. Bunun sonucu olarak da Alevilik bu bölgelerde hızla yayılma eğilimi gösterdi. Hz. Ali'nin bu kahramanlık öykülerini dinleyen, okuyan insanlar arasında da Alevilik yayılmaya başladı ve Hz. Ali'nin kahramanlıklarını sembolleştirdi. Bu sembolleştirme Aleviliğin bu bölgelerde tarikatlaşması sonucunu doğurdu. Örneğin, Yesevilik, Kalenderilik, Vefailik, Hurufilik, Haydarilik'dir.

Alevilik daha çok göçebe köylüler arasında etkili bir inanç olarak yaygınlık göstermekteydi. Zulümler neticesinde Orta Asya 'ya göç etmiş olan ve peygamber soyuna

²³ Cemal Şener, *Alevilik Nedir*, (İstanbul: Karacaahmet Sultan Dergahı Yayınları, 2012), s.7-15; Serkan Öztürk, *Genel Yapısı İle Alevilik*, Al-i Taha Yayın Evi, (E-Kitap), Erişim Tarihi.1.09.2021, s.11-34; Birol Azar, “Sözlü Geleneğin Kurumsallaşması: Gelenekten Geleceğe Musahiplik Örneği”, *Avrasya Uluslararası Araştırmaları Dergisi*, 2/3, (2013), s.74-87; Yılmaz Soyyer, *Sosyolojik Açıdan Alevi Bektaşî Geleneği*, (İstanbul: Seyran Yayınları,1996), s.83-90; Yusuf Sansarkan, “Hakem Olayı Özelinde Mezhebi Kaygının Tarih Aktarım Ve Yorumuna Etkisi”, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 4/2, (2009), s.319-339

dayanan kişiler, Orta Asya'da benimsedikleri kültürün bir sonucu olarak göçebe ve köy yaşantısını tercih etmişlerdir. Anadolu'daki Alevilik Bektaşilik inancının özellikleri daha çok Ahmet Yesevi tarafından geliştirilmiştir. Türkmenler arasında yaygın olarak müzik, semah gibi dini ritüeller, Alevilik Bektaşilik inancına uyarlanmıştır. İslamiyet Anadolu ve Balkanlar'da iki şekilde gelişmiştir, göçer ve köylüler arasında Alevilik ve Bektaşilik olarak isimlendirilirken Şehir ve kasabalarda ise Sünnilik, Şafilik, Hanefilik gibi mezhepler olarak şekillenmiştir. Bu durum 1240 yılına kadar devam etti, sonrasında ise bu durum çatışmaya neden oldu. Çatışmanın en yoğun olduğu dönem ise Baba İshak İsyanının gerçekleştiği döneme ortaya çıktı.

14. yüzyılda ise Bektaşilik ve Alevilik inancı fetihler yolu ile Balkanlar'a yayıldı 15. ve 16. yüzyıllarda ise Osmanlı'da yeniçeriler arasında yaygınlaştı. Anadolu'da Bektaş ve Alevi inancının benimseyen kişilere Şah İsmailin desteği artınca Osmanlı devleti bu durumdan tedirgin oldu ve tedbirler almaya başladı 19. yüzyıla kadar Alevilik kapalı biri yapıda devam etti ancak bu kapalı yapı kırılmaya şehir ve Merkezi yerleşimlerde yayılım göstermeye başladı.²⁴

Aleviliğin farklı bir tanımı ise tıpkı Osmanoğulları'nın Osmanlı, Abbâs oğullarının Abbasi, Haşim oğullarının Haşim'i, olarak adlandırılması gibi Alevi kavramı da Alioğluları anlamında kullanıldığı, ilerleyen süreçte anlam genişlemesi geçirip, Ali yandaşları anlamında kullanılmış bir tabir olarak görülmektedir. Bu kavram baştan beri siyasi bir kavram olarak şekillendiğini söylemek yanlış olacaktır. Buradaki siyasi kavramı Aliye tabi olanların ve onun yolunda olanların görüşlerini benimseyenler manasındaki siyasi bir kavramdır. Günümüzdeki siyaset kavramı ile karıştırılmamalıdır. Alevilik Ehlibeyti ve Hz. Ali'ye duyulan sevgi manasında günümüzde de hala saygın konumunu devam ettirmektedir.²⁵

²⁴ Ali Yaman-Aykan Erdemir, *Alevilik Bektaşilik Nedir*, (İstanbul: Cem Vakfı Yayınları, Cem Vakfı Kitap Dizisi 5, 2006), s.21-24; Fahri Maden, "Yeniçerilik-Bektaşilik İlişkileri ve Yeni Çeri İsyanlarında Bektaşiler", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.73, (2015), s.175-196; Selehattin Döğüş, "Bektaşiler ve Osmanlı Yönetimi", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1, (2002), s.288-296

²⁵ Atilla Özkırımlı, *Alevilik Bektaşilik Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi*, B.2, (İstanbul: Cem Yayın Evi, 1996), s.10-12

1.1.3. Kızılbaşlık

Kızılbaş adı 9. yüzyıldan itibaren İslamiyet'in benimseyen Türkmenlerin, bu yeni inancı önceki birtakım inançları ve gelenekler ile birleştirerek, kendilerine has bir inanç oluşturanlar için kullanılmış bir tabirdir. Bu Türkmen oynaklarından bazıları İslamiyet'i benimseyip Şamanizm in etkisini ve Gök Tanrı inancının özelliklerini de İslam'a dahil ederek yeni bir kültür oluşturmuşlardır. Bu kültürü tanımlamak için isimlendirme gayesi ortaya çıkmıştır. Bunun neticesi olarak da bu Türkmenlerin taktıkları başlıkları hitaben de bunlara, Kızılbaş tabiri kullanmışlardır. Kızılbaş adının çıkış noktası ise Türkmenlerin eski bir Türk geleneği olarak Kızıl börk giymeleri hadisesine dayanmaktadır.²⁶

Bu Türkmen oymaklarının kendilerine has giyim ve kuşamları bulunmaktadır. Türkmenler karakalpak, yeşil börü ve kırmızı başlık taktıkları için Karakalpaklar, Kızılbaşlar olarak adlandırılırlar. Ayrıca II. Beyazıt döneminde Osmanlı'ya gelen bir Özbek elçisinin raporunda yaptığı tanımdaki açıklamaya da dayandırılabilir. Bu tanımda şu sözler yer almaktadır: Osmanlı'da bazı zümrelerin başına giydikleri başlıklar ve giysilerin renklerine göre isimlendirildiklerini, Özbekler Yeşilbaş, Safeviler Kızılbaş, Osmanlılarda Akbaş olarak tanımlamıştır.²⁷ Alevilere hitaben Kızılbaş tabiri kullanılmaktadır, bu tabirin çıkış noktası noktası ile ilgili birden fazla rivayet vardır. Bu rivayetlerden ilki şöyledir, Hz. Ali'nin Hayber savaşı'nda başına kırmızı sarık sarmış ve bundan dolayı da kızılbaş olarak adlandırılmıştır. Bir diğer rivayet ise, Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali'nin kendi askerlerini Muaviye'nin askerlerinden ayırt etmek için, askerlerin başına kızıl sarık sarmasıdır. Diğer bir rivayet ise Hz. Ali'nin Küfe'de İbn-i Mülcem ile girdiği mücadelede, başından yararlanınca sarığına akan kan ve sarığının Kızıl taca benzemesinden dolayı kızıl taş denmesi ve bunun evrilerek kızıl başa dönüşmesi hususudur. Hz. Ali'ye kızıl taşlı denmiştir ve bu değişerek günümüze kadar Alevilere Kızılbaş denmesi hususuna dönüşmüştür. Bir rivayet de Safevi soyunun kurucusu olarak zikredilen Şah Firuz'un başına kırmızı külah giymesi hadisesidir. Alevilere Anadolu'da kızıl börk geddiklerinden dolayı, diğer kavimlerden kendilerini ayırmak ve anlaşılmak

²⁶ Cüneyit Aşma, *Alevilik ve Kızılbaş Türkler*, (İstanbul: Erasmus Yayınları, 2018), s.20-30

²⁷ Cüneyit Aşma, *Alevilik ve Kızılbaş Türkler*, s.20-30; Yasin İpek vd, *Şia'dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik*, (İstanbul: Ekim Yayınları, 2014), s.164-170; Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), s.89-102; Hamit Aktürk, "Değişen Etkisiyle Alevi Düşüncesinde Hacı Bektaşî Veli", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.30, (2014), s. 232-233

için, bu ismi kullanmışlardır. Bu rivayetlerden ötürü Alevilere Kızılbaş denmiştir fakat zaman içinde bu ifade de anlam kayması yaşanmış ve Alevilere kötölemek için Kızılbaş tabiri kullanılmaya başlanmıştır²⁸. Alevilere Kızılbaş olarak hitap edilmesindeki diğer bir rivayet ise Şah İsmail zamanında kullanılan Kızıl başlıklardan dolayı böyle bir isimlendirme yapıldığı düşüncesidir. Bu başlığın özellikleri ve içerdiği anlamlar ise kısaca şöyledir, Başlığın 12 köşeli olması ve üzerinden kırmızı bez ile kaplı olup. Başlıktaki 12 köşe 12 imamı simgelemektedir. Kırmızı bez ise imamların akıtılan kanlarını simgelemektedir. Başlığın kullanım amacı ise, 12 imamın baş tacı olduğu ve daima akıtılan kanlarının hatırlanacağını simgeleştirilerek inançlarına dâhil edilmesidir. Bundan dolayı da bu başlığı takan kişilere Kızılbaş denilmektedir.

Osmanlı'da Kızılbaşlar, ise İran kökenli isyanlar taraf olmuşlardır. Bu nedenle Osmanlı Devleti belli dönemlerde Alevileri kötü gösterme faaliyetinde bulunmuşlardır. Örneğin I. Selim zamanında vuku bulan Şahkulu isyanları sırasında (1511-1512) dönemin Osmanlı müftüsü müftü Hamza tarafından verilen fetva da kızılbaşlık, “Rafizi-Mülhid” deyimleri ile eş anlamda kullanılmıştır. Bu hususlardan dolayı da kızılbaşlara Osmanlı Devletinde biraz yanlı bir görüş ve bakış açısı ile bakılmaktaydı.²⁹

1.1.4. Anadolu Aleviliği

Türkler İslamiyet ile Emeviler döneminde tanışmıştır. Fakat bu tanışma çok ta sıcak bir ortamda gerçekleşmemiştir. Çünkü Emeviler Arap ırkçılığı ve kabile savunuculuğu yaklaşımından ötürü, Türklerden rahatsız olmuşlardır. Emeviler'in bu yaklaşım, Arap olmayan Müslüman topluluklarına uyguladıkları mevali politikasının bir sonucudur. Emeviler kendilerini birinci sınıf Müslüman olarak görür, diğer kavim ve toplulukları ikinci sınıf “Mevali” olarak görmektedirler. Anadolu halkı İslamiyet’le 11. yüzyılda tanışmıştır ve bu tanışmanın hemen ardında da Alevilik kavramı Anadolu’da görülmeye başlamıştır. Türkler 1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu coğrafyasına

²⁸ Mehmet Yaman, *Alevilik İnanç-Edep-Erkan*, (İstanbul: Ufuk Matbuası, 1993), s. 47-50; Yasin ipek, “Tarihsel Süreçte Alevi Bektaşî ve Kızılbaş Kavramları Üzerine Yapılan Yorumlar”, *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu*, C.2, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2013, s.514-521; Mehmet Salih Erpolat, “XVI. Yüzyılın Başlarında Tutulan Tahrir Defterlerinde Kızıl Başlara Dair Notların Tarihi Açısından Önemi”, *Alevi Bektaşî Araştırma Dergisi*, S.22, (Köln 2020), s.155-169

²⁹ Erdal Aksoy, “Anadolu’da Yaşayan Oğuz Türklerinde Sosyal Farklılaşma: Türkmenler ve Yörükler”, *Kök Araştırmalar Dergisi*, *Osmanlı Özel Sayısı*, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayını, (2000), s.105-120; Gülen Rahimli, “Halk İslam’ı ve Kızılbaşlık”, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 4/8, (2017) s.58-67

kedi kültürlerinde getirerek has bir Anadolu Aleviliği ortaya koymuşlardır. Anadolu coğrafyasında Anadolu Aleviliğinin başlama sürecini ve yayılmasını en iyi şekilde açıklayanlardan biri Doğan Avcıoğlu dur. Avcıoğlu olayı şöyle özetlemektedir: “*Hacı Bektaşî Veli ve halifeleri İslami çerçevede Anadolu Müslümanlarının inançlarıyla, Orta Asya geleneklerini bağdaştırarak Ortodoks İslam’a uzak olan göçebeleri ve köylüleri saflarına toplayarak Anadolu Aleviliğinin oluşturmuştur*” der. Buradan anlaşılacağı gibi bir inanç ve yaşam şekli ile kendine özgü bir Anadolu Aleviliği oluşmuştur.³⁰ Anadolu Aleviliği bir yaşam tarzı, bir kültür, bir kimlik mücadelesidir. Anadolu Aleviliği ırksal olgular barındırmasına rağmen coğrafi bir kimlik kazanarak, bu coğrafyada yaşayan insanların düşünce, felsefelerinin sözle ifade ediliş şeklidir. Anadolu Aleviliği, İran’daki Türklerin eski inançlarını ve kültürel değerlerini İslam’a uyarlayıp sentez ederek, ortaya çıkardıkları İslami inanç kültürünün, coğrafi olarak ifade edilmesi şeklidir. Eski Türkler tepelere, dağlara, ağaçlara ve atalarının ruhlarına kurban keserlerdi. Kurban kestikleri bu yerlerden de dilekler dilerlerdi. Türkler bu eski inançlarını İslam’a dâhil ederek, Anadolu Aleviliğinin meydana getirdiler. Türkler İslamiyet’i benimsediler ancak daha önceki kültür miraslarını tamamen terk etmediler. Anadolu’ya gelen Türkmenler kendi inanç sistemleri ve kültürlerini de beraberinde getirip Anadolu Aleviliği olarak zikredeceğimiz kavramı meydana getirmişlerdir.³¹ Hz. Ali’yi sevenler başta “Hasbi ve Sami” tarafları ve “Siyasi” tarafları olarak iki gruba ayrılmışlardır. İlk grup yani Hasbi ve Sami grubu Hz. Ali’ye ve ehlibeyte duyduğu sevgiden dolayı bağlı olan gruptur. Bu grup Hz. Ali’ye samimi bir muhabbet ve saygı beslemektedir. İkinci grup ise siyasi manada sevenlerdir. Bu grupta Hz. Ali’ye duyulan sevginin tek bir ortak noktası yoktur. Her biri ayrı bir sebepten dolayı Hz. Ali sevmektedir. Daha sonraki dönemlerde ise bu gruplar 5’e ayrılmıştır. İlerleyen zamanlardan günümüze kadar bu gruplar artarak devam etmiştir. Bu gruplardan Anadolu Aleviliği, Bektaşilik, Nusayrilik gibi gruplar ve dini görüşlerin ayrılması ile Alevilik günümüze kadar gelmiştir.³² Alevi grupların ortaya çıkışı ve

³⁰ Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, C.5, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 2000), s.2220-2223; Sayın Dalkıran, “Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme”, *Ekev Akademi Dergisi*, 6/10, (2002), s.103-108; Ahmet Turan-Harun Yılmaz, “Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26/26-27, (2008), s.12-24

³¹ Cemal Şener, *Alevilik Olayları Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihi*, B.14, (İstanbul: Nat Yayınları, 1993), s.126-132; Sarmad Ali Mahdi Mahdı, “Anadolu Türk Aleviliği Bağlamında Irak Türklerinde Alevilik”, (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halkbilimi Bilim Dalı, 2015), s. 57-71

³² Mehmet Kırkinci, *Alevilik Nedir*, (İstanbul: Zafer Yayınları, 2014), s. 21-26

inançlarındaki ritüellik farklılıkların temel nedeni coğrafi özellikler ve kültürel farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Fars coğrafyasındaki Aleviler “Şii” olarak nitelendirilir. Arap coğrafyasındaki Aleviler ise “Nusayriler” olarak nitelendirilmiştir. Özetle Aleviliğin soy mensubiyeti şeklindeki tanımı ve Hz. Ali'ye duyulan sevgi anlamında kullanılan Alevi kavramı, 19. yüzyılda Anadolu'ya özgü bir kavram olarak ortaya çıkmıştır.³³ Aleviliğin içindeki bazı aşırı gruplar, Aleviliğin Hz. Ali kaynaklı olmadığını “Işık insanı” anlamına gelen “Luvi” kaynaklı bir sözcük olduğunu söylemektedirler. Bu fikirlerinin neticesi olarak Aleviliğin Hz. Ali'ye dayanmadığını ondan öncede olduğunu beyan etmektedirler. Buna kaynakça olarak Osmanlı Devletindeki padişah fermanlarına Alevilere hitaben “Işık taifesi” denilmektedir.³⁴ Aleviliğin Ali'den önce olduğu görüşü gerçeklikle çok uyuşmayan bir görüş olup zorlama bir kavrama dikkat çekme amacıyla oluşturulmuş görüşten ileri gidememiştir. Çünkü sağlam dayanak noktaları oluşturarak gerçekçi bir fiile dönüşmemiştir. Son olarak da Alevilerin ibadetlerindeki ritüel ve yaşamlarının inanca göre nasıl şekillendirdiklerini ayrıntılı bir şekilde incelemek isterseniz Yusuf Ziya Yörükkan'ın, “Anadolu'da Alevileri ve tahtacılar” adlı eserine bakabilirsiniz.³⁵ Genel manada Aleviliği değerlendirmek gerekirse, Aleviler Allah'ın varlığını birliğini ve Allah'ın her şeyin sahibi ve yaratıcısı olduğunu kabul ederler. Hz. Muhammed'in Allah'ın Peygamberi ve elçisi olduğunu kabul edip, Kur'an'ın da Allah'ın kitabı olduğuna inanırlar. Bundan ziyade Alevilik'te İslam'ın mezheplerinden farklı olarak Allah, Muhammed, Ali üçlemesini içermektedir. Bu üçleme de İslam dışı İslam karşıtı herhangi bir faktör bulunmamaktadır. Aleviler başımız Kur'an'a bağlıdır, derler. Bu hususlardan yola çıkarak Allah'ın bir ve tek olduğunu, kutsal kitaplarının Kur'an-ı Kerim'i olduğu ve peygamberlerinin Hz. Muhammed olduğunu kabul ve ilan etmişlerdir. Ancak geçmişte ve günümüzde İslam'ı bölmek ve insanları birbirine düşürmek isteyen kişiler, Alevilerin Müslüman olmadıklarını ve onların dinsiz olduklarının yalanını çokça kullanmışlardır. Dinsizlik demek Tanrı'yı yok saymak demektir. Ancak Aleviler, Allah'ı, Kur'an'ı, Peygamberi kabul ederler. Bunun neticesi olarak, İslam inancını benimsemişlerdir. Aleviliğin İslam'ın mezheplerinden farklı olduğu husus ise, İslamiyet öncesi kabile ayrılığı mücadelesinden kaynaklanmaktadır.

³³ Erdoğan Aydın, *Kimlik Mücadelesinde Alevilik*, B.5, (İstanbul: Literatür Yayınları, 2013), s. 81-101

³⁴ Erdoğan Çınar, *Aleviliğin Gizli Tarihi*, (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2011), s.28-37

³⁵ Bkz, Yusuf Ziya Yörükkan, *Anadolu'da Alevilik ve Tahtacılar*, B.1, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), s.20-120

Haşimoğulları ile Ümeyyeoğulları'nın arasındaki düşmanlığına ve bunun neticesi olarak da ortaya çıkan kabile savaşlarının, İslam sonrasına yansımından kaynaklanmaktadır. Bu sorunlar Emevilerin Hz. Ali taraftarlarına yaptıkları zulümlerle bir ayrılık noktasına gelmiş ve Alevilerin kendilerine mezheplerden soyutlayarak Ali taraftarlığına bürünme ve kendilerini böyle nitelendirme sonucunu doğurmuştur. Aleviliğin ibadetlerindeki husus bölgeden bölgeye coğrafyadan coğrafyaya ritüel farklılıklarını ortaya çıkarsa da ana temel, İslam dini ve gereklerini yerine getirme üzerine kurulmuştur.³⁶

Bu farklılıklara rağmen Aleviliğin ortak bir tanımı yapılabilir. Alevilik Ehli beyte duyulan sevgi ve Hz. Ali'nin soyundan gelenlere taraf besleyen siyasi, itikadı grupların genel adı olarak nitelendirilebilir. Bu tanım Şiiliğe yakın olduğundan dolayı, Türkiye'deki Alevilerin çoğu Alevilerin bir mezhep veya tarikata bağlanamayacağını göstermektedir. Günümüzde dini bir topluluğun genel adı olarak kullanılan Alevilik, Anadolu'da Kızıl başlığı, Bektaşiliği, Sufiliği ve Şiiliği' de içine alan kapsayıcı bir dini anlayış olarak zikredilmektedir.³⁷

1.1.5. Bektaşilik

Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli tarafından kurulan ve bu tarikata mensup olan kimselere verilen isimdir.³⁸ Bektaşiliğin bir diğer anlamı ise Hacı Bektaş Veli ye bağlı ve onun kuruculuğunu üstlendiği tarikata girmiş olanlara verilen ad anlamına da gelmektedir.³⁹ Bektaş kelimesi sözlük manası olarak, Hacı Bektaş Veli'nin yolunda olan kimselere verilen bir isim olarak zikredilmektedir. Bektaş babası ise, Hacı Bektaş Veli'nin yolunda olan dervişlere verilen bir addır.⁴⁰ Bektaş kelimesi “Bektaş, Bekdeş, Petteş” şeklinde telaffuz edilmiştir. Bu kelimeler eş, benzer, mva dil, misil ve denk anlamına gelmektedir. Anadolu Türkçesinin edebi mahsullerinde ise Bektaşilik, Bekteşlik, Beğdeş, Bendeş, Bektaşilik şeklinde kullanılmıştır.⁴¹ Bektaşiler Allah, Muhammed, Ali üçlemesine önem vererek on iki imama sevgi beslerler. Bektaşiler Anadolu coğrafyasının şekillenmesinde ve Osmanlı Devleti'nin askeri gücünün

³⁶ Hasan Erkılıç, *Tartışmalarla Alevilik*, (İstanbul: Cumartezleri Yayınları, 2010), s.1-9

³⁷ Yasin İpek-Ender Atalay, *Şia'dan Kızılbaşlılığa Türklerde Alevilik*, (İstanbul: Ekim Yayınları, 2014), s.183-187

³⁸ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlüğü*, (Ankara: Birlik Yayınları, 1981), s. 89

³⁹ Mehmet Ali Ağakay, *Türkçe Sözlük*, B.5, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1969), s.93

⁴⁰ Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük*, B.7, (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2004), s. 198

⁴¹ Hacı Bektaş Veli, *Makalat*, Hazırlayan. Esad Coşan, (Ankara: Seha Neşriyat, 1986), s. 10-30

oluşumunda, büyük bir rol oynamıştır. Böylece Anadolu coğrafyasında önemli bir yere sahip tarikat konumuna yükselmişlerdir.⁴² Bektaşiliğin ortaya çıkışı ve oluşum sürecinde Vefaiye tarikatının Piri olan Şeyh Ebu'l Vefa'nın 1107 yılında vefatından uzun süre sonra Vefaiye tarikatına mensup olan müritler, Baba İlyas'ın etrafında toplandılar. Şeyhlerine Baba, kendilerine ise Babailer dediler. Hacı Bektaş'ı Veli Moğol saldırılarını üzerine 13. yüzyılın başlarından Horasan'dan ayrılarak, Amasya'ya geldi. Horasan'dan kardeşi ile beraber Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli, Babailere katılmıştır. Hacı Bektaş Veli, Baba İshak'ın yanında bir süre kaldıktan sonra, 1239 yılında Selçukluya karşı çıkan Türkmen isyanları gerçekleşti. Bu isyandan sonra 1240'da Baba İshak öldürüldü. Horasan'dan kardeşi ile beraber Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli Babailere katılmıştır. Hacı Bektaş Veli, Baba İshak'ın öldürülmesi üzerine “Karahöyük” köyüne yerleşti. Burada kendine tekke kurup, dağılan Babaileri kendi etrafında topladı. Böylece Bektaşiliğin ilk kuruluş aşaması gerçekleşmiş oldu. Ortaya çıkışı 13. yüzyıla dayanan Bektaşilikte⁴³ din temelleri Peygamber ve Ehl-i beyte duyulan sevgi üzerine kurulmuştur. “Tarik-i Bektaşî, Rah-ı Bektaşî, Tarik-i Nazenî” gibi isimlerle de anılan Bektaşiler, mürşit olarak Hz. Muhammed'i, rehber olarak ise Hz. Ali'yi, pirleri olarak ise Hacı Bektaş Veli'yi görmektedirler. Bektaşiliğin temel amacı ise kâmil insan olmak ve bu yolda insan yetiştirmektir.⁴⁴ Bektaşiliğin geleneğine göre Kur'an-ı Kerim hak kitaptır. Hz. Muhammed son peygamberdir. Hz. Ali evliyaların ilk halkasıdır. İslam'ı da en son hak dini olarak benimserler. Bektaşî inancına göre şer Allah'tan gelmez ve beşerin zayıflarından dolayı insanda ortaya çıkar. Şer Allah'tandır demek günahlarımızı Allah'a ortak etmek ve günahlarımızı Allah'a yüklemek anlamına geleceğinden ötürü, Bektaşilikte bu düşünce kabul görmez. Bektaşilikte Zahir ve Batın-i önemli yer tutmaktadır. Bu kavramların önemini “Zahirde Nebi olan Batında Velidir. Nebiler kendilerini Bildirmekle Veliler ise kendilerini gizlemekle yükümlüdür.” sözü açıklamaktadır. Bu nedenle: “aşk söylemezsen ölür, arif söylerse ölür” denilerek,

⁴² Johon L.Esposito, *Oxford İslam Sözlüğü*, B.1, çev. Nurullah Koltas, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013), s. 45-50

⁴³ Ali Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik-Mevlevilik-Masonluk*, B.2, (İstanbul: Özen Yayınları, 1999), s.18-20; Bahattin Keleş, “Baba İshak İsyanı'nın Anadolu Selçuklu Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23/1, (2018), s.75-90

⁴⁴ Dursun Gümüş Oğlu-Jülide Tokçifçi, *Bektaşilik ve Bektaşiler*, B.1, (İstanbul: Hoşgörü Yayınları, 2012), s. 23-26

Bektaşiliğin ne demek olduğunu açıklamış oluruz.⁴⁵ Bazı kaynaklarda, Hacı Bektaş'ın isminin bir lakap olduğu ve Hacı Bektaş Veli'nin bunun gibi Hünkâr, Sultan, Evliya, Envarü-l yakın, gibi unvanlarıda kullandığı görülmektedir.⁴⁶ Hacı Bektaş Veli'nin Velayetnamede, ismi Bektaş olduğu geçmektedir. O dönemin kaynaklarında ve vakfiyelerinde kendisine den, Hacı Bektaş Veli olarak bahsedilmiştir. Gelibolulu Mustafa Ali, Hacı Bektaş Veli'nin asıl isminin “Muhammed” olduğunu belirtir. Ancak Hacı Bektaş Veli'nin “Bektaş” adı ile şöhret bulduğunu söyler. Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ında hacca gittiğini ve hacı olmasından ötürü Hacı lakabını alıp, Hacı Bektaş Veli olarak anıldığını dile getirmiştir. Gelibolulu Mustafa Ali, Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu ve diğer coğrafyalarda tek bir isimle veya lakapla anılmaktadır.⁴⁷ Aşıkpaşazade tarihinde de Hacı Bektaş Veli'nin tek bir isimle anılmadığı ifade edilmektedir.⁴⁸ Bektaşiliğin oluşumu Hacı Bektaş Veli ile doğrudan orantılı olduğundan dolayı, Hacı Bektaş Veli'nin hayatı Bektaşilikte önemli bir yer tutmaktadır. Doğum tarihi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Eflaki'nin “Menakıbu'l-arifin”, Evliya Çelebi'nin “Menakıbu'l-Kudsiyye-Fi Menasıbu'l-Ünsiyye” eseri ve Firdevs-i Rum'un 1480 yılında kaleme aldığı, “Menakıbu Hacı Bektaş Veli” adlı eserlerinden yola çıkarak Hacı Bektaş Veli'nin doğum tarihine kesin olmamakla beraber bilgi edinebilmekteyiz. Hacı Bektaş Veli'nin babasının adının, “İbrahim'üs-sani” annesinin adının da “Hatem” hatun olduğu bilinmektedir.⁴⁹ Hacı Bektaş Veli'nin soy şeceresi ise şöyledir: Hacı Bektaş Veli, Seyyid Muhammed İbrahim es-sani, Musa es-sani, İbrahim Mukkerrem el-mucab, İmam Musa el-kazım, İmam Zeynel-Abidin, Ali-İmam, Hüseyin-İmam, Hz. Ali.⁵⁰ Hacı Bektaş Veli 1209-1210 yıllarında Horasan'ın Nişabur şehrinde doğmuştur. Velayetname göre Hacı Bektaş Veli tahsilini ve din terbiyesini Horasan'da tamamlamıştır. Eğitimine dört yaşında başlamış, kırk yaşında ise halifelik makamına yükselmiştir. Kutubu-l Aktap'lık

⁴⁵ Mehmet Teyfik Oytan, *Bektaşiliğin İç Yüzü Dibi-Köşesi-Yüzü ve Astarı Nedir*, B.5, C.2, (İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi Yayınları, 1948), s.288-290

⁴⁶ Abdurrahman Güze, *Hacı Bektaş Veli El Kitabı*, B.1, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2011), s.63-68

⁴⁷ Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş ve Ali Öztürk, *Makalat Alevi Bektaş Klasikleri*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), s.13-17; Mehmet Yazıcı, “Tamamlanmamış Tarihi Bir Portre: Hacı Bektaş-I Veli”, *Turkish Studies*,8./9, s.2604-2618

⁴⁸ Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşazade Tarihi*, Yayına Hazırlayan. Hüseyin Nihal Atsız, (Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), s. 195

⁴⁹ Latife Özpolat-Hamdullah Erbil, *Melûli Divanı ve Alevliliğin-Tasavvufun-Bektaşiliğin Tarihçesi*, (Ankara: Başak Yayınları, 1980), s.287-293

⁵⁰ Ethem Ruhi Fırlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, B.1, (Ankara: Selçuk Yayınları, 1990), s.138

mertebeşine gelene kadar eğitime devam etmiştir.⁵¹ Hacı Bektaşî Veli Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş ve burada Lokman Perendenin yanında eğitim almıştır. Baba İshak'ın yanına giderek burada tarikat eğitimini geliştirmiştir. Daha sonra Baba İshak'ın halifesi olmuştur. Baba İshak öldürölünce de müritleri Hacı Bektaşî Veli'nin etrafında toplandı. Daha sonraki yıllarda Suluca Karyükü köyüne geldi. 30 yıl süre burada kaldı bu süre zarfında 360 halife yetiştirdi.⁵² Hacı Bektaşî Veli'nin ölüm tarihi kesin olmamakla birlikte, birden fazla, ölüm tarihinden bahsedilmektedir. Bundan dolayı da ölüm tarihi kesin verilmeyip 1270-1273 tarihi aralığı ile 1322-1337 yıllar arasında olduğu söylenmektedir.⁵³ Hacı Bektaşî Veli Moğol tehlikesinden dolayı Anadolu'ya direkt gelmemiştir. İlk olarak Horasan erenlerinden ders alıp, Arap âlimlerini görüp, eksiğı varsa tamamlamak istemiştir. Bunun için seyahatler silsilesinde bulunmuştur. Bu seyahatler silsilesi boyunca Basra, Bağdat ve Necef'e uğramıştır. Buradaki âlimlerle ilim sohbetlerinde bulunmuştur. Daha sonra Hz. Ali'nin türbesinin bulunduğu Necefte kırk günlük çileye girmiştir. Necef'ten sonra Mekke'ye giderek burada üç yıl kalmıştır. Burada kaldığı süre içinde üç kere Hac vazifesini yerine getirmiştir. Daha sonra Kudüs ve Halep üzerinden Anadolu bölgesine gelerek Baba İshak'ın yanına gitmiştir.⁵⁴ Hacı Bektaşî Veli 1271'de Anadolu'ya geldiğinde önce Sivas taraflarına giderek, burada Baba İlyas'ın yanında eğitim almaya başladı. Daha sonra Kırşehir'e bulunan Suluca Karahöyük köyüne geçti. Bu köy 10/20 haneden meydana gelmekteydi. Bu köye yerleştikten sonra en büyük yardımcısı ve destekçisi olan “Kadıncık Ana” ve “Sarı İsmail” bulunmaktaydı. Hacı Bektaşî Veli bilgisi ve kerametleri ile ünü Anadolu'nun her tarafına yayılmıştır Suluca Karahöyük köyündeiken, Babailerin yanından ayrılanlar da onun yanına gelerek, ona dâhil oldular. Hacı Bektaşî Veli bu sayede pek çok evliya yetiştirdi ve yetiştirdiğı bu kişiler onun görüşleri çerçevesinde Bektaşiliğı şekillendirdiler. Bu kişiler Anadolu,

⁵¹ *Hacı Bektaş Veli, Velayetname*, Yayına hazırlayan. Hamiye Duran, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), s. 81-95

⁵² *Hacı Bektaş Veli, Velayetname*, Yayına Hazırlayan. Hamiye Duran-Dursun Gümüş oğlu, (Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli, Araştırma Merkezi Yayınları, 2010), s.37-41

⁵³ Mehmet Fatih Köksal, “Hacı Bektaş Veli'nin Ölüm Tarihi Hakkında”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş veli Araştırmaları Dergisi*, S. 98, (2021), s. 28;

⁵⁴ Abdül Kadir Sezgin, *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik*, B.4, (İstanbul: Sezgin Neşriyat, 1991), s. 51; Mehmet Sadık Vicdani Kayıkcıoğlu, *Hurufilik ve Bektaşilik Ne İdiler ve Nasıl Kaynaştılar*, Yayına Hazırlayan. İsmail Güleç, B.2, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), s. 139-160

Balkan ve diğer coğrafyalara yayılmasında büyük rol oynadılar.⁵⁵ Hacı Bektaşî Veli Anadolu'ya geldiğinde Baba İlyas'ın yanında eğitimini de tamamladıktan sonra Anadolu'da önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Fakat bu sırada Anadolu'da Babai ayaklanması başlayınca, Anadolu içlerine doğru ilerlemiştir çünkü, bu zaman zarfında Anadolu Moğol ve Bizans tehlikesi bulunmaktaydı. Bu tehlike içinde Anadolu'da dergâh kurarak Anadolu coğrafyasının Müslümanlaşmasında ve Türkleşmesinde önemli rol oynamıştır. Anadolu Bektaşiliği de Alperenlik, gazilik ve dedelik ilişkisi bulunmaktadır. Hacı Bektaş-ı Veliye mensup Mücahitlerin, dervişlerin bir araya gelerek oluşturduğu birlikler de bulunmaktaydı. Bu birlikler daha sonra yeniçeriliğin temellerini oluşturacaktır. Böylece Bektaşilik Osmanlı Fütuhatı ile Balkan coğrafyasına yayılacaktır.⁵⁶

Bazı Bektaşî dedeleri ve babaları Bektaşiliğin Ahmet Yesevi'nin görüşleri çerçevesinde şekillendiğini söylemektedir. Ahmet Yesevi'nin halifesinin de Hacı Bektaşî Veli olduğunu söyleyen Bektaşî dedelerde bulunmaktadır. Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaşî Veli arasındaki ilişki konusunda en iyi bilgi veren yazar Fuat Köprülü'dür. Fuat Köprülü Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesini incelemesi ve Aşıkpaşazade'nin konu hakkındaki görüşleri doğrultusunda, en temel teorileri oluşturmuştur.⁵⁷ Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaşî Veli arasındaki iletişim direk yüz yüze olmayıp aracı vasıtasıyla gerçekleşiyordu. Bu aracı Ahmet Yesevi'nin müritlerinden biri olan Lokman Perende'dir. Lokman Perende Ahmet Yesevi'den aldığı bilgi ve haberleri, Hacı Bektaşî Veli'ye iletliyordu. Hacı Bektaşî Veli'nin velayetnamesinde geçen bilgiler neticesinde, çocuk iken ilim ve talim için Lokman Perendenin yanında eğitim aldığı kaynaklarda geçmektedir. Hacı Bektaşî Veli'nin Horasan'dan Anadolu'ya gelişi ise, zahiri ve batını ilimlerde çok ilerleyince, Ahmet Yesevi'nin emri ile Rum diyarına⁵⁸ geçecektir. Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaşî Veli

⁵⁵ Haydar Kaya, *Alevi Bektaşî Erkanı Evrad'ı ve Edebiyatı*, B.1, (İstanbul: Engin Yayıncılık, 1993), s. 264-267, Havvagül Çimenli, "Hacı Bektaş-ı Veli Bibliyografyası", (Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2010), s.11-18

⁵⁶ Burhan Kocadağ, *Alevi Bektaşî Tarihi*, B.1, (İstanbul: Can Yayınları, 1996), s.72-78; İhsan Mesut Erişen-Kemal Samancıgil, *Hacı Bektaş Veli Bektaşilik ve Alevilik Tarihi*, (İstanbul: Ay Yayınevi, 1996), s.17-105; Mehmet Yazıcı, "Tamamlanmamış Tarihi Bir Portre: Hacı Bektaş-ı Veli", *Türkish Studies*, 9/9, (2018)s. 2610-2615; Bayram Ali Çetinkaya, "Bir Anadolu Ereni Hacı Bektaş-ı Veli: Hayatı-Eserleri ve İnsan Anlayışı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.3, (1999), s.345-356

⁵⁷ Bkz, Hüseyin Nihal Atsız, *Aşık Paşazade Tarihi*, s. 180-220

⁵⁸ Rum Ülkesi Ya Da Rum Bölgesi Tarihte Müslümanların Anadolu'yu Tanımlamak İçin Kullandığı Bir Tabirdir. Buradaki Rum'dan Kasıt Genel Olarak Roma Ya Da Romalı, Özel Olarak Da Doğu Roma'ya Tanımlamak Müslümanların İçin Kullandıkları Bir Tabirdir.

arasındaki iletişimin gerçek olup olmadığı hususu bir muammadır. Ahmet Yaşar Ocak; Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli arasında olan ilişkiyi ve fikirdaşlığı belgeleme hususunda çok çaba sarf etmiştir. Lakin istediği sonuca tam olarak ulaşamamıştır. Ahmet Yaşar Ocak'ın istediği sonuca ulaşamamasının nedeni ise Hacı Bektaş Veli'nin velayetnamesi, Divan-ı Hikmet ve nüshalarından dört yüz yıl daha eski olan menakıpname de Ahmet Yesevi ve Yesevilik tarihi hakkında çok fazla bilgi barındırmamasından kaynaklanmaktadır.⁵⁹ Bu noktada Hacı Bektaş Veli'nin önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü Yesevilik, Haydarilik ve Vefailik gibi tarikatların bağlantı noktasında, Hacı Bektaş Veli bulunmaktadır Hacı Bektaş Veli ve Yesevilik arasında bir bağlantı bulunmaktadır ancak Yeseviliğin kurucusu Ahmet Yesevi ile aralarındaki bağ ile ilgili çok fazla bilgi bulunamamıştır. Bunun nedeni ise yaşadıkları dönemlerin birbiriyle uyuşmamasıdır.⁶⁰ Hacı Bektaş Veli ilk eğitimini Horasan'dan tamamladıktan sonra Anadolu'ya geldi. Anadolu'da Türk Müslümanlığını ve Türk tasavvuf kültürü geleneğini özel ve mülki bir örneğini geliştirdi. Anadolu'ya zikrettiği bu düşünce sisteminin temellerini oluşumunda, Türkistan tasavvuf geleneği ve Ahmet Yesevi'nin etkisi bulunmaktadır.⁶¹ Lokman Perende, Ahmet Yesevi'nin tasavvuf ve ilmi geleneğinin dinamiklerini Hacı Bektaş-ı Veli'ye ulaşmasını sağlamıştır⁶². Hacı Bektaş Veli'nin, Lokman Perendenin yanında bulunduğu sıradaki eğitimine baktığımızda, çocukluk yaşından gençliğini ilk safhalarına kadar, uzunca bir eğitim süreci geçirmiştir. Bu eğitim süresince kerametler göstermiş ve bu kerametler neticesinde de artık piştiği ona söylenmiştir. Bunun üzerine Lokman Perende, Ahmet Yesevi'den aldığı telkinle, Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya geçmesini ve Anadolu'da bulunan halka, Müslümanlığı anlatmasını ve dergâhlar kurmasını söylemiştir. Bir başka rivayete göre ise Hacı Bektaş

⁵⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi Bektaş İnançlarının İslam Öncesi Temelleri Bektaş Menakıpnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, B.3, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), s. 25-36

⁶⁰ Gülay Öz, *İslamiyet-Türkler ve Bin Dördüyük Yıllık Muhalefet*, (Ankara: Ayyıldız Yayınları 1995), s.134-144; Rıza Zelyur, *Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökleri Türk Aleviliği*, B.5, (Ankara: Kripto Yayıncılık ,2011), s.309-319

⁶¹ Filiz Kılıç-Coşkun Kökel, *Ana Hatlarıyla Horasan'dan Anadolu'ya Alevilik ve Bektaşilik*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Yayınları, 2008), s.26-37

⁶² Kutluay Erdoğan, *Alevilik Bektaşilik Cep Üniversitesi*, (İstanbul: Yeni yüzyıl Kitaplığı, İletişim Yayınları, 1980), s.12-16; Kutluay Erdoğan, *Alevilik Bektaşilik Cep Üniversitesi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), s.18-24

Veli'nin Horasan üzerinden gelen Moğol tehlikesi yüzünden göç etmek zorunda bırakılarak, Türkmenler ile Horasan'dan Anadolu'ya geldiği söylenmektedir.⁶³

Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli arasındaki ilmi ve tarikat ilişkisi Bektaşî şiir ve değişlerine de yansımıştır. Pir Sultan Abdal'ın değişlerinden biri:

“Hoca Ahmet Yesevi anı pirdir

Velayet dağları taşları yürüdür

Hazret-i hakkın bu gizli sırrıdır

Hacı Bektaş Sultan balım var”

Yine Tokat'ta yer alan Hubyar Tekke Köyü yaşayanların zikrettiği söylenen Cönkte, Ahmet Yesevi'nin Zikredildiği söylenmektedir:

“Üç kere çalınca açıldı yer

Hoca Ahmet Yesevi'den yedi emanet

İsim Hacı Bektaş Okunmadı mı”

Yukarıdaki verdiğim Cönkler 'den anlaşılacağı üzere, Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli arasında bir bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Alevilik ve Bektaşiliğin temellerini oluşturan dört kapı kırk makam esaslarında, Ahmet Yesevi'nin ilkeleri ve görüşleri ile bağlantı bulunmaktadır.⁶⁴

Hacı Bektaş Veli hayatta iken Bektaşilik adında bir tarikat yoktu. Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli'nin ölümünden sonra onun müritleri tarafından oluşturulmuş bir yapılanmadır. Bektaşiliği şekillendiren ise Balım Sultandır. Hacı Bektaş Veli'nin ölümünden 200 yıl sonra posta oturan Balım Sultan Bektaşiliği sistemleştirmiştir. Bektaşiliğin kurallarından biri olan evlenmeme “Mücerret Babalığı” Balım Sultan'la beraber ortaya çıkmıştır. Kendilerini tamamen dinine ve ibadete verme, dünyadan

⁶³ Mustafa Uslu, *Hacı Bektaş Veli*, (İstanbul: Papatya Yayınları, 2002), s.21-26; Hasan Onat, “Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli Çizgisinde Ahlak Temelleri Din Anlayışı”, İçinde 2. *Uluslararası Hacı Bektaş Veli Hoş Görü ve Barış Sempozyumu Bildirgesi*, editör Filiz Kılıç-Tuncay Bülbül, (Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Basımevi, 2015), s. 36-47

⁶⁴ Ali Yaman, *Pir-i Türkistan Ahmet Yesevi*, (İstanbul: Yedi Kapı Yayınları, 2018), s.121-133; Sedat Kardaş, *Ali Nihani'nin Manzum Hacı Bektaş-I Veli Velayetnamesi*, , (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), s.19-22; Hüseyin Özcan, “Hacı Bektaş Veli'nin Eserlerinde ve Bektaşî Erkânâmelerinde Dervişin Nitelikleri”, *Turkish Studies*, 7/1, (2012), s.1696-1697

soyutlama geleneği, Balım Sultan zamanından oluşmuştur. Ortaya çıkan bu görüş Bektaşiler arasında ayrılığa neden olmuştur. Bektaşiliğin “*Babalar*” kolu bu görüşü savunurken, “*Çelebiler*” kolu ise evlilik yapmayı savunmuştur. Hacı Bektaş Veli vefat ettikten sonra onun yerine sırasıyla şunlar oturmuştur. Hızır Lala, Resul Bali, Yusuf Bali, Mürsel Ali Sultan, Cemali Sultan, Hacım Sultan, Sarı İsmail Sultan ve bunlardan sonra ise Bektaşilik postuna Balım Sultan oturmuştur. Bektaşiliğin günümüzdeki halini ilk adımlarını ve sistematüğini oluşturan Balım Sultandır.⁶⁵ Balım Sultan'ın Bektaşiliği ile ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Örneğin, Balım Sultan bir Sırp prensinin oğludur. Fatih Sultan Mehmet'in Sırbistan seferinde, Balım Sultanı esir alıp Osmanlı Devletine getirerek Seyit Ali Sultan'ın dergâhında terbiye görmüştür. Sonra II. Bayazıt ile tanışmış dost olmuştur. İlerleyen zamanda Bektaşilik tasavvufunu öğrenmiş, Bektaşilik tarikatının temellerini atmıştır. Bir diğer rivayete göre ise “*Mıratu'l-Makasid Fi Defi'l-Mefaside*” yazdığına göre, Balım Sultan, Hacı Bektaş Veli'nin dördüncü kuşak halifesi olan Mürsel babanın oğludur. Bu görüşlerden ziyade Bektaşilikteki babaların-dedelerin görüşlerinin umumi nezareti ise Balım Sultan'ın 14.yüzyıl'da tanınmış Bektaşî şeyhlerinden olduğu ve Rumeli Balkan Bektaşî şeyhlerinden olduğu ve onlar arasında taraftar topladığı hususundaki görüş ağır basmaktadır.⁶⁶ Balım Sultan'ın Erkan-Namesin'de, “İkrar”⁶⁷ geleneğinin olması onun yabancı kökenli değil müslüman kökenli olduğunu açıkça ifade edilmektedir. Böylece Balım Sultan ile beraber Bektaşilikte yeni bir dönem başlamış oldu. Bektaşilik balım Sultan'a kadar genellikle kırsal ve köy yerleşimleri arasında yer tutarken, Balım Sultan ile beraber Bektaşilikte yeni bir kavram olan kent Bektaşiliği faktörü ortaya çıkmaya başlamıştır. Balım Sultan Bektaşilikte yer tutan Erkan-Namesi de Bektaşiliğin şekillenmesi ve güncellenmesini de önemli yer tutar.⁶⁸ Balım Sultan

⁶⁵ Hacı Bektaş-ı Veli, *Vilayet Name Manakıb-ı Hüknar*, (Haz: Abdalbaki Gölpınarlı), İnkılap Kitapevi, B.1, İstanbul 1958, s. 90-111; Rıza Yıldırım, *Bektaşiliğin Doğuşu*, B.1, (İstanbul: , İletişim Yayınları, 2009), s.261-275; Halil Çetin, “Gerçekten Efsaneye Hacı Bektaş-ı Velî Portreler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/23, (2012), s. 116; Rıza Yıldırım, “Bektaşî Kime Derler?: “Bektaşî” Kavramının Kapsamı Ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.55, (2010) , 23-49; Fergani Beyler, “Rus Kaynakların Göre Hacı Bektaş ve Bektaşilik”, *Alevi-Bektaşî Araştırmaları Dergisi*, S.21, (2020), s.117-123

⁶⁶ İhsan Mesut Erişen-Kemal Samancıgil, *Hacı Bektaş Veli ve Alevilik Tarihi*, (İstanbul: Ay Yayınevi, 1996), s.184-187

⁶⁷ İkrar: Aleviler öğretisi yolunda, bütün tutkulardan, aşırı isteklerden, dünyaya bağlı geçici dileklerden, eğilmelerden kurtulmaya ve özünü gerçeğe adamaya yani öğretiyi benimseyip yola girme anlamına gelmektedir.

⁶⁸ Cüneyt Aşama, *Alevilik ve Kızılbaş Türkleri*, (İstanbul: Erasmus Yayınları, 2018), s. 210-213; Bedir Noyan, “Balım Sultan Erkân-Namesi Merkezli Geleneksel Bektaşiliğe Ait Bir Ritüel Örneği: İkrar”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.40, (2006), s.53-98; Uğur Sümer, “Meşihat Arşiv

döneminde ve sonrasındaki dönemden itibaren Bektaşilikte iki başlılık ve iki post ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi balım Sultan'ın görüşlerini ele alan “Babalar” ikincisi ise “Çelebiler” koludur.⁶⁹

Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri şekillenmesinde, Ahilerin rolü olduğu kadar, Bektaşilerin de rolü bulunmaktadır. Bektaşiler özellikle Osmanlı Devleti'nin askeri teşkilatının yapılanmasına katkıda bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve ilk evrelerinde, Hacı Bektaş Veli'nin müritleri Orhangazi'nin gazalarına iştirak etmişlerdir. Bu iştirakler neticesinde Yeniçeri Ocağı temelleri atılırken, Hacı Bektaş Veli'nin müritlerinin gösterdiği üstün savaş niteliklerinden dolayı, Bektaşiler de Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasında önemli rol oynamışlardır. Bektaşiler Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşuna Hacı Bektaş Veli'nin ve Bektaşiliğin görüşlerini de adapte etmişlerdir. Yeniçeri Ocağı'nın Bektaşilik tarikatına bağlı olduğu günümüzde aşikâr olarak ortadadır. Osmanlı Devleti Balkan coğrafyasındaki Hristiyan etkisini kırıp, bu coğrafyayı Müslümanlaştırılmasını sağlamada Bektaşî dervişlerine başvurmuştur. Bektaşilik ve Bektaşilik kimliğinin en parlak dönemleri ve en sıkıntılı dönemleri, Osmanlı Devleti'nin etkin olduğu dönemlerde yaşanmıştır. 1514'ten sonra Osmanlı Devlet teşkilatının düzene oturması ile Türkmen unsurları olan ihtiyaç azalmaya başladı. Bunun neticesi olarak Bektaşilik sadece Yeniçeri ocağında değer verilen bir tarikata dönüştü.⁷⁰ Bektaşî tarikatının temel oluşumu Osmanlı Devleti zamanında ve Orhan Gazi döneminde (1323-1358) tarihleri arasında vuku bulmuştur. Orhan Gazi zamanında Bektaşiler destek bularak yayılmıştır. Zira Orhan Gazi'nin 1363 yılında Bektaşî tekkesinin duasını alarak, Yeniçeri Ocağı'nı kurduğu söylenmektedir. Bir rivayete göre, Yeniçeriler Bektaşî ocağından bir kazan alıp, Yeniçeri kışlasına götürürler. Yeniçeriler ne zaman haksızlığa uğrarsalar bu kazanı ters çevirip, kendilerinin Bektaşî desteğini aldıklarını ve yanlışın düzeltilmezse, padişaha bir mesaj olarak iletirlerdi. Bundan ziyade yeniçeriler okudukları dualarında da köklerine ve tarikatlarına atıf yapmaktadırlar. Yeniçerilerin duaları şöyledir “Allah Allah

Kayıtlarında Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik İle İlgili Yazılı Kaynağın Tespiti”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.83, (2017), s. 156

⁶⁹ Cemal Şener, *Alevî Türkleri*, (İstanbul: Ant Yayınları, 1995), s. 88-89; Orhan Türkdoğan, *Alevî-Bektaşî Kimliği Sosyo-Antropolojik Araştırma*, B.1, (İstanbul: Timaş Yayınları 1995, s.481-499

⁷⁰ Ali Murat İrat, *Aleviliğin ABC'si*, B.2, (İstanbul: Profili Yayıncılık, 2013), s. 54-59; Tuğba Hatibler Çibik-Filiz Umaroğulları, “Balkanlarda Bektaşilik ve Bektaşî Tekkeleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6/1, (2017), s.56-57; Ali Duran Gülçiçek, “Anadolu ve Balkanlar'daki Alevî Bektaşî Dergâhları Tekke, Zaviye ve Türbeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.16 (2000), s. 201-222

illallah, baş üryan sine püryan... Kulluğumuz padişaha ayan, üçler, beşler, yediler, kırklar, Gülbang-ı Muhammed nur-u nebi, kerem-i Ali pirimiz, sultanımız hünkârı Hacı Bektaşî Veli demine devranına hu diyelim.” diye devam ederdi. Buradan da anlaşılacağı gibi kime bağlı oldukları ve Yeniçerilerin kimin için savaşacakları görülmektedir. Osmanlı Devleti’nde Alevi ve Bektaşî tekkeleri Yavuz Sultan Selim Han dönemine kadar çok büyük sorunlar yaşamamışlardır. Yavuz Sultan Selim Handan sonra, Anadolu’da Alevi-Bektaşî kökenli isyanlar baş gösterecektir.⁷¹ Çaldıran Muharebesi’nden sonra Şah İsmail’in yenilmesi ile birlikte, Doğu Anadolu Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Yavuz Sultan Selim 1517 yılında Mısır seferine çıkmış, bu sefer neticesinde Abbasilerden halifeliği alması ile Osmanlı Devleti, halifeliğin manevi gücünü kullanmaya başlamıştır. Aleviler ilk halifelik seçiminden beri halifeliğe karşı bir muhalefet oluşturmuş ve Osmanlı’nın halifeliği makamını kullanmasına tepkisiz kalması düşünülemezdi. Anadolu’daki vergilerin ağırlaşması neticesinde Osmanlıdaki Alevi-Bektaşî topluluklarının Şah İsmail’i destekleyeceği endişesini doğurdu. Bu nedenlerden dolayı Osmanlı topraklarındaki, Alevi-Bektaşî topluluklarına baskıcı bir yaklaşım izlemesine neden oldu. Bu baskıcı neticenin sonucu da isyanlara ve ayaklanmalara yol açmıştır. Bu isyanlardan bazıları ise Şahkulu isyanı, Kalenderoğlu ayaklanması, Suhte isyanı, Baba Zünnun isyanı, Muslu Çavuş isyanı Celali isyanları gibi ayaklanmalardır. Bu isyanlara dan biri olan Kalenderoğlu ayaklanması⁷²

Kanuni Sultan Süleyman’ın hükümdarlığının ilk yıllarında, Karaman ilinde bir Bektaşî ayaklanması meydana gelmiştir. Ayaklanma Hacı Bektaşî Veli’nin soyundan geldiğini iddia eden, Kalender oğlunun önderliğinde vuku bulmuştur. Kalender oğlu isyanı (1526-1527) yılları arasında 20.000 ile 30.000 dervişi etrafına toplanmış yerel idare karşı bir başkaldırıdır. Ancak yerel irade bu topluluk karşısında çaresiz kaldı. İsyanın temel nedeni fazla vergiler, baskılar ve Osmanlı’nın halifeliğinin kabul edilmemesidir. Tokat yakınlarında yapılan savaşta, Karamanoğlu beyleri Amasya ve Bilecik beyleri,

⁷¹ Cemal Şener, *Alevilik Olayları*, s.132-137; Hüseyin Özcan, “Bektaşîliğin Sosyo-Kültürel Yapısı”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 22, (2002), s.143-145; Zeynel Özlü, “Osmanlı Döneminde Hacı Bektaş Veli Sülalesi: Çelebiler”, *Belleten Dergisi*, 79/285, (2015), s. 510-511; Metin Ziya Köse, “Yeniçeri Ocağının Bektaşîleşmesi Süreci ve Yeniçeri- Bektaşî İlişkisi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, S. 49, (2009), s. 195-204

⁷² Ali Dinçal, *Alevilik Bektaşîlik ve Notaları İle Semahlar*, (Ankara: Cem Matbaası, 1997), s. 92-95; Gülay Öz, *Özkaynaklarından Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları*, B.1, (İstanbul: Can Yayınları, 1999), s. 149-158; Ensar Köse, “İçel’de Bir Celâli: Muslu Çavuş İsyanı (1606-1610)”, *Tarih Dergisi*, 1/67, (2018), s. 24-57

Karaman ve Anadolu defterdarı ile Kalenderoğlu arasında gerçekleşti. Savaşta Kalenderoğlu galip gelmiş ve beyleri öldürmüştür. Bunun neticesi olarak bizzat Sadrazam İbrahim Paşa, Kalender oğlunun üstüne yürümüştür. Savaş başlamadan önce İbrahim Paşa, Kalender oğlunun gücünü kırmak için Kalenderoğlu'nun safında yer alan Türkmenlere dirlik dağıtarak kendi safına çekmeyi başarmıştır. Bu başarıdan sonra İbrahim Paşa saldırıya geçerek, isyanı bastırmıştır. Yine de 1607 yılında Bursa şehri Kalenderiler tarafından yakıldığından bu ayaklanmanın tam öyküsü ve sonucu net olarak bilinmemektedir. Osmanlı arşivlerinde ve belgelerindeki Alevi-Bektaşî kayıtlarına bakacak olursak;⁷³ “12 Aralık 1568 tarihli belgenin (no.2617 olan) içeriğinde Bozok sancağının Selmanlı nahiyesinde, halkın mallarını çalarak sipahileri koruduğu çocuklarına Kızılbaş adları koyduğu ve İranlar bağlatışı olduğu belirlenen budaközü Alaybeyi Ferhatın teftiş edilerek neticenin ayrıntılı olarak bildirilmesi.” Bu belgeden de anlayacağımız üzere Bektaşî ve Alevi zuhuruna, kısıtlama olduğu ve baskı altında oldukları anlaşılmaktadır.⁷⁴ Diğer bir belgede ise Hz. Ali'nin övüldüğü mektuplarla ilgili soruşturma açılması hususunda vardır. 15 Ocak 1560 tarihli belge numarası 679 olan mühimme defterindeki kayda göre Şah Mehmet Bey'in tüm oğullarının Müslümanları rencide ettikleri, Hz. Ali'nin yararlığını övdüklerine dair ahaliden gelen mektuplar üzerine, bu konunun araştırılması ve neticesinin belirlenmesi hakkında yazı yer almaktadır.⁷⁵ Diğer bir belgede ise Bektaşîler ile yakınlıkları bilinen Türkmen Kızılbaşlara hakkındadır. Bektaşîler ile yakınlığı olan bu Türkmen Kızılbaşların idam edilmesini içermektedir. 24 Haziran 1568 tarihli belgede, Akşehir ahalisinin Türkmen Kızılbaşlardan şikâyetçi oldukları, hususu geçmektedir. Bu Türkmen Kızılbaşların yağma ve diğer faaliyetlerinden dolayı, daha önce haklarında asılmaları için birçok kez emir çıktığı geçmektedir. Yine bu belgede yer alan bilgilere göre şahısların yakalanıp

⁷³ John Kingsley Birge, *Bektaşîlik Tarihi*, çev. Reha Çamuroğlu, B.1, (İstanbul: Ant Yayınları, 1991), s. 79-81; Ercan Gümüş, *Tarihçi ve Asi 16.Yüzyıl Celali İsyanlarının Osmanlı Tarihi Yazımına Yansımaları*, B.1, (İstanbul: Libra Kitap Yayınları, 2018), s.78-80; Selman Oral, “XVII. Yüzyılda Şam Bölgesinde Meydana Gelen Ayaklanmalar”, (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarih Bilim Dalı, 2018), s.47-51; Temel Öztürk, “Kanuni Dönemi İsyanları Sürecinde (1525-1527) Üsküdar Mahkemesine Yansıyan Davalar”, içinde *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VII 1352' den Bugüne Şehirler*, editör Süleyman Faruk Güncüoğlu, C.1, (İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları 2012), s.497-501; Tahsin Şahin, “Celali Kuşatması Altında Bursa”, (Yüksek Lisans Tezi, , Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Bilim Dalı, 2017), s. 60

⁷⁴ Cemal Şener, *Osmanlı Belgelerinde Aleviler-Bektaşîler*, (İstanbul: Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, 2002), s. 19

⁷⁵ Cemal Şener, *Osmanlı Belgelerinde Aleviler-Bektaşîler*, s. 71

yargılanmaları hususu yer almaktadır. Şahıslar hakkında şayet daha önce de herhangi bir emir çıkıp kadı tarafından onaylanmış ise, gereğinin yapıp katılık makamına bilgi verilmesini içermektedir.⁷⁶ Yukarıda bahsettiğim belgeler neticesinde anlaşılan husus, Bektaşî ve Alevî Türkmenlerinin yaptıkları bazı faaliyetler neticesinde cezalandırılması ile ilgilidir. Ancak Bektaşî ve Alevî Türkmenlerinin baskı altına alınıp vergilerin artırılması gibi nedenlerle de isyanlara öncülük ettikleri bilinmektedir. Bu faaliyetlerden dolayı Osmanlı Devleti'nde, Alevî ve Bektaşî Türkmenler zorba gözüyle bakılmaktaydı. Toplumun içindeki bazı kişilerin suçları tüm topluma yıkılarak onları zan altında bırakmamak gerekmektedir. Hatta o dönemde Kızılbaşlar ve Bektaşîler geliyor denilerek halk korkutulmaya çalışılmıştır. Cemal Şener'in "Osmanlı belgelerinde Alevîler Bektaşîler" adlı eserinde, ayrıntılı bilgiye ulaşabilirsiniz. Alevî-Bektaşî ve Türkmenlerin üzerindeki baskıların artması sonucu isyanların vuku bulmasına neden olmuştur. Yeniçerilerin Bektaşî olması gibi nedenlerden dolayı Bektaşîliğe Osmanlı tarafından tavır alınması hususu da ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde daha sonra Bektaşîliğin yasaklanması evresi vuku buldu. Yeniçeriler Osmanlı yönetimine tehlike oluşturmaya başlayınca, Osmanlı Padişahları yeniçerilere ve Bektaşîlere olan itibarı azalmıştır. Sultan II. Mahmut döneminde 1808-1839 yıllarında Yeniçeri ayaklanmaları oldu. Bu kalkışmalar da yeniçerilere, Bektaşîlerin destek verdiği düşüncesinden dolayı, padişah tarafından Bektaşîleri karşı tavır alındı. İlk olarak 1826 yılında Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırıldı. Daha sonra Bektaşî tarikatları da dağıtılıp yasaklı tarikat haline geldi. Bazı Bektaşîler, Nakşibendi şeyhlerinden icazet mektup alıp, onların tarikatlarına girdiler.⁷⁷ II. Murat, Yeniçeri Ocağı'nı kapattıktan sonra Bektaşîler için Şeyhülislamdan fetva aldı. Bundan sonra İstanbul'da bulunan 100'e yakın Bektaşî Tekkesi kapatıldı. Bu tekkelerin içerisindeki her şeye devlet tarafından el konuldu. Bektaşî babalarının çoğu sürgün edildi. Kalan Bektaşî dedeleri Anadolu'ya ya da Trakya'ya gittiler. İstanbul'daki Bektaşî dergâhları kapatılınca sıra Rumeli'deki dergâhların kapatılmasına geldi. Bunun için Hacı Ali Bey ve Ahmet Efendi görevlendirildi. Daha sonra Anadolu'daki dergâhların kapatılması için, Cebecibaşı Aliğa ve müderris Çerkezli Mahmut Efendi'ye görev

⁷⁶ Cemal Şener, *Osmanlı Belgelerinde Alevîler-Bektaşîler*, s.176

⁷⁷ Nergihan Tekin, *Türklük ve Alevîlik-Bektaşîlik*, (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2011), s.249-253; Aziz Altı; "Nüfus Defterlerine Göre Pirevi Hacı Bektaş Veli Tekkesi 1830-1846", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.90, (2019), s.78-80; Fahri Maden, "Yeniçerilik Bektaşîlik İlişkileri Ve Yeniçeri İsyanlarında Bektaşîler" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 73, (2015), s.175-193

verildi. Böylece Bektaşiliğin tüm Osmanlı topraklarında baskı altına alınıp, faaliyet göstermeleri durdurulmuş oldu. Bektaşî babalarının sürgünü ve idamı ile ilgili belgelerin içeriği ise şöyledir.⁷⁸ Güzelhisar, Aydın naibi olan Lütfullah Efendi'nin görevinden azledilip, yargılanıp sürgün edilmesi, iktaların dağıtılması ile ilgili bilgiler belgelerde yer almaktadır. 1826 yılında çıkan fetva dine aykırı inanç olan Bektaşîlerin sürgün edilmesi ile ilgili hususlar, yine bu belgede yer almaktadır.⁷⁹ Bektaşîler gizlendikleri yerden çıkmaya, yeniden tekkeler inşa etmeye ve kendilerine derviş toplamaya tam olarak ne zaman başladıkları bilinmemektedir. Bektaşiliğin yasaklanmasından 20-30 yıl aralığında yeniden toparlanma sürecine girdikleri bilinmektedir. 1849 yılında tarikat güç kazanarak 1850 yılında Anadolu'da yeniden yayılma faaliyeti göstermiştir. 1826 yılından sonra katı gizlilik çerçevesinden ibadet eden Bektaşîler, 1869 yılından sonra yeniden basılı kaynaklar aracılığıyla Bektaşîlik faaliyet sahasını genişletmişlerdir.⁸⁰ Sultan II. Mahmut'un ölümü ile onun Bektaşîleri karşı tutumu unutulmaya başlandı. Bektaşî tekkeleri yeniden kurulmaya başlamıştır. Sultan Abdülaziz zamanında ise devlete küsmüş olan Bektaşîler, devletle yeniden barışmıştır. Bunun neticesi olarak da yasaklı tarikat olarak görülen Bektaşîlik faaliyetleri yeniden yasal olarak sürdürmeleri için ferman yayınlanmıştır. Böylece Bektaşîlik yeniden devlet tarafından tanınan yasal bir tarikat haline alıp, özgürce ibadet edebilmelerinin önü açılmıştır. Sultan Abdülaziz samimiyetinin bir göstergesi olarak Bektaşîliğe ikrar vererek onları övmüştür.⁸¹ Bektaşîlik tekrar yasal hale gelince Bektaşîlikten beklenen büyük mürid toplama ve yeniden eskisi gibi yayılma faaliyeti olmamıştır. Bektaşîler eskisi gibi çok fazla taraftar toplayamamıştır. II. Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla beraber Bektaşiliğin ilerlemesi azaldı ve Bektaşîler arasında ikilikler çıkmaya başladı. Yaşanan olaylar Cumhuriyete kadar

⁷⁸ Cemal Şener, *Alevilik Olayları*, s. 137-140; Abdülkadir Sezgin, *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşîlik*, B.6, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012), s. 219-225; Nergishan Tekin, *Türklük ve Alevilik-Bektaşîlik*, (İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayınları, 2011), s. 256; Fahri Maden, "Edirnekapi'da Bir Bektaşî Ocağı Emin Baba Tekkesi ve Haziresi", içinde *Osmanlı İstanbul Uluslararası Sempozyumu II*, editör Feridun M. Emecen Ali Akyıldız Emrah Safa Gürkan, (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2014), s.173-174; Serkan Erdoğan, "Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması ve Hamdullah Efendi", *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, S.17, (2018), s. 200-202

⁷⁹ BOA No: 25094, Cemal Şener, *Osmanlı Arşivlerinde Mühimme ve İrade Defterlerinde Aleviler-Bektaşîler*, çev. Ahmet Hezafen, Karacaahmet, (İstanbul: Sultan Derneği Yayınları, 2002), s. 245

⁸⁰ John Kingsley Birge, *Bektaşîlik Tarihi*, s. 92-94

⁸¹ Abdülkadri Sezgin, *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşîlik*, s. 184-187; Yaşar Nur Öztürk, *Tarihi Boyunca Bektaşîlik*, (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1992), s.197-204; Salih Çift, "1826 Sonrasında Bektaşîlik ve Bu Alanla İlgili Yayın Faaliyetleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/1, (2013), s.250-266

devam etti. 20. yüzyılda Bektaşiliğe ait kitapların basımının artması ile Bektaşiliğin yayılma sahası yukarı doğru evrilmeye başladı.⁸² Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ile beraber Cumhuriyet ilan edilmesi ile Bektaşilikte yeni bir dönüm noktası oluşmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan yasalardan biri olan tekke ve zaviyelerin kapatılması hususu vuku bulunca, Bektaşilik de bundan etkilendi. Tekke ve zaviyelerin kapatılması ile birlikte Bektaşilik örgütsel ve grupsal niteliği zedelendi ve inançsal olarak varlığını sürdürmek zorunda kaldı. Günümüze kadar varlığını sürdüren Bektaşilik, Vakıf, Dernek, Cem evi gibi kuruluşların çatısı altında toplanmaya ve örgütsel, grupsal yapısını yeniden kazanma ya başlamıştır.⁸³

⁸² John Kingsley Birge, *Bektaşilik Tarihi*, s.94-95; Yalçın Çakmak, “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti’nin Kızılbaş-Alevî Siyaseti 1876-1909”, (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2018), s.160-172

⁸³ Atilla Özkırımlı, *Alevilik Bektaşilik Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi*, s. 120-124

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Alevi-Bektaşî Mitolojisinde Yer Alan Belli Başlı Hayvan ve İnsan Motifleri

2.1.1. Dünyanın Yaradılış Miti

Gök Tanrı inancı, Eski Yunan inancı, Çin inancı ve Hint inancın gibi pek çok inanç sisteminde Dünya'nın yaratılışına dair bir mitolojik hikâye bulunmaktadır ve her inanç sistemi kendi düşünce dünyası çerçevesinde Dünya'nın yaratılışını ortaya koymuştur. Gök Tanrı inancında dünyanın yaratılışı şöyle anlatılmıştır: Dünya başta bir denizdi, bir su birikintisiydi ve dibi bulanıktı. Tanrı Ülgen gökten gelen bir nida ile ona bir emir geldi "*denize dal*" dedi ve Tanrı Ülgen bunun üzerine denize daldı, bir balçık parçası çıkardı onu dünyaya kustu. Böylece dünyada karalar oluştu. Tanrı Ülgen dünyayı yedi günde yarattı, böylece dünya tam hatları ile yaratılmış oldu.⁸⁴ Daha sonra ise Ülgen suların üzerinde yüzen bir toprak parçasını gördü buna "*insan olsun*" dedi. Bu toprak parçası bu emir üzerine insan oldu. Bu insan daha sonra erliğe dönüşecektir. Böylece dünya yaratılmış ve insan yaşamı dünya üzerinde başlamış oldu.⁸⁵ Eski Yunan inancında ise dünya, gökyüzü ve deniz daha yokken evrenin tüm unsurları bir arada iç içe bulunmaktaydı. Bir birlik içinde olan bu evreni kendi aralarında bir kaos olarak adlandırmaktaydılar. Bu kaos düzeninde tüm evren, dünya, gökyüzü, toprak ve sular üst üste yığılı bir şekilde bulunmaktaydı.⁸⁶ Eski Yunan inancında, "*Uranus*" ve "*Gea*" adında iki yüce varlık yer almaktaydı. Yunan mitolojisine göre Uranus ve Gea bir araya gelerek ilk aşamada evreni yaratıp daha sonra ise dünya'yı yaratmışlardır. İnanca göre, bu yüce varlıklardan olan ve "*titan*" denilen çocuklar ise dünyanın işleyişi ile

⁸⁴ Bahaddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C.1, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017), s.465-469

⁸⁵ İbrahim Gümüş, "Türk Mitolojisi ve Makalat'ta Yaratılış", içinde *Uluslararası Türk Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, editör Ahmet Uysal, (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Yayınları, 2018), s.235-237

⁸⁶ Kathleen Sears, *Mitoloji 101 Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, çev. Ekin Duru, (Ankara: Say Yayınları, 2019), s. 23-24

görevlendirilmişlerdir. Böylece eski Yunan inanç sisteminde dünya yaratılmış ve dünyanın işleyişi ile ilgilenen varlıklar ortaya çıkmıştır.⁸⁷ Çin mitolojisine göre ise “Pan Gu” gök ve yeri, “Yin ve Yang” ise ellerindeki balta ile dünya ve gökyüzünü ikiye bölmüş ardından Pan Gu, sahip olduğu insanüstü cüssesi sayesinde gökyüzünü iyice yukarı itmiş ve bu eyleminden sonra ölen Pan Gu’nun bedeni dağları meydana getirmiştir. Daha sonrasında onun nefesi rüzgarları, kemikleri ise bitki ve mineralleri oluşturmuş ve böylece dünya yaratılmış oldu.⁸⁸ Dünya’nın yaratılışı ile ilgili farklı mitler bulunduğu gibi Alevilik inancı da bir yaratılış mitine sahiptir. Alevilik inancındaki Dünya’nın yaratılış konusuna ait mitolojik unsurlara bakıldığında diğer yaratılış mitlerinden farklı olarak Alevilik mitinde “aşk” kavramı yer almaktadır. Buradaki aşk ile ilahi bir sevgi ve nur kastedilmektedir. Alevilik mitinde dünya’nın yaratılışı hususu şöyle anlatılmaktadır, henüz dünya yokken dört büyük melek henüz yaratılmamışken Allah’ın katında yanan beş kandil vardı. Bu kandiller, yeşil, beyaz ve kırmızı olmak üzere üç farklı renkteydi. Yeşil renkli kandil Hz. Muhammed’in, beyaz renkli kandil Hz. Ali’nin ve diğer üç kırmızı kandil ise Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Fatma’nın kandilleri idi. Daha sonra Allah bir denizi yarattı, deniz aşka geldi taşıdı. Allah “*Kün*” dedi ve bu iki “*Nur*” yaratıldı. Bu iki nurdan, yani Hz. Muhammed’in ve Hz. Ali’nin nurundan, yedi kat gök ve yedi kat yer yaratıldı. Yeşil nurdan gökler, yıldızlar, güneş, ay ve tüm melekler yaratıldı. Beyaz nurdan ise bitkiler, hayvanlar, denizler, sular, ateş, rüzgar yaratıldı. Böylece Alevilik mitine göre dünya’nın yaratılması ve içindeki birçok maddenin oluşması tamamlanmış oldu. Hz. Ali’ye “*Ebu Turap*” denirdi. Bunun nedeni ise Hz. Ali’nin nurundan toprağın yaratılmış olmasıdır.⁸⁹ Alevilik mitinde beş nurdan sonra dünyanın yaratılması ve dünyanın yaratılışından sonra insanların yaratılması gerçekleşmiştir. Burada karışıklığa neden olmamak adına belirtmek gerekir ki beş büyük nurdan sonra dünya, onlardan sonra ise topraktan insanlar yaratılmıştır. Dünya’dan sonra insanların yaratılması ise şöyle gerçekleşmiştir: Cebrail dünya’dan toprak getirir ve meleklerle birlikte bu toprağı hamur yapıp yoğururlar ve yukarıda bahsedilen yeşil kandilin nuruna benzetirler. Allah bu hamura akıl, nefes ve can verir. Sonra Allah bu hamura “*Adem*” diye seslenir ve Hz.

⁸⁷ M.Tahsin Kozanoğlu, *Yunan Mitolojisi*, (İstanbul: Düşünen Adam Yayınları, Ocak 1994), s.17-20

⁸⁸ Christopher Dell, Çev: Nurettin Elhüseyn, *Mitoloji Hayali Dünyalara Eksiksiz Rehber*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), s.90

⁸⁹ Medine Sivri-Sibel Kuşca, “Şah İsmail Hatai ve Pir Sultan Abdal Değiş ve Nefeslerinde Alevi-Bektaşî Kozmogonisi ve Kırklar Meclisi’ne”, *Folklor Edebiyat Dergisi*, 20/78, (2014/2), s.179-188

Adem meydana gelir. Hz. Adem hapşırır ve hapşırmadan sonra Kelime-i Şehâdet getirir: “Eşhedü en la ilahe illallah ve Eşedüh Enne Muhammeden Abdühü ve Resulühü”. Allah meleklerine Adem’e secde etmelerini ister “Şeytan” hariç tüm melekler Adem’e secde eder. Böylelikle ilk insan ve şeytanın yaratılışı gerçekleşmiş olur.⁹⁰ Emine Yüksel, Alevilikte Dünyanın yaratılışı ile ilgili küçük nüans farklılıklarından oluşan yansımalarla dünya’nın yaratılışından bahsetmektedir. Emine Yüksel’in anlatışına göre ise dünya şöyle yaratılmıştır: “Dünya Hazreti Muhammed, Hz. Ali ve Cebrail’in yaratılmasından sonra oluşturuldu.” Dünyanın oluşturulması Allah tarafından emrolunduğu bilinmektedir fakat bu fiili kimin gerçekleştirdiği kaynaklara göre farklılıklar göstermektedir tekbir ana teori üzerinde durulmamaktadır⁹¹.

2.1.2. Turna Miti

Turna miti Alevilik mitinde olduğu gibi diğer mitlerde de önemli bir yer tutan bir kuş türüdür. Alevilik mitinde turna kuşu önemli bir yere sahiptir. Bu kuşa doğaüstü vasıflar yüklenip ulvi bir makam ve kutsiyet atfedilmiştir. Turna kuşu Alevilik mitolojisinde Hz. Ali’yi temsil etmektedir. Turna kuşunun vasıfları Hz. Ali’ye atfedilmiş ve bundan dolayı da bu kuş Alevi Bektaşî kültüründe kutsal bir hayvan olarak zikredilmiştir. Ayrıca turna kuşunun sesinin de Alevi Bektaşî kültüründe Hz. Ali’nin sesine benzetilmesi de yine bu kuşa kutsiyet arz edilmesinin bir başka sebebidir. Türk tasavvufunun önemli ismi Ahmet Yesevî’nin, Turna donuna girip ritüeller yaptığı söylenmektedir. Bu ritüelde Ahmet Yesevî Turna donuna girip Türkistan’da zor durumda olanlara yardım etmek için oraya uçtuğu söylenir. Turna kuşu Anadolu halk inanç sisteminde sevgiliden haber getiren ve dertleşilen bir kuş olarak da tasvir edilmektedir. Alevi-Bektaşî inancında ise bu kuşun Hz. Ali’den haber getirdiği miti yaygındır.⁹² Aşağıda verilmiş olan Pir Sultan Abdal’a ait şiir ise bu hususla ilgili en iyi örneklerdendir.

Yemen ellerinden beri gelirken

Turnalar Ali’mi görmediniz mi

⁹⁰ Eşref Doğan-Hasan Çelik, “Hür Erenler Hayy’dan Geldik Hu’ya Gideriz: Alevi-Bektaşî Deyimlerini Türk Edebiyatına Yansımaları”, *Milli Kültür Araştırmalar Dergisi*, 1/2, (2017), s.200-204

⁹¹ Emine Yüksel, *Alevilik-Bektaşîlik* “Kültünde Yaratılış Anlatıları ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri”, (Yüksek Lisan Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2016), s.94-96

⁹² Mehmet Temizkan, “Türk Kültüründe ve Alevi Bektaşî İnancında Turna”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl:26, S.101, (2014), s.166-169

*Hava üzerinde sema ederken
Turnalar Ali'mi görmediniz mi*

*Şah'ım Heyber kalesini yıkarken
Nice Yezit halka olup bakarken
Muhammed Mustafa Mi'rac'a çıkarken
Turnalar Ali'mi görmediniz mi*

*Kim gördü deryada balık izini
Eğildi öptü Kanber'in gözünü
Nerde dinler Ali'm hup avazını
Turnalar Ali'mi görmediniz mi*

*Havanın yüzünde sema tutarken
Ab-ı Kevser şarabından içerken
Muhammed gül-ü reyhanın seçerken
Turnalar Ali'mi görmediniz mi*

*Şeriat yolunu Muhammed açtı
Tarikat menzilini Ali seçti
Bu meydandan nice erenler geçti
Turnalar Ali'mi görmediniz mi*

*Pir Sultan'ım eydür vur gidiyi
Dilim zikr eder daim Hüda'yı
On İki İmamın nesli sultanı
Turnalar Ali'mi görmediniz mi''*

(Pir Sultan Abdal)⁹³

Şiirde turnaların haberci niteliği olduğu ve Hz. Ali'den haber getirilmesi istenen ulvi bir mahlûkat olarak zikredilmiştir. Alevilik Bektaşilik mitinde turna kuşunun kutsal sayılmasının bir diğer nedeni ise Hz. Ali'nin turna donuna girmesinden dolayı turna kuşuna mitolojik bir unsur atfedilmiştir. Alevilik mitinde turnayı yolundan şaşırtma, gideceği yerden döndürme, turna kuşunu herhangi bir nedenden ötürü öldürülmesi çok büyük günah sayılır ve öldüren kişinin başından musibetlerin eksik olmayacağı inancı vardır.⁹⁴

Turna Alevi-Bektaşî mitinde ezelden ebede giden yolda ve yokluktan varlığın sırrına ermiş bir kuş olarak zikredilmektedir. Bektaşî kültüründe ilahi aşka giden yolda canlıların turna kanatları sayesinde yol alacakları mütehakim bir unsurdur.⁹⁵ Alevilik Bektaşilik mitinde turna uğur ve bereketi simgeleyen bir kuştur. Turna kuşunun başında bulunan tüy “tel” olarak nitelendirilir. “*Telli Turna*” deyişi de buradan gelmektedir. Anadolu'daki insanlar bereket olsun diye bu tele benzer motifleri kıyafetlerine figür olarak işleyip kullanmışlardır. Bazı Alevi kesiminin düğünlerinde gelin almaya giderken, gelinin evine asılan bayrağın yanına turna tüyü motifi işlenmiştir. Bu tüyün işlendiği bayrağın altında bulunan kişilerin hamiliğini bu kuşun üstlendiği inancı vardır.⁹⁶ Turna kuşu İdris peygamberle ilgili öğeleri de içinde barındırır.⁹⁷ Turna kuşunun havada uçarken çizdiği şekiller Alevilik mitinde Cem ritüeli sırasındaki semah ile ilişkilendirilmektedir. Bundan ötürü de Alevilikte turna semahı diye bir semah da vardır. Bu semah sırasında yapılan hareketler turna kuşu ile ilişkilendirilir. Turna semahındaki figürler, turna kuşunun uçarken yaptığı hareketlerini sembolize ederek, semahın içine aktarılmış halidir. Bu hal ve hareketler, Alevilik mitolojisinde evreni, yaşamı ve ruhu sembolize etmektedir.⁹⁸

⁹³ Cahit Öztelli, *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri*, B.1 (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1997), s.95

⁹⁴ Muhammet Fatih Demirdağ, “Alevi Bektaşî Şiirinde Kuş Mitolojisi”, *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.2, (2017), s.15-16

⁹⁵ Demirdağ, *Alevi Bektaşî Şiirinde Kuş Mitolojisi*, s. 15-16

⁹⁶ Fatma Pınar Kuzu, “Pir Sultan Abdal Şiirlerinde Turna Motifi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, S.88, (2018), s.113-120

⁹⁷ Erdoğan Çınar, *Aleviliğin Kökenleri Abdal Musa'nın Sırrı*, B.5, (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2012), s.191-196

⁹⁸ Sibel Kuşça, “Şah İsmail Hatai'nin ve Pir Sultan Abdal'ın Nefes ve Değişlerinde Mistik Unsurlar”, *Folklor Edebiyat Dergisi*, 20/78, (2014), s.123-125; Kader Altın-Erkan Altın, “Bir İbadet Ritüeli Olarak “Semah” Ve “Erzincan Kırklar Semahının Müzikal ve Ritmik Yönden İncelenmesi, içinde, *Geçmişten*

Deyişler ve şiirlerde turna motifi Alevilik Bektaşılık mitinde yaygındır. Aşağıda bu şiir ve deyişlere ait iki örnek verilmiştir:

“Gamunla farkuma bir tâze na’l kesmiş idüm

Başumda âle boyanmış per-i küleng oldu”

(Bâkî)

(Derdinle başıma yeni bir nal açmış iyiyim Kızıla boyanmış turna kanadına döndüm). Buradaki kasıt dert sırasında çekilen halin insanı Aşka götüreceğidir.⁹⁹

Başka bir örnek ise:

Gine Dertli Dertli iniliyorsun

Sarı Turnam Sinem yaralandı mı?

Hiç el değmeden de iniliyorsun

Sarı Turnam Sinem paralandı mı?

Buradaki inlemedeki kasıt ise aşka ithafendir. Cem sırasındaki ve turna semahı sırasındaki ilahi aşka kasıttır.¹⁰⁰

Sadece Alevilikte turna kuşu önemli bir vasfa sahip mitolojik bir karakter değildir. Turnanın batı dünyasında da mitolojik bir değere sahip olduğu askerlere ithafen yazılmış olan şiirden anlaşılmaktadır. Bir şiirde turna kuşu askerlere benzetilerek şöyle ifade edilmiştir:

Kanlı savaşta vatanımıza dönmeyen askerlerimiz

Toprağa verilmeden

Turnalar geri dönmüşler gibi

Geliyor bana bazen

Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu, editör Mehmet Yazıcı, (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013), s. 224-234

⁹⁹ Ömer Ceylan, “Klasik Türk Şiirinde Turna’ya Dair”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.28, (2013), s.1-8

¹⁰⁰ F. Gülay Mirzaoğlu, *Anadolu Kültüründe ve Halk Türkülerinde Turnalar Biyolojik-Kültür-Koruma*, içinde Anadolu Turnaları, editör. Ufuk Özdağ-Gonca Gökalp Arslan, (Ankara: Ürün Yayınları, 2019), s.212-218

Onlar o günden bu yana hala

Uçarken bize sesleniyorlar

Ondandır gökyüzüne bakarken

Susmalarımız.¹⁰¹

Tüm bunlardan hareketle turna kuşuna atfedilen özelliklerin doğudan batıya gidildikçe atfedilen değişim gösterdiğini söylemek mümkündür. Anadolu coğrafyasında ve Anadolu Alevilik-Bektaşilik mitinde haber getiren ve ölümsüzlüğü sembolize eden bir kuş iken, Batı coğrafyasında ve mitinde savaşın, umudun ve yolculuğun simgesi olarak sembolize edilmiştir. Bu farkların temel nedeni ise coğrafi ve kültürel özelliklerin farkları olarak nitelendirilebilir.

2.1.3. Hızır Miti

Hızır miti Alevilik inancında karşımıza çıkan önemli bir kavramdır. Hızır Arapça kökenli bir kelime olup Arapça karşılığı “*hızır*”dır.¹⁰² Hızır kelimesinin manası ise yeşilliği bol olan yer anlamına gelmektedir. Hızır bir isimden çok aslında bir lakaptır. Bu ismin neden verildiği ile ilgili tek bir görüş yoktur kaynaklarda farklı farklı görüşler mevcuttur. Hızır'ın diğer bilinen ismi ise “*Hızır- İlyas*” dır. Hızır sadece Alevilikte değil İslamiyet'in diğer mezheplerin içerisinde de bir mistik ve doğaüstü zat olarak geçmektedir.¹⁰³ Hızır kelimesinin kökeni “*el-Hadır*”dır. Bu kelime de Arapça kökenlidir ve yeşil, yeşil dal, yeşilliği çok olan yer anlamına gelir. Hızır'a el-hadır denmesinin nedeni ise Hızır'ın oturduğu ve gezdiği yerlerde otların yeşermesi, bundan dolayı da el-hadır yani yeşil ve yeşerten ismini almıştır. Bu bağlamdan hareketle Hızır kelimesi ve yeşil kelimesinin bir arada kullanılması kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰⁴ Alevi mitolojisine göre Hızır nerede ihtiyaç duyulursa ve çağrılırsa orada bulunur ve yardıma ihtiyacı olan kişiye yardım ederdi görüşü hâkimdir. Hızır Alevilik mitine göre dağların, denizlerin, suların bekçisi olarak bilinir ve üzerine yemin edilen kutsal bir kişi olarak nitelendirilirdi. Semavi bir varlık olarak kabul edilen Hızır'ın ölümsüz olduğuna inanılır

¹⁰¹ Tülin Arseven, “Modern Anlatıda Geleneğin İzleri ve Bin Beyaz Turna”, *Folklor Edebiyat Dergisi*, 22/88, (2016/4), s.28

¹⁰² (Erişim Tarihi 21.06.2020, 16:48), <https://sozluk.gov.tr/>,

¹⁰³ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/h%C4%B1z%C4%B1r>,

¹⁰⁴ Ahmet Faruk Kemaloğlu, *Kaygusuz Abdal(Alaeddin Gaybi) Menakıpnamesi ve Velayet Name- Manakır- ı Hüsnâ Hacı Bektaş- ı Velide Mitoloji*, (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Afyon 2016), s.110-112

ve zaman zaman dünyada yardıma ihtiyacı olanlara yoldaş olduğu miti Aleviler arasında yaygın bir yer tutmaktadır. Aleviler bir işe başlarken, bir yere giderken ve konuşmaya başlarken “*Ya Hızır*” dedikleri bilinmektedir. Alevilik mitinde zorda kaldıklarında Hızır'ın onlara yardım edip onları zor durumdan kurtaracağı ve onları kötülüklerden koruyacağı inancı Aleviler arasında yaygındır. Bunların yanı sıra Hızır ismi Alevi dualarında sıkça zikredilen bir kavram olarak da bilinmektedir.¹⁰⁵

Hızır Anadolu halkı ve Aleviler arasında üstünde çiçekten yapılmış bir cübbe giyen, aksakallı, nur yüzlü bir zat olarak betimlenmiştir. Hızır'ın gezdiği yerlerde güller açar, ekinler yeşerir bolluk olurdu. Hızır'ın elinin değdiği kişiler dertlerinden kurtulur uğursuzluktan kurtulur bir daha uğursuzluk onlara uğramaz ve bu kişilerin ömrü mutlu, huzurlu bir yaşam sürerler.¹⁰⁶ Alevilik inancına göre Hızır'ın insanlara yol gösterici olduğu ve onlara yolculukları esnasında eşlik ettiği miti yaygındır. Bu mite göre Hızır: boz atı ile yolculuk eden insanlara yardım edip onlara yol gösterdiğine inanılıyor ve yolda sıkıntı çekenlerin yardımına yetişip onların sıkıntılarını giderdiği inancı hakimdir. Yolcular yolculuğa çıkarken Hızır'a dua edip ondan yolculuklarının kazasız belasız geçmelerini temenni ederlerdi. Anadolu'daki ulu dervişler ise bu yolculuklar sırasında Hızır'la beraber yemek yediklerini zikretmişlerdir. Hızır'ın yolculara yardım ile ilgili inanışı o kadar etkin olmuştur ki Anadolu'da Hızır hanları, Hızır tekkeleri, Hızır zaviyeleri kurulmuştur.¹⁰⁷ Alevilik mitinde Hızır'ın tek bir ismi bulunmaz ve tek bir isimle zikredilmez. Onun farklı farklı isimleri bulunmaktadır. Bu Alevi toplumunda Hızır'a verilen isimlerden birkaçı şunlardır: “*Kha, Yaşlı Hızır, Bilge Hızır, Sır Hızır ve Khalmeme sırri.*”¹⁰⁸

Hızır inancında ve mitinin içerisinde yer alan Hızır orucu ve Hızır'a edilen dualar son derece önemlidir. Hızır orucunun temel amacı ise ona duyulan saygıyı nesneleştirme ve onu yüceltme gayesinden ötürü gelmektedir. Hızır orucunun ortaya çıkışı şöyle vuku bulmuştur: “*Nuh Peygamber'in gemisi fırtınaya tutulduğunda insanlar Hızır'dan yardım*

¹⁰⁵ Mehtap Yazıcı, “Alevi Değişlerini ve Gülbanglarının Kavacık Köyü Örneğinin Sosyolojik Analizi”, (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bilim Dalı, 2011), s.298-306

¹⁰⁶ Remzi Kaptan, *Sorularla Alevilik*, 2015, s.71-74

¹⁰⁷ Sadullah Gültekin, “Hızır-İlyas Zaviyeleri Aya Yorgi ve Bektaşiler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 83, (2017), s.83-89

¹⁰⁸ Mehmet Gülmez, “Alevilikte Kutsal Mekân Oluşumu”, içinde *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu*, editör Mehmet Yazıcı, (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013), s.782

istemişler ve ona dua etmişler. İnsanlar Hızır'ın üstünden Allah'a 3 gün oruç adayıp tutmuşlar. Bu oruçta bundan sonraki nesillere gelenek haline gelip Hızır orucuna dönüşmüştür.” Diğer bir rivayete göre ise “Nuh'un gemisinde bulunan insanlar 3 gün oruç tutmaları emredilmiş”, bu orucun da oradan geldiğine inanılmaktadır. Hızır Orucu Şubat'ın 13'ü 14'ü ve 15'ini içeren günler zarfında tutulan oruçtur. Hızır Orucu tutulup bittikten sonra Aleviler ve Bektaşiler kömbe ve lokma dağıtırlar.¹⁰⁹ Umut Ergin'in görüşüne göre ise: “Hızır'a kurban kesmek ve oruç tutmakta ki gaye aslında Hazreti Ali'ye kasıttır ve ona yöneliktir.”¹¹⁰ Hızır için yapılan ritüellerden bir diğeri ise Hızır Cemi'nden sonra Hızır'a kurban kesmektir. Bu da Hızır'ın yardım ve izzetine yönelik bir ibadettir. Temel amaç onun yardımını istemek için bir temel gerekçenin ve mitinin oluşmasıdır.¹¹¹ Hızır orucunda farklı olarak Hızır'a atfedilmiş ve Hızır için yapılan bir diğer ritüel ise Hızır Cem'idir. Bu cem'e Hızır'ın da katıldığı miti yaygındır ve cem sırasında Hızır'ın cem yapanları izlediği ve cem'e katılanların sıkıntılarını çözdüğü inancı ve miti Aleviler arasında yaygın bir düşüncedir. Hızır orucu tutulup bitirildikten sonra Hızır adına adak-kurban kesilir ve bu kurban pay edilip ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. Bundan sonra ise Hızır Cemi yapılır herkesin katıldığı bu cem de zorda kalmış olanların, yolda kalmış olanların ve sıkıntıya düşmüşlerin yardımına gelen ve onları sıkıntılarından kurtaran Hızır anılır ve ona dualar okunur. Hızır anılırken onunla ilgili yaşanmış mistik hikâyeler anlatılır ve bu cem'in anlamı böylece pekiştirilmiş olur.¹¹² Alevilik inancındaki Hızır ile ilgili olan diğer bir mit ise *Hıdırellez* mitidir. Hızır ve Hz. İlyas her yılın mayıs ayının altısında, bir gül ağacının altında buluştuğu ve orada görüştüklerine inanılır. O gün gül ağacının altına insanlar, kağıtlara dilekler yazıp gömerler ve bu dileklerin kabul olacağı inancı Alevi Bektaşî kültüründe yer tutan önemli bir mistik ritüeldir.¹¹³ Hıdırellez kutlamalarında insanlar temizlendiklerine inanırlar ve günahlarından arındıkları inancı Alevi Bektaşî kültüründe hâkimdir. Hıdırellez kutlamaları su ve ateş etrafında yapılır bu iki öğenin

¹⁰⁹ Ahmet İshak Demir- Yaşar Şanlı, “Cem Dergisinin Sunumuyla Alevi Gelenekte İbadetler”, *E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 11/1, (2018), s.21

¹¹⁰ Umut Ergin, “İstanbul'da Alevi Örgütleri ve Alevi Olgusuna Bakış”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, 2019), s.13

¹¹¹ Gülbahar Odabaşı, “Alevi Geleneğinde Cem İbadeti”, (Yüksek Lisans Tezi, Aydın Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2016), s.62-65

¹¹² Serap Akdeniz, “Alevi Müzik Uyanış Bağlamında İzmir Yamanlar Alevi Göçmenlerinin Müzik Pratikleri”, (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Ana Bilim Dalı, İzmir 2011), s.15

¹¹³ Serap Akdeniz, *Alevi Müzik Uyanış Bağlamında*, s.18

onları arındırıp şifa verdiği inancı hakimdir. Hıdırellez kutlamaları sırasında ateşin üstünden atlama gibi bir ritüel gerçekleştirilir. Bu ritüel sayesinde günahlarının ateşin üstünden atlarken yandığı miti Alevi Bektaşî kültüründe önemli bir mistik ritüel olarak yerini almıştır.¹¹⁴

2.1.4. Geyik Miti

Geyik kelimesi, key/kiy kökünden türeyen bir sözcüktür. Bu sözcük Anadolu Türkçesine geçerken anlam değişikliğine uğramıştır. Avrupa dillerinde ise bu kelime baş ve beyin anlamına gelmektedir. Türkler arasında kutsal ve mitolojik bir varlık olarak görülen geyik, Anadolu Aleviliği içinde yer edinmesinin nedenlerinden biri Türkler arasında mistik bir varlık olarak kabul görmesi gösterilebilir.¹¹⁵ Eski Türklerde kutsal bir hayvan ve totemik özellikler yüklenen bir mistik varlık olan geyik, zorda kalmışlara yol gösteren ve onlara yardım eden bir mitolojik hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu Türkleri arasında geyik, bolluk ve bereketin simgesi olup geyik boynuzu, evleri nazardan korumak için duvara asılırdı. Böylece kötü gözden, nazardan ev ahalisinin korunacağına inanılırdı.¹¹⁶ Geyik miti dinsel ve tasavvufî açıdan inanç sistemi içerisinde hem kırsal hem de kentsel kesimin, insanları tarafından kabul görmüş ve hem yazılı hem de sözlü kültür aracılığıyla, nesilden nesille aktarılırken bu hayvana, insanlar kutsallık atfedilmiştir.¹¹⁷ Bunların yanı sıra geyik miti hem Avrupa hem de Asya kültürleri arasında da yaygın bir biçimde görülmektedir. Geyik miti Gök Tanrı inancında, Şamanizm’de, Budizm’de ve İslam dininde karşılaşılan mistik bir figürdür.¹¹⁸

Alevilik Bektaşîlik öğretisine bakıldığında, bu öğretilerdeki geyik miti önemli bir yere sahiptir. Bu öğreti içindeki “*Geyik Baba*” miti en önemli geyik ile ilgili mistik kavramdır. Bu zatın yaşadığı dönemde geyikleri evcilleştirip, onları evcil hayvan olarak

¹¹⁴ Satı Kumartaşlıoğlu, “Edremit ve Burhaniye Tahtacılarında Hıdırellez”, *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20/37 (2017), s. 279-283

¹¹⁵ Battal Atalay, Najat Sayem Khalil, “Türk Mitolojisindeki Hayat ve Hayvan Üslubu”, *Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu Bildir Kitapçığı*, (Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Yayınları, 2019), s.561-562

¹¹⁶ Ebru Çatal Kaya Gök, “Türk Tekstil Sanatında Görülen Geyik Figürü”, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 12/26, (2019), s.381

¹¹⁷ Nilgün Dal Kesen, “Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Kültüründe Geyik Kültü”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl:27, S.106, (2015), s. 65-68

¹¹⁸ İsmet Çetin, “İnanca Dayalı Sivil Toplum Kuruluş Sembolleri Ankara Alevi Bektaşî Dernekleri Örneği”, *İçinde 9.Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, (Ordu: Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019), s.11

kullanmaktaydı. Bazen de onların donuna girip dolaştığı anlatılmaktadır. Bunlardan ziyade Hacı Bektaşî Veli, resmedilirken yanında aslan ve geyik de resmedilmekte idi.¹¹⁹ Alevilik inancında geyik kutsal sayıldığı için avlanmazdı ve onu avlayanlara uğursuzluk getireceği düşüncesi hâkimdir. Bir rivayete göre, Kaygusuz Abdal ormanda avlanırken bir geyiğe ok atıp onu yaralar, geyik bir kulübeye girer ve Kaygusuz Abdal peşinden kulübeye girer. Geyiğin yerinde Abdal Musa'nın olduğunu görür ve vücuduna saplanan bir ok olduğunu fark eder. Kulübeye giren geyiğin Abdal Musa olduğunu anlar. Böylece Abdal Musa'nın geyik donuna girmiş bir şekilde ormanda dolaştığı anlaşılır. Bu olay neticesinde geyik mitinin Aleviler ve Bektaşiler arasında önemli bir hayvan olarak nitelendirilmesinin temel nedenlerinden biri olmuştur.¹²⁰ Anadolu'da geyik ile anılan önemli insanlardan bazıları ise şunlardır: Mevlâna, Ahmet Yesevi, Geyikli Baba, Hacı Bayram Veli, Pir Sultan Abdal gibi kişilerdir.¹²¹ Bahsedilen bu mistik nedenlerden dolayı Alevilik-Bektaşilik inancında geyiğin yakalanması, avlanması ve etinin tüketilmesi yasaktır. Onu avlayanların başına musibetlerin eksik olmayacağı görüşü de Aleviler arasında yaygındır.

2.1.5. Aslan Mitolojisi

Aslan Türklerde Uygurlarda, Hunlarda ve birçok medeniyette kutsal bir mitolojik hayvan olarak karşımıza çıkar. Alevilik miti içinde aslan Hz. Ali ile birlikte karşımıza çıkmaktadır. Hun dönemin ait “*Altın Elbiseli Adam*” ve “*Pazarık Halısı*”ndaki aslan motifi sadece Alevilik mitinde değil diğer mitler içerisinde de aslana verilen önemi göstermektedir. Uygurlarda aslan “Arslan” yabgu gibi bir unvan olarak da kullanılmıştır. Türklerin bayrak, sikke ve armalarında aslan figürüne çokça rastlanmaktadır.¹²² Türkler arasında aslan miti gök unsurları arasında da yer almaktadır. Türklerde aslan güç, kuvvet ve kudreti sembolize eder. Türk mitinde geçen, Türklerin saçlarını uzatmak suretiyle aslanın gücünü alacağı yönünde bir inanç bulunmaktaydı.¹²³ Orhun Abidelerinin olduğu

¹¹⁹ Ahmet Faruk Kemaloğlu, *Kaygusuz Abdal*, s.166-167

¹²⁰ İbrahim Arslan Oğlu, “Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler”, *Hacı Bektaşî Veli Araştırama Dergisi*, S.20, (2013), s.49-58

¹²¹ İsmet Çetin, “İnanç Sembolleri ve Öğrenci Algısı”, içinde *IV. Uluslararası Bektaşilik Sempozyumu*, editör Orhan Kurtoglu-Ayşe Çamkara Erginer, (Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2018), s.299

¹²² Şükrü Öztürk, “Türk Kültüründe Aslan”, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2/2, (2019), s.18-35

¹²³ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2017), s.206-207

alanlarda da aslan heykellerinin bulunması ve Türk destan kahramanlarının yardımcısı olarak aslanın yer alması, Türk mitinde, Türk destanlarında ve Türk toplumunda önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Alevi toplumunda ve mitinde de aslanın önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir.¹²⁴ Alevilik mitindeki aslan figürüne bakıldığında, Hz. Ali'nin Alevilik mitinde aslan olarak nitelendirildiği görülmektedir. Hz. Ali'nin aslana benzetilip aslan mitiyle anılmasının sebebi “*Miraç Olayı*”na dayanmaktadır. Bu olaya göre Hz. Ali, Hz. Muhammed'in karşısına aslan olarak çıkar. Hz. Muhammed Miraca yükselirken yolunu bir aslan keser. Hz. Muhammed bu aslanı geçebilmek ve yoluna devam edebilmek için onun ağzına peygamberlik yüzüğünü atar. Hz. Muhammed Miraç'tan geri döndüğünde Hz. Ali, aslanın ağzına attığı Peygamberlik yüzüğünü Hz. Muhammed'e geri vermesiyle bu aslanın gerçek kimliği belli olmuştur. Böylece Hz. Ali için “*Allah'ın Arslanı*” unvanının kullanılmasının temel nedeni bu miti ortaya çıkmış bulunmaktadır.¹²⁵ Alevilikteki aslan miti Hz. Ali ile anılmasındaki bir diğer nedeni ise aslanın güç, kudret ve kuvvetle birlikte anılmasındandır. Bir aslan gibi güçlü, kuvvetli olması ve savaşlarda göstermiş olduğu üstün başarılarından dolayı Hz. Ali aslana benzetilmiştir. Son bir rivayete göre ise yaralı bir aslanın ayağı Hz. Ali'nin mezarına sürülerek iyileşmiştir. Bahsettiğimiz bu rivayet ve olaylardan ötürü Hz. Ali'ye “*Allah'ın Arslanı*” unvanı atfedilmiştir.¹²⁶ Alevilikteki Hz. Ali mitinin en güzel yansımaları şiirler içerisinde bulunmaktadır. Bu şiirlerden birkaçı aşağıda verilmiştir.

Pir Sultan Abdal şiirlerinde Hz. Ali'yi şöyle anlatır:

Benim aslım Horasan'dan Hoy'dandır

Kırklar olduğun Kanber de yandadır

Tanrının Arslan'ı Ali nurdandır

¹²⁴ Cansu Tanpolat, “Doğu ve Batı Kültürlerinde Başlıca Hayvan Mitleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü, 2013), s.36-38

¹²⁵ Ahmet Faruk Kemalolu, “Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi ve Velayet Name Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaşî Velide Mitoloji”, (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2016), s.161-164

¹²⁶ Kamil Ünlüsoy, “Şii Kültüründeki Hazreti Ali Mucizeleri Üzerine Bir Değerlendirme: Abbas Azîzî'nin “320 Dasitan az mu ‘Jizat ve Kerâmât-i İmam Ali (a.s.)” Eseri Örneğinde”, *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/35(2017), s. 360-370

Kırlara ser-çeşmesin pirim Ali
Cümlemizden ulusun Kızıl Deli

Kırlara Rum eline sükün eyledi
Döndü geri cümle Kırlara söyledi
Bir etek kum ilen derya bağladı
Kırlara ser-çeşmesin pirim Ali
Cümlemizden ulusun Kızıl Del
(Pir Sultan Abdal)¹²⁷

Alevi mitine göre Hz. Ali'nin yüzüne bakanlar onu aslan suretinde gördüklerini söylemektedir. Aslan mitine Dede Korkut ve Battalnamelerde de rastlanmaktadır.¹²⁸

Alevilik değişlerinde Hz. Muhammed Miraç'tan inerken aslan donuna giren Hz. Ali'ye ithafen şu değiş vardır:

Geldi çağırdı Cebrail
Hak Muhammed Mustafa'ya
Hak seni Mirac'a okur

Dâvete Kadir Hüdaya.
Evvel emânet budur ki
Piri,rehberi tutasın
Kadim erkâna yatasın

Tariki müstakiyme.
Muhamed sükuta vardı vardı

¹²⁷ Esat Korkmaz, *Pir Sultan Abdal Divanı*, (İstanbul: Ant Yayınları, 1944), s.76

¹²⁸ Ömer Faruk Beyceoğlu, "Halk Kitaplarında Hazret-i Ali", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi ve Edebiyat Bölümü Eski Türk Edebiyat Anabilim Dalı, 1986), s. 497-798

Hakk'ı zikreyledi Şimdi senden el tutayım

Hak buyurdu vedduha.

Muhammedin belin bağladı

Anda ahir Cebrail

İki gönül bir oluben

Hep yürüdüler dergâha.¹²⁹

Vardı dergâh kapısına

Gördü orda bir arslan yatar

Arslan anda hamle kıldı

Korktu Muhammed Mustafa.

Buyurdu Sırr-ı Kâinat

Korkma Yâ Habibim dedi

Hatemi ağzına ver ki

Arslan ister bir nişane.¹³⁰

Son olarak Alevilik mitinde Hz. Ali'nin savaşlarda göstermiş olduğu başarı ve savaşırken aslan gibi savaşmasından dolayı ona bu mistik sıfat verilmiştir.¹³¹

2.1.6. Eşik-Ocak Miti

Eşik Farsça kökenli bir kelime olup kapı manasına gelmektedir.¹³² Eşik evlerin önünde bulunan ve haşere, böcek gibi zararlı canlıların eve girmesini engellemek için

¹²⁹ [http://turkulerimiz.biz/turku_sozleri-6101-Geldi-cagirdi-Cebrail-\(miraclama\)-sozleri.html#.XvHn0Joza00](http://turkulerimiz.biz/turku_sozleri-6101-Geldi-cagirdi-Cebrail-(miraclama)-sozleri.html#.XvHn0Joza00), 23.06.2020, 14:38

¹³⁰ Banu Mustan Dönmez, “Alevi Cem Ritüellerinde Canlandırılan Kırklar Söylencesinin Şiir Müzik Dans İle İlişkisi”, *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/14, (2010), s.193-195

¹³¹ Reyhan Gökben Saluk, “Hazreti Ali Cenknemeleri ve Bir Metin: Esed İle Şahı-ı Merdan Cengi”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.85, (2018), s.71-79

¹³² Hüseyin Dede Kargınoğlu, “Alevilikte Tanım ve Terimler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.60, (2011), s.382

evlerin önündeki çıkıntıya verilen addır. Eski Türklerde ise eşğin ruhu olduğuna inanılırdı. Türk mitine göre Atalar ruhunun evin eşğinde olduğu ve evi koruduğuna inanılırdı.¹³³ Alevi-Bektaşî mitine göre eşik Hz. Ali’yi sembolize eder ve on iki imamdan birisinin eşikte öldürülmesi de eşğe mistik bir kavram yüklemiştir. Bu nedenlerden dolayı da Aleviler evlerine girerken eşğe basmayı günah sayarlar. Baba Yusuf Serbaşa göre ise: Eşik Hz. Hasan’ı, İmam Hüseyin’i, Hz. Ali ve Fatma annemizi temsil eder. Bundan dolayı da Aleviler evlere girerken eşikten müsaade isteyip,” Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali, ya Hünkâr Hacı Bektaşî Veli” derler. Alevi mitinde iki eşik arasında oturulmaz denir. Çünkü eğer iki eşik arasında oturulursa çarpılacakları inancı hâkimdir. Bu inancın temel nedeni ise: ne kadar cin, peri varsa bu eşiklerin üstünde oturdukları inancıdır. Yine Alevi-Bektaşî mitine göre eşğe gelinlik kız oturursa, kısmeti kapanır ve bu yüzden gelinlik çağına gelmiş kızlar eşğin üstüne oturtulmazlardı. Alevi-Bektaşî mitine göre gelin, baba evinden çıkarken eşği öperek çıkar. Kocasının evine girerken de eşği öperek eve girerdi. Bunun nedeni ise: geldiği kapıdan güzel çıkması ve girdiği kapıya hayırla girmesidir.¹³⁴ Bir diğer inanışa göre ise, eşik kutsal sayılır ve dedeler tarafından yıkanır. Böylece eşik arınmış olurdu ve günahların o eve girmeyeceği düşünülürdü.¹³⁵ Eşğin Alevilik mitinde kutsal sayılması kadim Türk inancının bakiyelerinin Alevilik mitine yansımalarıdır. Alevilik-Bektaşîlik inancında eşik kutsaldır çünkü hakkın kapısıdır. Bundan dolayı da eşğe basılmaz. Alevilik mitinde eşğin altı boş olmadığı orada ruhların olduğu bundan dolayı da basılmaması gerektiği inancı da Aleviler arasında yaygındır.¹³⁶ Aleviler, Cem evlerine girmeden önce eşği öperlerdi çünkü: kapı Hz. Ali’nin kapısı, kapının eşği de onun yolu olarak gördükleri için niyaz ederek Cem yapacakları yere girerlerdi.¹³⁷ Alevilik mitinde de ziyaret ve türbelerinde önemli bir mistik yapısı vardır. Bu mekânlarda da eşik kültü bulunmaktadır. Ziyaret ve türbelere gidildiğinde, türbe ve ziyarete girmeden önce oranın eşği öpülür, sonra ise

¹³³ Ahmet Gökçe, Eşik: “Olgular ve İmgeler Bağlamında Bir Mekan Analizi”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:3 S.2. (2019), s.130-136

¹³⁴ Rıza Sam-Yüksel Marım, Denizli Tavşar’da “Bektaşî Kültürünün Günümüze Yansıyan İzleri: Teke Köyü Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.76 (2015), s.180-181

¹³⁵ Mehmet Ersal, “Alevilik Bektaşîlik Sisteminde Dem Kültürü ve Dem Geldi Semahı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.77, (2016), s.140-144

¹³⁶ Dilek Türkyılmaz, “Eşik Altı Boş Değildir: ‘Eşik’ Kavramının Türk Düşüncesine Yansımaları”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7/17, (2019), s.151-160

¹³⁷ Mehmet Ersal, “Alevilik İnanç Sistemindeki Ritüyelik Özel Terimler: Musahipik”, *Turkish Studius Uluslararası Diller Edebiyat ve Türk Tarihi Dergisi*, 6/1, (2011), s.1091

oraya girilirdi. Çünkü bu mekâna ve buranın eşiğine kutsiyet atfedilmiştir.¹³⁸ Alevilik mitinde eşiğin kutsal olmasının nedeni, Türk kültürünün Anadolu'ya getirdiği yansımaları ve bu yansımaların sonucu ortaya çıkan faktörlerin Alevi-Bektaşî kültürü üzerindeki etkisi olup, Hz. Ali'yi sembolize etmesi ve hakka açılan kapının girişi olmasından dolayıdır.¹³⁹

2.1.7. Miti

Nevruz sözlük anlamı olarak “yeni gün” olarak lugatlar da geçmektedir.¹⁴⁰ Nevruz kelimesi farklı coğrafyalarda farklı şekillerde telaffuz edilmiştir. Azerbaycan'da “Novruz” Başkurlarda “Navruz”, Kazaklarda “Navruz”, Kırgızlarda “Nuvruz” Özbeklerde “Nöroz” Uygurlarda “Noruz” Çavaşlarda “Noras” Anadolu'da ise “Nevruz” olarak telaffuz edilmektedir.¹⁴¹ Nevruz, Anadolu ve Balkan Alevi Bektaşî toplulukları arasında önemli yer tutmaktadır. Nevruz Anadolu ve Balkan Alevi Bektaşî toplulukları arasında “Kırklar Bayramı” olarak da isimlendirilmiş ve Hz. Ali'nin bugün doğduğuna inanılmaktadır. 21 Mart yani Nevruzun başlangıç zamanı düzenlenen Cem ritüeli ile Alevi ve Bektaşîler arasında Nevruz kutlanmaktadır. Düzenlenen bu Cem ritüeline, kırkların ve Alevi ulularının teşrif ettiği düşünülmektedir. Ceme katılanlar beraberinde tavuk, hindi, yumurta, pilav, et ve benzeri yiyecekler getirirler. Bu yiyecekler Cem bitiminde hep beraber yenir, geriye kalan yiyecekler ise Ceme gelenlerin ailelerinin yakınlarına yollanır. Böylece iyilik ve fazilet'in Kırklar vasıtasıyla insanlara ulaştığı düşünülür.¹⁴² Nevruz Alevi ve Bektaşîlerde sadece bir anma ve eğlence günü değil, aynı zamanda Bayram Kültü ile de ilişkilidir. Nevruz Bayramında Alevi ve Bektaşîler ateşin üstünden atlarlar ve bu atlama sırasında günahlarından arındıklarına inanırlar. Alevi ve

¹³⁸ Ali Durmaz, “Alevi Bektaşî Belleğine Cönklerden Katkılar: Terceman ve Gülbanklar”, içinde IV. *Uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu*, editör Orhan Kurtoğlu-Ayşe Çamkara Erginer, (Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2018), s.441

¹³⁹ Süleyman Mecek, “Serik Yöresi Tahtacı Alevilerinin Halk Bilgisi Ürünleri Üzerine Bir İnceleme”, (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2014), s.15

¹⁴⁰ İbrahim Olgun-Cemişit Braşa, *Farsça Türkçe Sözlük*, C.1, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1966), s. 585; Alaattin Uca, “Türk Toplumunda Nevruz I”, *Atatürk Üniversitesi Tüsiyat Araştırmaları Dergisi*, 14/32, (2007), s. 164

¹⁴¹ Mustafa Aksoy, “Kültür Sosyolojisi Açısından Nevruz Kavramı”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1/100, (1996), s. 2-3

¹⁴² Armağan Coşkun Elçi, “Bulgaristan Deliorman Aleviliği 'de Kırklar Bayramı-Nevruz ve Hıdırellez”, *Milli Folklor Dergisi*, Yayın Yılı:22, S.86, (2010), s.59-60; Bahaddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, B.4, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 2001), s. 281-295

Bektaşiler Nevruz bayramında kurban kesip dağıtırlar. Ulularının mezarlarını ziyaret edip dua ederler. Hacı Bektaş Veli'nin “alın açıklığı” ve “gönül açıklığı” sözlerine itafen bugün de süt, yumurta, tavuk gibi beyaz eti tercih ederler. Buradan da anlaşılacağı gibi Alevi ve Bektaşiler'in kutladığı Nevruz genelinde eski Türk inançlarının yani Gök Tanrı ve Şamanizm'in etkileri görülmektedir.¹⁴³

Nevruz Geleneği toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Nevruz bayramı Anadolu ve Balkan Alevi-Bektaş topluluklarının, dini ve mitolojisi ile harmanlanarak bir bayram halini almıştır. Nevruz Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul edilmesi ve Hz. Ali'nin annesi Hz. Fatma'nın Kâbe'yi tavaf ederken doğum sancıları başlar, Hz. Fatma Kabe'nin içine girerek 21 Mart 598 de Hz. Ali'yi dünyaya getirmiştir. Hz. Muhammed amcasının oğlu olan Hz. Ali'yi kucagina alarak ona Ali ismini verir. Nevruzun Alevi-Bektaş toplulukları arasında önemli olmasının nedenlerinden biri de şudur, bir rivayete göre Hz. Ali'nin Nevruz ismin de bir hizmetlisi vardı. Hz. Ali halife olunca ona hediyeler gelmeye başladı, ama nevrurun Hz. Ali'ye verebilecek değerli bir hediyesi yoktu. Nevruz yetim ve öksüzdü tüm serveti sadece birkaç yumurtadan ibaretti. Nevruz bu yumurtaları Hz. Ali'ye hediye etti. Hz. Ali de bundan dolayı benim Şia'm bugünü her sene Nevruz bayramı olarak kutlasın der. Nevruz o günden bugüne şekillenerek günümüzdeki halini almıştır.¹⁴⁴ Nevruz Alevi-Bektaş toplumunda ve mitolojisinde önemli yer tutmasının diğer nedeni ise şudur: Hz. Ali'nin eşi olan Hz. Fatma ile evleneceği gün olduğu söylenmektedir. Diğer nedeni ise İran'da “Çiharşenbe-i Suri” Töreni adını verdikleri Nevruz kutlamaları vardır. Bu kutlama sırasında ahali, ağaçlar toplarlar sonra bu ağaçları yakarlar. Tüm ahali bu ateşin üstünden atlayarak, günahlarından arındıklarını düşünürler. Bu rütel vasıtası ile günahlarının ateşten yandığı ve yeni bahara temiz, günahsız gireceklerini düşünürler, bu düşünceden dolayı bu ritüeli gerçekleştirirler.¹⁴⁵ Anadolu Alevi-Bektaşilerin Nevruz zamanı geldiğinde şu ritüelleri gerçekleştirirler. Nevruzu

¹⁴³ Mehmet Ali Yolcu-Saygın Kamil Celepoğlu, “Trakya’da Yaşayan Amuca Bektaşilerinde Nevruz Erkanı”, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 13/31, (2020), s.1000-1007; Belkis Temencioğlu Temren, “İşlevsel ve Tarihsel Bakış Açısıyla Nevruz Geleneği”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S.15, (2017), s. 12-16

¹⁴⁴ Rabia Uçkun, “Alevi Bektaş Geleneğinde Nevruz Kutlamaları”, içinde *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I*, editör Sempozyum Düzenleme Kurulu, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2005), s. 163-164; Hüseyin Doğan, Muş (Varto) Alevilerinde Dini İnanç ve Sosyal Hayat, Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu, C.2, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2014, s.116

¹⁴⁵ Bedir Noyan, “Şi'anın Bayramlarında Nevruz”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 1/17, (2001), s. 63-66

kutlayan kasabanın köyün gençleri, gruplar halinde evleri dolaşırlar. Nevruz için bayramlık ihtiyaçlar toplarlar. Gençler evlerden topladıkları un, bulgur, yumurta, şeker, pirinç, ekmek gibi yiyecekleri fakir, yoksul ve kimsesizlere dağıtırlar. Bu ritüel sırasında ihtiyaç sahiplerinin kapılarına torbaları koyarak, onların kendilerini görmeden bu iyiliği gerçekleştirirler. İhtiyaç sahipleri de, bu yiyeceklerin Hızır'dan geldiğini düşünürler. Bu işlerle iştirak olanlar Hızır'a yardımcı olduklarından dolayı, Hızır'ın da onları hiçbir zaman darda koymayacağını düşünürler. Böylece Nevruzun mitolojik bir boyutu daha ortaya çıkmış olur.¹⁴⁶ Günümüzde de Nevruz uygulamaları ile ilgili çeşitli farklılıklar görülmektedir. Örneğin, Erzincanlı olan Gülpaşa Uğurlu: *Nevruz günü geldiğinde ağaçların secde ettiğini dile getirmiştir*. Yine Erzincan'ın Çayırılı ilçesinden olan Hüseyin Işık : *Nevruz bayramında ağaçların ve taşların secdeye indiğini* Bahsetmiştir. Nevruz kutlaması Alevi-Bektaşî toplulukları arasında farklılıklar göstermektedir. Nevruz bayramındaki bu farklılıkların nedeni ise bölgesel ve kültürel farklardan kaynaklanmaktadır.¹⁴⁷ Alevi ve Bektaşî mitolojisinde geçen, Nevruz ögesini temelinde Türk kültürü ve mitolojisinin etkisi vardır.

2.1.8. Hz. Ali Ve Savaş Miti

Alevilik ve Bektaşilik mitolojisinde, Hz. Ali miti önemli bir yere sahiptir. Hz. Ali 599-600 yıllarında Mekke'de dünyaya gelmiştir. Hz. Ali'nin doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Hz. Ali'nin babasının ismi Ebu Talip tir. Hz. Ali'nin babası Hz. Muhammed'in amcasıdır. Hz. Ali'nin annesi ise: Fatma bin Esed, bin Haşim dir. Hz. Muhammed henüz çocuk olan Hz. Ali himayesine alarak, on yardım etmiştir. Hz. Ali 5 yaşından itibaren Hz. Peygamberin Hicretine kadar yanında kalmış ve müslümanlığı çocuk yaşta kabul eden sahabelerin ilkidir. Hz. Ali vahiy katipliği görevinde bulunmuştur. Uhud, Hendek, Hayber başta olmak üzere neredeyse tüm gazvelere katılmıştır. Hz. Ali İslam ordusunun sancaktarlığını yapmıştır. Hz. Muhammed'in vefatından sonra dördüncü halifesi olup, İslam aleminin temsilcilerinden birisi olmuştur.¹⁴⁸ Hz. Ali Hicretin ikinci

¹⁴⁶ Ali Sümer, “Nevruz ve Nevruz Geleneğinin Temel Unsurları”, *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, S.5, (1998), s. 69-72

¹⁴⁷ Mehmet Söylenze, “Yunanistan’da Bulunan Alevi Bektaşîlerin Ritüel Müzikleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3/9, (2020), s. 2392-2395; Nihat Yemiş, “Arap Aleviliğinde Kutsal Günler ve Bayramlar”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.54, (2010), s. 310

¹⁴⁸ Kadir Bulut, “Alevilikte Tanrı Anlayışı”, (Yüksek Lisans Tezi , Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2011), s.61-62; Mehmet Alalon, “Cenknemelerde Hz. Ali'nin Yeri”, *E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 1/2, (2012), s. 11-12; Gencal Şenyayla, “Hayatı

yılıının sonunda Hz. peygamberin kızı olan Hz. Fatma ile evlenmiştir. Hz. Fatma vefat edene kadar hiçbir evlilik yapmamıştır. Hz. Ali'nin vefatı hususu ise şöyledir¹⁴⁹: Hz. Ali bir cuma günü sabah namazı vaktinde haricilerden biri olan “Abdurrahman Bin Mülcem” tarafından zehirli bir hançer ile suikast sonucu yaralanmıştır. Hz. Ali aldığı yaranın etkisi ile 26-28 Ocak 661 tarihleri aralığında vefat etmiştir.¹⁵⁰ Hz. Ali, Alevi-Bektaşî Mitolojisinde gücü, kuvveti ve kerametleri ile öne çıkan bir isimdir. Cenknemeler de bu husus çokça vurgulanmaktadır.¹⁵¹ Cenknemeler de mücadeleler Putperestler, Ateşperestler ve dinleri belirtilmeyen kâfirlere karşı yapılmıştır. Cenknemeler de müslüman ve gayrimüslim ilişkisi işlediğinden dolayı, mezhep unsurları pek fazla yer tutmamaktadır.¹⁵² Cenknemeler de Hz. Ali'nin destansı ve mitolojik yönü bizlere yansıtılmaktadır. Cenknemeler de Hz. Ali'nin hayatı, hikayesi, kerametleri ve Hazreti Ali'nin etrafında cereyan etmiş olaylar anlatılmaktadır. Cenknemeler de bunlardan başka Hz. Peygamberin, Hz. Hasan'ın Hz. Hüseyin'in, Hz. Fatma'nın ve İslam ulehasının büyüklerinin kahramanlıkları da anlatılmaktadır.¹⁵³ Alevi-Bektaşî toplumda Hz. Ali'nin mitolojik yönü incelendiğinde; Cenknemeler de geçen bir rivayete göre Hz. Muhammed etrafındaki sahabeyi kiramla sohbet halindeyken, huzuruna beş kişi gelir. Bu beş kişi kendilerine bir ejderhanın zulmettiğini ve ejderhanın köylerini, kasabalarını yaktığını söylerler. Hz. Muhammed'den yardım isterler. Bunları duyan Hz. Muhammed gözyaşlarını tutamaz ağlar. Hz. Peygamberin üzülp ağladığını gören Hz. Ali, Hz. Muhammeden ejderi öldüreceğini söyler. Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Ebubekir ve Hz. Osman beraberinde orduyu da alarak yola koyulurlar. Ejderhanın yaşadığı yere geldiklerinde gün sabah olmak üzereydi. Geldikleri yerde 7 dağı olan heybetli bir yere yaklaşırlar. Yaklaştıklarında o dağların ejderhanın başları olduğunu anlarlar. Dört

ve İlk Dönem İslam Topluluğundaki Yeri Açısından Hz. Ali”, (Doktora Tezi, Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Ana Bilim Dalı, 2016), s. 31-35

¹⁴⁹ İbrahim Sarıçam, “Hz. Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti”, içinde *Hz. Ali Sempozyumu*, editör selim arık, (Bursa: Bursa İl Müftülüğü Yayınları, 2015), s. 18-19

¹⁵⁰ Mehmet Fatih Alkayış, “Hazreti Ali'nin Kahramanlık Vasıfları Üzerine Bir Değerlendirme Haveran-Name Örneği”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/47, (2016), s.15

¹⁵¹ Zeynep Koyucu, “Edebi Türlerde Cenk-Name/Gazavat-Name Karşılaştırması ve Muhammed'e Hanifi-Tabut Cenginin Yeni Bir Nüshası”, *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 21, (2020), s. 151

¹⁵² Ahmet Altun, “Anadolu'da Cenknemelerin Toplumsal Yansımaları”, *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi*, 9/1, (2011), s. 45-47

¹⁵³ Mehmet Atalon, “Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknemeleri”, *Hazreti Ali Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir 2009, s.552-554; İsmet Çetin, *Destandan Hikâyeye Hazreti Ali Cenknemeleri-Anadoluda Aleviliğin Dünü ve Bugünü*, B.1, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010), s. 379-403

halifeden 3'ü çekinerek geri gitmek teklifinde bulunurlar. Aralarından sadece Hz. Ali ejderha ile savaşmayı göze alır. Hz. Ali Zülfikar kınından çekerek ejderhaya vurur. Ama ejderhadan tek bir kıl bile kesilmez, bunun üzerine zülfikar dile gelir. Allah'ın emri olmadan tek bir ejderden tek bir tüğ bile kesmeyeceğini söyler. Bunun üzerine Hz. Ali Allah'a dua eder af, diler. Allah da bunun üzerine Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed'e, Hz. Ali'nin affedildiğini söyler. Hz. Ali affedildiğini öğrenince tek bir vuruşla ejderin başın keser. Buradaki mitoloji öğelerden de anlaşılacağı gibi. Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'in yanında olmasa da, mitolojik olarak aralarında iletişim kurabilecekleri ve Hz. Ali'nin nesnelerle konuşması gibi, mitolojik vasıflarının bulunduğu göz önüne koymaktadır.¹⁵⁴ Hz. Ali'nin diğer mitolojik vasıflarına değinilecek olursa, Hayber'in fethi sırasında Hz. Ali, kazılan hendeği aşarak 900 katranlık iki kanatlı kapıyı koparıp, hendeğin üzerine köprü yapmıştır. İslam askerlerinin kaleye girip, kaleyi almasını sağlamıştır. Hz. Muhammed bu durumu sonradan öğrenince “*Ali'nin dizine akıl ermez diyerek*” Hz. Ali'yi övmüştür.¹⁵⁵ Hz. Ali'nin diğer mitolojik özellikleri şöyle geçmektedir; Hz. Ali Anadolu'nun fethi için Anadolu'ya geldiğinde Çorum iline bağlı, İskilip ilçesinde bulunan kalenin yüksek zirvesinden atı Düldül ile atlayarak, ayak izini bu kaleye bırakmıştır. Yine yöredeki başka inanışa göre: Hz. Ali İskilip ilçesinde bulunan kaleden uçarak karşı dağa inmiştir ve indiği yerde ayak izleri durmaktadır.¹⁵⁶ Alevi-Bektaşî mitolojisinde Hz. Ali'nin mitolojik özelliğini anlatan bir kıssa ise şudur: Hz. Muhammed ve Ashab-ı otururken yanlarına bir zat gelir. Bu zat Hz. Hızır, Hz. İlyas ve Hz. İsa zamanlarını görmüş biridir. Bu kişi oğlunun bir dev tarafından kaçırılmış olduğunu söyler. Bunun için Hz. Muhammed'den yardım ister. Bunun üzerine Hz. Ali, Hz. Muhammed'den izin alarak zülfikar'ı kuşanır. Hz. Ali Düldülüne binip ve yola çıkar. yedi günlük yolu 1 saate kat ederek bir kuyunun başına gelir. Hz. Ali'nin kuyudan aşağı

¹⁵⁴ Namık Aslan, “Hazreti Alinin Cenknemeleri Bağlamında Bir Eser-Destan-ı Ejderha ve Bazı Motifler Üzerine”, *Milli Folklor Dergisi*, Y.28, S. 111, (2016), s. 210-215; Abdurrahman Güzel-Mustafa Taşçı, “Hazreti Ali İle İlgili Bir Manzum Hikaye: Destan-ı Ejderha ve Hazreti Aliye Atfedilen Eser Emsal-ı Hazreti Ali”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/1, (1990), s. 67-69; Samet Onur, “Ejderha Destanı'nın Yeni Bir Neşri: Salur Kazan-Saru Saltuk ve Hz. Ali'nin Ejderhayla Cenklelerinin İlişkisi”, *Modern Türk Araştırmaları Dergisi*, 16/4, (2019), s. 689-691; Ali Kozan-Rumeysa Bilgili, “Hz. Ali'nin Menkıbevi Hayatına Dair Bir Destan: Destan-ı Ejderha ve İslami Dönem Anadolu Türk Kültürüne Yansımaları”, *Türk Studies*, 8/5, (2013), s. 470-473

¹⁵⁵ Sümeyra Yakar, “Alevilikte Hak-Muhammed-Ali İnancı”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Mezhepleri Anabilim Dalı, 2011), s. 88-89

¹⁵⁶ Mustafa Arslan, “Sünni Halk İnançlarında Hz. Ali Tasavvuru Üzerine Bir Din Sosyolojisi İncelemesi”, *Birey ve Toplum Dergisi*, 2/4, (2012), s. 47

inmesi 7 gün sürer. Hz. Ali kuyunun dibinde bir saray görür ve saray'a varınca, orada 500 müslümanın esir olduğunu ve devin her gün 5 müslümanı yediğini öğrenir. Hz. Ali'de dev arar sonunda dev bulur, fakat dev uyuduğu için onu öldürmez ve uyandırır. Dev cenge çağırır, dev bin Batmanlık güzü ile Hz. Ali'ye saldırır. Hz. Ali bir hamle ile dev yere serer ve dev hakka davet eder, dev reddeder bunun üzerine Hz. Ali zülfikar'ı ile devin kafasını keser ve 500 müslümanı kurtarır. Hz. Ali kurtardığı müslümanları, 500 gün uzaktaki Hz. Muhammed yanına 1 dakikada götürür ve Hz. Muhammed duasını alır.¹⁵⁷ Hz. Ali'nin diğer bir mitolojik vasfının günümüze yansıyan örneği ise: Manisa/Demirci'de bulunan Kayapınar suyu olarak bilinen Pınar'ın oluşumudur. Hz. Ali kâfirler ile savaşırken susar, bunun üzerine İklicı köyü'nün deresine iner ve derede su aramaya başlar. Birden gaipten bir ses işir “Ya Ali zülfikarı taşa çal”. Hz. Ali bunun üzerine kılıcını taşa vurur, taşın 3 yerinden su fışkırır ve 3 pınara dönüşür. Bu pınarlardan biri tahrip edilmiş olsa da ikisi hala faal haldedir. Bu pınarların çıkış noktasındaki taşlarda Hz. Ali'nin ayak izleri hala durmaktadır.¹⁵⁸ Hz. Ali'nin su ile ilgili bir diğer miti ise şu şekildedir: Hz. Ali'nin elindeki asayı taşa vurarak taştan 12 pınarların akması, Fırat Nehri suyu azaldığında Hz. Ali suyun artması için dua etmiş su artmıştır. Bunun gibi pek çok mitolojik motif Hz. Ali'nin mitolojik vasfının yanında toplanmıştır.¹⁵⁹ Hz. Ali'nin mitolojik vasfının günümüze yansması olan “Ney” kavramı ise, Hz. Muhammed, Hz. Ali'ye bazı ilahi sırlar söylemiştir ve Hz. Ali bu sırların yüküne dayanamayıp bunları söyleme ihtiyacı duymuştur, fakat bu sırları kimseye anlatamamıştır ve bunun üzerine gidip bu sırları bir kuyuya anlatmıştır. Bu kuyunun yanında çıkan kamışlardan birini bir çoban kesip kendine “Ney” yapmıştır. Çoban Neyi çalınca bu sırlar ney vasıtasıyla gönüllere girmiştir.¹⁶⁰ Değindiğimiz kıssalar ve efsanelerde, Hz. Ali'nin mitolojik hususlarından bazıları günümüze kadar gelmiştir. Günümüzde de bu mitolojik vasıflar

¹⁵⁷ Lokman Taşkesenlioğlu, “Kesikbaş Destan'ının Tespit edilen Yeni Bir Nüshasına Dair Değerlendirmeler”, *USBIK 2020 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metnin E-Kitabı*, Ocak 2020, s. 363-364

¹⁵⁸ Satı Kumraltaşlıoğlu, “Mucizeden Keramete: 'Yerden Su Çıkarma' Motifleri Efsaneleri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1/25, (2016), s. 122

¹⁵⁹ Kamil Ünlüsoy, “Şii Kültüründe Hz. Ali Mucizeleri Üzerine Bir Değerlendirme Azazi'nin 320 Desitan Az Mucizat ve Keramet-i İmam Ali” Eseri Örneğinde, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/35, (2013), s. 360

¹⁶⁰ Ali Aksu, “Mevlana'nın Mesnevisinde Dört Halife”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/13, (2009), s. 301-302

hala dilden dile aktararak, Alevi-Bektaşî mitolojisine’de kendisini koruyarak şekillenmeye devam etmektedir.

2.1.9. Zülfikar Kılıcı Miti

Alevi-Bektaşî mitolojisinin önemli bir diğer ögesi ise Zülfikar kılıcıdır. Zülfikar, kelime manası olarak:”Zü-Tel” ve “Fekar” kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. “Zül” sahip manasına gelirken, “Fekar” ise boyun ve omurga anlamına gelmiştir.¹⁶¹ Zülfikar, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'den önce de mitolojik bir kılıç olarak bilinmekteydi. Bu mitolojik kılıca sahip olan kişinin hiçbir savaşı kaybetmeyeceğine inanılırdı. Hz. Ali'ye ait olduğu bilinen Zülfikar kılıcının, başlarda Zülfikar Muhammed Bin Haccac ya da As Bin Munebbih olarak bilinen bir kâfire ait olduğuna yönelik söylentiler bulunmaktaydı. Hz. Muhammed bu kılıcı Bedir Savaşı’nda ganimet olarak almış, daha sonra bu kılıcı Hz. Ali'ye vermiştir.¹⁶² Zülfikar kılıcının Hz. Ali'ye verilmesi ise şöyle gerçekleşmiştir: Uhud Savaşı sırasında Hz. Muhammed’in ayağı takılmış ve düşmüştür. Müşrikler, “Muhammed öldü” diye bağırmaya başlamış, Hz. Muhammed ise o anda Allah’ü Teâlâ’dan yardım dilemiştir. Cebrail hemen Hz. Muhammed’in yanına yetişmiş ve Hz. Ali’yi çağırmasını bildirmiştir. Hz. Ali, Hz. Muhammed’in yanına gelip yaralarını sarmış ve kâfirlere karşı onu müdafaa etmiştir. Bu mücadele sırasında Hz. Ali’nin kılıcı kırılmış ve böylelikle Hz. Muhammed Zülfikar’ı Hz. Ali’ye vermiştir. Zülfikar kılıcını aldıktan sonra Hz. Ali, müşriklerin tamamını dağıtmıştır. Zülfikar, Allah’ın emri ile sema’dan indirildiği düşünülen bir kılıçtır. Bu kılıç hakkında Alevi-Bektaşî mitlerinde ve anlatımlarında birtakım özellikler verilmiştir. Bunlardan biri, kılıcın düşmanın konumuna göre uzayıp kısaldığı inancıdır. Boyu 150 arşın uzayabilen kılıç, 12 kişi tarafından taşınacak kadar ağırdır. Zülfikar aynı zamanda saplandığı yeri 60 arşın yarayacak kadar güçlü ve dağı, taşı kesecek kadar da keskindir. Bir farklı inanışa göre Zülfikar’dan çıkan ateş ile kara büyüler yakılıp yok edilmektedir.¹⁶³ Alevi-Bektaşî

¹⁶¹ Hasan Kaplan, *Zülfikarın Divan Şiirine Yansımaları, IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildir Kitapı*, C.1, B.1, (Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2018), s. 790-791

¹⁶² Sıddıka Dilek Yalçın Çelik, “Aşık Dertli Divanı’nda Yer Alan Şiirlerde Hz. Ali ve Zülfikar Sevgisi”, *IV. Uluslararası Alevilik Bektaşilik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.1, B.1, (Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2018) s. 681; Muhammed Arslan, “Anadolu Türk Mimarisinde Zülfikar Tasvirleri,” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.95, (2020), s. 236

¹⁶³ Hüseyin Güneş, “Zülfikar: Efsanevi Bir Kılıcın Tarihi Serüveni”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 95, (2020), s. 236

mitolojisinde ise Zülfikar kılıcı, kırk arşın uzayıp, istediği zaman ise kısalan, dilediği zaman keskinleşen ve dilediği zaman körelen mitolojik bir nesne olarak geçmektedir.¹⁶⁴ Aynı zamanda ejderhaya dönüşebilen, cihanı yakabilecek kadar kudretli bir kılıç olarak da geçmektedir. Zülfikar kılıcı ile savaş anında bir kaleye vurulduğunda kalenin bir buçuk kilometre uzağa gideceğine dair bir inanç bulunmaktadır. Alevi-Bektaşî mitolojisinde, Zülfikar'ın bu olağanüstü hususlarına çokça rastlanmaktadır.¹⁶⁵ Kılıcın bir diğer mitolojik özelliği ise 1000 işçinin bir yılda yapamadığı bendi, Hz. Ali, Zülfikar yardımı ile 1 dakikada yapmış olmasıdır. Bu olay da kılıcın başka bir mitolojik boyutunu ortaya koymaktadır.¹⁶⁶ Son olarak Alevi-Bektaşî destanlarından biri olan Kesikbaş Destanı'nda, Hz. Ali'nin tek hamlede Zülfikar ile Devin başını kestiği anlatılmaktadır. Bir diğer destan olan Ejderha Destanı'nda ise Zülfikar'ın Allah'ın izni olmadan tek bir tüy kesemeyeceği ve Allah izin verince tek hamlede Ejder'in 7 başını birden kesmesi anlatılmaktadır. Zülfikar kılıcı ile ilgili mitolojik unsurlar, Alevi-Bektaşî mitolojisinde önemli bir yere sahiptir. Bu mitolojik öğelere günümüzden örnekler verilecek olursa, boyunlarında taşıdıkları Zülfikar kılıklı kolyeler ve vücutlarına yaptırdıkları Zülfikar temalı dövmelemler ile güç, kuvvet ve kudret atfettiği inancı hala daha süregelen bir gelenektir.¹⁶⁷

2.1.10. Doğum Miti

Soyun devam etmesi doğum ile gerçekleşir ve doğum yaşamın başlangıcıdır. Türk toplum yapısında doğum önemli yer tutar. Özellikle Ata ruhlarına ait mitolojik inanç kültüründe, Ata ruhlarına ait doğum inancı, "Baba Ocağı" deyimiyle kutsallaştırılmıştır. Alevi-Bektaşî mitolojisindeki doğum öncesi halk inanışları düğün ile başlamaktadır. Düğünden bir süre sonra evlenen kişiye birtakım sorular sorulur. "Misafir var mı?" "Yükün var mı?" gibi sorularla, kadının doğum mitinin ilk sorgulaması başlamış olur.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Mehmet Gümüş Kılıç "Cumhur-Name'de Hz. Ali'nin Özellikleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/24, (2013), s. 148-149

¹⁶⁵ Hamza Karaoğlu, "Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları-Kahramanmaraş Örneği", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.26, (2015), s.53-54; İrenMelikoff, *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları*, çev. Turan Alptekin, B.1, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1993), s. 95

¹⁶⁶ Hüseyin Güfta, "Derviş Muhammed Yemen'inin Fazilet Name Adlı Eserinde Hz. Ali Sevgisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/38, (2015), s. 202

¹⁶⁷ Halit Biltekin, "Kırdecî Ali ve Dâstân-ı 'Ömer İbnîHattâb Adlı Küçük Mesnevisi", *TurkisStudies*, 8/1, (2013), s. 1064-1065; Aylin Ercan, "Gazavât-I İmâmAlî (K.A.V.) Adlı Yazma Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", (Yüksek Lisan Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2018), s. 94-107

¹⁶⁸ Emine Yüksel, "Alevi-Bektaşî: Kültüründe Yaratılış Anlatıları ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri", (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2016), s.79

Alevi-Bektaşî mitolojisine göre cennette doğum yoktur. Doğum Havva'dan kadınlara miras kalmıştır. Sancılı doğum yapmak kadının Cennetten kovulmasının bir yansıması olarak, Alevi-Bektaşî mitolojisinde geçmektedir. Kadının şeytana uyup Adem'i kandırmasının bir cezası olarak sancılı doğum yapması ve bu şekilde cezasını ödediği düşüncesi, Alevi-Bektaşî mitolojisinde önemli bir yer tutar.¹⁶⁹ Alevi-Bektaşî mitolojisindeki birçok inanış eski Türk inançları ile bağlantılıdır. Bunlardan en belirgin ise doğum miti içerisinde yer alan, "Al karısı inancıdır". Al karısı inancı, yeni doğum yapan annenin yaşamını tehdit eden, insan yiyen Al karısı cininin doğum yapan kadına zarar vereceği mitidir.¹⁷⁰ Al Karısı, Alevi-Bektaşî mitolojisinde, uzun saçlı, ele ayağa ufak, beyaz renkli elbise giyen mitolojik bir varlık olarak tasvir edilmiştir. Al karısı doğumdan 40 gün önce başlayarak, doğumdan 40 gün sonrasına kadar, doğum yapacak kadını takip eder. Bu mittten dolayı gebe kadın yalnız bırakılmaz. Hamile ve doğum yapacak kadın, تنها yerlere tek başına yollanmaz. Al karısının kadına zarar vereceği düşüncesinden dolayı doğum esnasında anne ve bebeğine zarar vermesini engellemek amacıyla odaya makas, iğne ve bıçak konulmaktadır. Ayrıca Ocaklardan toplanmış topraklar odaya saçılarak Al Karısının anne ve bebekten uzak durması sağlanır.¹⁷¹ Alevi-Bektaşî mitolojisinde yer alan Al Karısı-Albastı, Türk Şaman mitolojisinin Anadolu'ya yansımalarından biridir. Alevi Bektaşî topluluklarında Al Karısından korunmak için birtakım yöntemlere başvurulmuştur. Başvurulan yöntemlerden birkaçı şöyledir: Lohusanın yatağının etrafının keçi kılından iplerden çevrilmesi, hamile kadının yatağının üzerine demir iğne takılması, doğan çocuğun 40 gün dışarı çıkarılmaması, çocuğun başucuna 3 gün çıra yakılması gibi uygulamalar sayesinde Al Karısından korunacağı inancı, Alevi-Bektaşî toplulukları arasında çokça görülen mitolojik bir inanıştır.¹⁷² Diğer bir mitolojik inanç ise, yeni doğan çocuk eğer hastalanırsa, hasta olan başka bir çocuğun evinin ocağından 40 adet taş alınır ve hasta olan çocuğun evine getirilir. Bu şekilde hasta

¹⁶⁹ Zeynep Akile Yılmaz, "Adıyaman'da Yaşayan Alevilerin Evlilik ve Ölüm İle İlgili İnanç ve Uygulamaları Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12/63, (2019), s.1315-1316

¹⁷⁰ Irene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, s.24-37

¹⁷¹ Semih Kılıç -Abdullah Altuncu-Ayhan Gazpark "Anadolu Kırsalında Yaşayan Alevilerde Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamalar (Haçova Örneği)", *TurkisStudies*, 11/17, (2016), s. 436-437

¹⁷² Yahya Mustafa Keskin, "Kırsal Kesimde Yaşayan Alevilerde Doğum Geleneğine İlişkin İnanç ve Uygulamalar", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, (2001), s. 50-51; Akın Özbakır, "Malatya Kale Yöresi Alevi-Bektaşî İnançlarının Tespiti ve Değerlendirmesi", (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, 2010), s. 39-42

olan çocuğun iyileşeceği düşünülür. Yine başka bir inanışta ise, çocuğun göbek bağının taş üzerinde kesilmesi, çocuğun sağlıklı olacağına dair düşüncelerdendir.¹⁷³ Çocuğun sağlıklı bir şekilde doğması için ise, Yatır, Evliya, Gazi mezarlarından toprak alınıp, hamile kadının evine getirilir. Hamile kadın Ocaklara gider ve Ocak'ta bir gece kalır, oradan aldığı toprağı başının altına koyar ve doğum yapana kadar o toprakla uyur. Bu mitolojik ritüel sayesinde kadının düşük yapmayacağına dair inanış bulunmaktadır.¹⁷⁴ Tunceli bölgesinde bulunan Alevi Bektaşilerinde, doğan çocuğun göbek bağı kesildikten sonra, çocuğun ileride ne olması isteniyorsa, o meslek grubunun bulunduğu alana gömülür.¹⁷⁵ Alevi-Bektaşî mitolojisinde doğumla ilgili başka inanışlar ise şunlardır: Hamile olduğunu öğrenen kadının doğum yapana kadar saçları kesilmez. Bunun nedeni ise uğursuzluk getireceği veya düşük yapma olasılığı inancından ötürüdür. Kadın doğum yaptıktan sonra 40 gün yıkanmaz. Bu mitler Türk kültürünün Anadolu Alevi Bektaşî mitolojisine yansımalarıdır. Doğan çocuğun kırkı çıkınca evin ileri gelenleri tarafından bir leğende yıkanır. Bu yıkama esnasında leğene 1 adet köz atılır. Bunun nedeni ise çocuğun kötü ruhlardan ve Al Karısından uzak tutma amacının, Alevi Bektaşî mitolojine yansımalarıdır.¹⁷⁶

2.1.11. 3 Sayısının Miti

Alevi-Bektaşî mitolojisinde yer alan sayılardan ilk olarak üç sayısı sadece Anadolu'da değil, Orta Asya'daki Türk topluluklarında ve dünyadaki diğer topluluklarda mistik bir yapıya sahiptir. Türk mitolojisinde üç sayısının konumu şöyledir. Evren yer, yer altı ve yer üstü olmak üzere üç bölümden oluşmuştur. Bundan ötürü, Ziya Gökalp Oğuzların sağ kolunun üç oktan meydana geldiğini söylemektedir. Yakut Türklerinin inancında ise üç tür ateş olduğunu bildirir. Yine Yakut mitolojisinde üç evren olduğu inancı hâkimdir. Türk mitolojisinde: Yerler, Gökler, Sular üçlemesi de bulunmaktadır. Türk mitolojisinde üç tür âlemin olduğu bilinmektedir. Bunlar, bitkiler âlemi, hayvanlar

¹⁷³ Ali Osman Abdurazzak-Yaşar Kalafat, “Halk Kültüründe” Satmak-Satın almak” İnancının Mitolojik Boyutu”, içinde *9.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, T.C. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), s. 216-310

¹⁷⁴ Hatice Yalçın, “Alevi Kültüründe Çocuk Yetiştirme ve Kadının Konumu”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, C.79, (20169, s. 96

¹⁷⁵ Erdal Yıldırım, “Tunceli Yöresi Alevilerinde Geçiş Dönemi İnanç ve Uygulamalar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma”, *Ekev Akademik Dergisi*, Y. 14, S. 42, (2010), s.23

¹⁷⁶ Onur Güzel, “Gümüşhane İli Kelkit İlçesi Akdağ Köyü Gelenek ve Görenekleri”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitimi Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (2021), s. 77-79; Adem Öger Uygur Türklerinin Doğum Adetleri, *TurkicStudies*, 7/1, (2012), s. 1680-1693

âlemi, ve maddeler alemidir. Atasözleri ve masallarda 3 sayısı önemli yer tutar. Üç aşağı, beş yukarı, üç gün üç gece, gökten üç elma düşmesi gibi kavramlar Türk ve diğer mitolojilerde yerini almıştır.¹⁷⁷ üç sayısı dini, inanç ve mitolojide birçok kapsayıcı anlam taşır. Üç sayısı baş, son, orta olarak ilk gerçek sayı olarak kabul edilir. Üç sembolik mit olarak baba, anne ve çocuğu ifade eder. Beden, can, ruh üçlemesi şeklinde insanı da sembolize etmektedir. Hristiyan camiasında ise baba, Oğul, Kutsal ruh, üçlemesi mitolojik bir inanca dönüşmüştür. Anadolu’da inanç yatır ve türbelerin etrafında üç kere dönmek ve tahtaya üç kez vurmanın istekleri yerine gelmesi için, Fatih ile beraber üç İhlas okumak gibi uygulamalar üç sayısının mitolojik birleştirilmesinin insan yaşamına yansımalarıdır. Alevi-Bektaşî mitolojisinde üç sayısının mistik yapısına baktığımızda ise.¹⁷⁸ “Ebemkuşağı” denilen bir kuşak bulunmakta ve bu kuşak üç renkten oluşmaktadır. Bu üç renk ise kırmızı, yeşil ve sarıdan oluşmaktadır. Alevi Bektaşî mitolojisinde Allah, Muhammed, Ali üçlemesi de üç sayısının önemini arttırmaktadır çünkü, Alevi-Bektaşî mitolojisine göre Allah’ın nuru üç aşamada dünyaya ulaşır. Evrenin insan, bitki, hayvan olmak üzere üç çocuğu vardır. Semah’ta da ise ağırlama, yükleme, yeldirme olmak üzere üç aşamalı bir süreci vardır. “Alınur Semahı” da üç bölümden oluşur. Bu semahta üç bacı diz çökerek dua okur, ayrıca üç düğüm atma geleneği vardır, eline, beline, diline sahip olma üçlemesinde bulunmaktadır. Üç mürit, üç sünnet, üç terk, üç şehadet ve gibi kavramlar Alevi Bektaşî mitolojisinde üç sayısına yapılan atıflar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁹

Hız. Ali’nin şehit edilmesine atfen tutulan yas üç gün sürer. Bu üç gün oruçlu geçilir ve bu ritüelde üç sayısı önemlidir.¹⁸⁰ Son olarak Alevi-Bektaşî mitolojisinde üç sayısının üç sünnetle bağlantısına baktığımızda ise üç sünnet kavramı, yol, adet, izlenen yöntem olarak açıklanır. üç sünnetin ilki hakkı anma ve zikretmede yapılan dua ve uygulamalarda çokça mitolojik tasvirler bulunmaktadır. İkinci sünnet ise, kalpten

¹⁷⁷ Erdoğan Alkan, *Sayılar ve Hayvanlar Simgeleriyle Alevi Mitolojisi*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015), s.37-39; Bayram Durbilmez, “Nahcivan Türk Halk İnanışlarında Mitolojik Sayılar”, *TurkisStudies*, 3/6, 2008), s. 224-227

¹⁷⁸ Kenan Bozkurt-Hacer Bozkurt, “Sayıların Gizemli Dünyası: Kültür ve Edebiyatta Sayı Sembolizmi”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1/1, (2012), s. 720-721

¹⁷⁹ Erdoğan Alkan, *Alevi Mitolojisi*, s.36-48

¹⁸⁰ Cenksu Üçer, “Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı Ve Alevîlerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları”, *I. Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu*, Ağustos 2005, s. 175

düşmana yer vermemeyi konu alırken, üç 'üncü sünnette ise, özünü toprak etme kavramı olarak anlatılmaktadır. Bir diğer kutsallık atfedilen sayı beş sayıdır.¹⁸¹

2.1.12. 5 Sayısının Miti

Beş sayısı eski Türklerde ve diğer kültürlerde önemli yer tutmaktadır. Eski Türk inançlarından olan Maniheizme'e göre ilk insanın beş oğlu vardır, vücut beş kısımdan oluşur ve Işığın beş ögesi bulunur. Ayrıca Maniheizim'de rahipliğin beş derecesi vardır. Tanrıya yardım eden beş melek bulunur. Altay Türklerinde yer alan yaratılış mitolojisinde ilk insan, yaşam ağacının beş dalındaki beş meyve yiyerek beslenir. Uygur mitolojisinde ise ağaçtan doğan beş çocukla Türklerin neslinin devamı nitelendirilir. Mayalarda beş sayısının mistik yapısına ithafen tapınaklar beş katlı yapılmaktadır. Yahudi mitolojisinde ise beş sayısı kabaladaki beş kozmik insanı simgelemektedir. Hristiyanlık da ise beş sayısı Hz. Meryem ile bütünleşmiştir.¹⁸² Beş sayısı Alevi-Bektaşî mitolojisinde ehlibeyti simgeleyen sayıdır. Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hüseyin'i ve Hz. Hasan'ı simgeler. Alevi-Bektaşî mitolojisinde beş alem yani beş evren mitini de simgeleyen sayıdır. Bunlardan ziyade Aleviliğe kabul ritüelinde, beş dede olmak zorunluluğu bulunmaktadır. Bu mitolojik sayıda pek çok Alevi-Bektaşî ritüelinde kendisine yer bulmuştur.¹⁸³ Alevi-Bektaşî mitolojisinde beş parmak ehlibeyti temsil eder ve her bir parmak "Pençe-i Ali Abay'ı" temsil eder ve cem ritüelinde de çokça geçmektedir. Cem ritüeli içerisinde beş bacının beş kere namaz kılması da bu sayının mitolojik bir unsura dönüşmesinde önemli rol oynamaktadır.¹⁸⁴

2.1.13. 7 Sayısının Miti

Yedi sayısının mitolojik sembolizmin kökeni çok eskiye dayanmaktadır. Yedi gezegenin olduğuna inanılmaktadır ve bir haftada yedi gün olmasının nedeni ise, her gezegenin bir güne tekkabul edip, günlerin onların isimleri ile sembolleştirilmesidir. Mitolojide yedi kat gök, yedi kat yer, yedi kat cehennem bulunmaktadır. Ön Asya

¹⁸¹ İlyas Üzüm, "Buyrukta Üç Sünnet-Yedi Farz Kavramı ve Alevi Yazarlarının Tutumu", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 5, (2011), s. 162-163

¹⁸² Meltem Kızmaz, "XVI Yüzyıl Klasik Türk Kültüründe Sayılar Mitolojisi", (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2016), s. 76-78

¹⁸³ Erdoğan Alkan, *Alevi Mitolojisi*, s. 55-58

¹⁸⁴ Ahmet Güneş, "Gizli Dil Açısından Alevi-Bektaşî Erkan ve Deyimlerine Bir Bakış", *TurkisStudies*, 2/2, (2007), s. 344

Mezopotamya mitolojisinde ise ölümlerin ruhları 7 kapıdan geçerek cehenneme varır. Mezopotamya'da inşa edilen tapınakların yedi kat olması hususu da yedi sayısının tanrısal yapısına yapıla atıftan dolayısıdır. Yahudi geleneklerinin yedi kollu şamdanları Tanrının varlığını sembolize edilmesinin dine yansımasıdır. Hristiyan mitolojisinde ise, yedi rüzgâr, yedi deniz, yedi bilge ve dünyanın yedi harikası yedi sayısını sembolize etmiştir. Kur'an'da da yedi sayısı çokça yer almaktadır: Fatiha'nın yedi ayetten oluşması, yedi sayısı 22 kez Kur'an-ı Kerim'de geçmektedir. Kur'an'da yedi sayısı ile ilgili kavramlar ise şunlardır: Yedi yıl cehennem, yedi kapısı, yedi gün oruç, yedi başak, yedi inek, yedi yıl, yedi uyurlar gibi öğeler çokça yer almaktadır. Alevi-Bektaşî mitolojisinde yer alan yedi sayısının sembolizmi ise¹⁸⁵ kişi kendini yedi aşamada eğitir. Yine inancına göre, Hz. Ali'nin yedi üstü niteliği vardır. Hacı Bektaşî Veli'nin eserlerinde geçen bilgilere göre, kalbin sağ kulakçığının yedi bölümden oluştuğu da yedi sayısını sembolize eder. Evren yedi gökten meydana gelir ve 3-5-7 sırlamasında da yer bulunmaktadır. Allah tarafından kendilerine olağanüstü nitelikler bahşettiğine inanılan yedi Ulu ermiş olduğu inancı'da vardır.¹⁸⁶ Bunun yansısı yedi İmamlar inancı da bulunmaktadır. Yedi sayısı Alevi-Bektaşî mitolojisinde nesnel olarak değinilen diğer noktalar ise şunlardır. yedi abdal, yedi aşama, yedi baba, yedi çizgi, yedi delik, yedi erkan , yedi farz, yedi gök, yedi iklim, yedi renk yedi taç, yedi tamu, yedi yıldızdır Alevi-Bektaşî törenlerinde takılan kemerlerin yedi kez bağlanması da yedi sayısının önemli bir sembolizmidir.¹⁸⁷ Son olarak Alevi-Bektaşî cemlerinde okunan dualarda üçler beşler yediler gibi keramet sahipleri kişilere dua edilerek onlardan aman beklenir.¹⁸⁸

2.1.14. 12 Sayısı Miti

Alevi-Bektaşî mitolojisinde yer alan on iki sayısına gelecek olur isek, on iki sayısı Türk topluluklarında ve diğer topluluklarda önemli yer tutar. Bu topluluklar arasında on iki sayısının mitolojik boyutlarına yapılan atıflardan bazıları şunlardır, on iki hayvanlı Türk takvimi, Türk Hakan'ın emrinde on iki kurdun olması, Türk Hakan'ın içine on iki

¹⁸⁵ Sevda Önal Kılıç, Yedi Sayısının Kültürel Arkaplanı Çerçevesinde Garîbnâme Mesnevisi'nin Yedinci Bölümü Üzerine Bir İnceleme, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 86, (2018), s. 113-116

¹⁸⁶ Erdoğan Alkan *Alevi Mitolojisi*, s. 61-64

¹⁸⁷ Reyhan Keleş. "Yedi Ulu Ozan'ın "Yedi" Sembolizmi", *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.83, (2017), s. 56-58

¹⁸⁸ Hüseyin Dedekarinoğlu, "Alevilikte Cem ve Cemdeki Kavramlar", *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S.8, (2013), s. 211-212

büyük ordu yollaması, her ayın on iki 'sinde Yer ve Gök ruhlarına kurbanlar adanması gibi mitolojik bir unsurlar olarak on iki sayısı çokça karşımıza çıkmaktadır. On iki sayısı yaradılışı da simgelemektedir. Hayat ağacının on iki budağının olması da on iki sayısının mitolojik vasfını arttırmaktadır. Alevi-Bektaşî mitolojisinde on iki sayısı ile ilgili ritüel ve olgularda şunlardır¹⁸⁹ Alevi-Bektaşî inancında imamlar çok önemli bir yeri vardır Abdal Musa postunun on iki kez sırlanmış olması, Haydarillerin başlarına on iki imamı simgeleyen on iki dilimli külah giymeleri, Abdal Musa ceminde on iki hizmetin olması gibi özellikler on iki sayısının Alevi Bektaşî kültüründe ulvileştirilmiştir. Bunlardan ziyade Cem rütyeli sırasında on iki imamın isimleri tek tek okunduğunda on iki kere yere diz çökerek dua edilmesi, Bektaşî tacındaki on iki dilim olması gibi özellikler on iki sayısının mitolojik yerleşmesine katkı sağlamıştır. Alevi Bektaşîlikte on iki burcun olması da mitolojik bir unsurdur. Yeni evlenen Alevi kızlarının beline bağladıkları kuşaklarda on iki sayısına rastlanmaktadır. Bu kuşağın üstünde on iki sikke bulunmakta ve on iki imamı simgelemektedir. Cem ritüelinde on iki hizmet, on iki farz ve on iki postun olması da on iki sayısını ulvileştirmiştir.¹⁹⁰ Alevi Bektaşî toplulukları arasında yer alan mitolojik bir destan olan Saltuknamede: Hz. Muhammed'in "Harekil Kayser" üzerine yürüdüğünde, Hz. Muhammed'in yardımına gökyüzünden 12.000 alaca at ve 12.000 yeşil kanatlı kimsenin geldiği söylenmektedir. Koyun Baba velâyetnamesinde ise: koyun babayı yakalamak amacıyla yollanan on iki kişinin uykuya dalması gibi hususları, on iki sayısının bir mitolojik vasfını da vurgular. Muharrem ayının on iki gününde karalar giyilip yas ilan edilmesi de on iki sayısının önemini Alevi Bektaşîlik inancında öne çıkartır. "Ney"de yer alan on iki delik de matemleri ve yasları simgelemektedir.¹⁹¹

2.1.15. 40 Sayısı Miti

Kırk sayısı İslam geleneklerine göre Allah Adem'i kırk günde yaratmıştır. Hz. Muhammed'e ilk vahi kırk yaşında gelmiştir. Dünyanın sonu yaklaştığında mehdi yeryüzünde kırk yıl kalacaktır. Doğumdan sonra kadınlar kırk gün dışarı çıkmaz gibi öğeler İslam mitolojisinde çokça geçmektedir. Türk mitolojisinde kırk sayısı ise şöyle geçmekteydi: kırk sütunlu Saraylar, kırk düşman öldürmek, kırk gün kırk gece düğün,

¹⁸⁹ https://www.academia.edu/38710505/%C4%B0SLAM%C4%B0YET_%C3%96NCES%C4%B0_T%C3%96CRK_K%C3%96CLT%C3%96CR%C3%96CNDE_SAYILAR, Eş: 10.12.2021. 20.58

¹⁹⁰ Erdoğan Alkan, *Alevi Mitolojisi*, s. 86-91

¹⁹¹ Ahmet Güneş, *Gizli Dil Açısından Alevi-Bektaşîlik Erkan ve Deyimlerine Bir Bakış*, s. 315

kırk satır kırk katır, kırk başlı ejderha gibi kavramlar yer almaktadır. Oğuz Kaan'ın kırk günde büyümesi ve kırk saray yaptırması kırk sayısının mitolojik unsurlarını göz önüne serer.¹⁹² Kırk sayısı Alevi Bektaşî mitolojisinde bekleyişin sayısıdır. Kırk sayısı en çok ölümü simgeler. İnanca göre, ölen insanın toz toprak olması kırk gün sürer. Kırk sayısı Kırklar Cemi ne katılan Hz. Ali ve 40 kişiyi simgeler. En önemlisi de kırk kapı ve kırk makamı simgelemesidir.¹⁹³ Kırk sayısı Alevi mitolojisinde Tanrıya ulaşmanın kırk yolunun olduğunu da simgelemektedir. Alevi Bektaşî inancında tarikat mensuplarının dört kapı ve kırk makamdaki geçerek, tarikata girmelerine simgelediği gibi bu sürecin, maddi ve manevi aşamalarını aktarılmasında kullanılan sayı olarak da Alevi ve Bektaşî mitolojisinde yerini almıştır.¹⁹⁴ Kırklar Semahı Alevi Bektaşîler arasında kırk sayısının mistik yapısını arttırır. Kırklar semahına kırk yaşının üstünde en az 4 en fazla 12 kişi katılmaktadır.¹⁹⁵

Kırklar Meclisi'ndeki kırk kişinin mitolojik birleştirilmesi kırk sayısının önemini bir kez daha Alevi Bektaşî topluluklarında göz önüne sermektedir. Sayıların öneminin, Bektaşî mitolojisinde fazla olmasının nedeni ise: Anadolu'daki Alevi Bektaşî topluluklarının Türk inançları ve yaşam tarzlarının etkisi altında İslam'ı benimsemesi ve bu eski kültürlerini İslam'a aktarmasının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.16. 4 Kapı 40 Makam

Dört ve kırk sayıları Türk ve İslam felsefesinde önemli bir yere sahip olup, Türk halk inançları ve Alevi Bektaşî mitolojisinde kendisine yer bulmuştur. Örneğin dört alem, dört kitap, dört melek, dört mezhep, dört halife, dört kapı vb.¹⁹⁶ Dört kapı kırk makam Alevi Bektaşî öğretisinin temel unsurlarını oluşturmaktadır. Aleviliğin yazılı kaynaklarına göre dört kapı kırk makamın temeli İslam reformlarına dayanarak kutsal kitabımız olan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed, Hz. Ali, İmam Caferi Sadık gibi önemli kişilerin sözleri ve uygulamaları olarak, dört kapı kırk makam Alevi Bektaşî öğretisi içerisinde

¹⁹² Bayram Durbilmez, "Kırım Türk Halk Anlatılarında Sayı Simgesi", *Milli Folklor Dergisi*, Y. 19, S.76, (2007), s.187-189; Ahmet Özgür Güvenç, "Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16/41, (2009), s. 85-97

¹⁹³ Erdoğan Alkan, *Alevi Mitolojisi*, s. 94-96

¹⁹⁴ Hüseyin Özcan, "Bektaşilikte 4 Kapı 40 Makam", *TurkisStudies*, 1/28, (2014) s. 12-13

¹⁹⁵ Nuray Acar, "Dini ve Milli Törenlerin Törenselleşme Perspektifinde İncelenmesi", *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/5, (2015), s. 78-79

¹⁹⁶ Atilla Özkırımlı, *Alevilik Bektaşilik*, s.203

kendine önemli bir yer edinmiştir.¹⁹⁷ İmam Cafer-i Sadık'ın buyruğunda dört kapı kırk makamın kaynağının Kur'an-ı Kerim olduğu gösterilmektedir. Bu dayanak noktasından yola çıkarak dört kapı kırk makamın ana dayanağının Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹⁸ Dört kapı kırk makam, Hoca Ahmet Yesevi tarafından sistemli bir hale getirilerek, Hacı Bektaşî Veli'nin aktarımları sayesinde Anadolu'ya taşınmıştır. Dört kapı kırk makam kişinin bireysel arınma ve manevi olarak yükselip güçlenmesine yardımcı olan bir sistem olarak günümüze kadar gelmiştir.¹⁹⁹ Hacı Bektaşî Veli tarafından şekillendirilen dört kapı kırk makam hakka yakınlık elde etmek için oluşturulmuş bir sistem olup, Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat olarak adlandırılmıştır. Dört kapının her birinin altında on 'ar adet makam bulunmakta ve böylece dört kapı kırk makam ortaya çıkmaktadır. Şeriat kapısının dinin zahiri yani kitap, sünnet, icma, kıyas olmak üzere İslam'ın dört önemli deliline dayanan ve herkesin bildiği Müslümanlıktır. Bir insanın tarikat, marifet ve hakikat makamlarına ulaşmak için, ilk aşama olan şeriat kapısından geçmesi gerekmektedir. Şeriat kapısından insanın geçebilmesi için ilk şart Müslüman olma zorunluluğudur. Müslüman olmayan kişi için diğer makamlara ulaşmak mümkün değildir. Bunlardan ziyade her makam ve kapı kendinden önceki kapı ve makamın gereklerini muhafaza etmeyi şart koşar. Yani kendinden önceki makamın şartlarını yerine getirerek diğer makamlara geçmeyi mümkün kılar. Allah Kur'an-ı Kerim'de ne emrediyorsa onu yapıp neyi yasak ediyorsa ondan uzak durmak temel görevidir. Bu görev neticesinde dört kapı kırk makam şekillenmiştir. Alevilikte bu makam ve kapılar sırasıyla açılır iken Bektaşilikte bu kapı ve makamlar tarikata giriş sırasında açılır.²⁰⁰ Alevi Bektaşî inancında yer alan dört kapı kırk makam ile amaçlanan hedef insanın, hakkın özüne ulaşma çabasıdır. Dört kapı kırk makam şu öğelerden meydana gelmektedir. Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat kapısıdır. Her kapının da on 'ar makamı bulunmaktadır.²⁰¹ Şeriat kapısı, olgunlaşmamış insanı olgunlaştırılarak İslam dininin kuralları içerisinde eğitilmesi ve dinin gereklerini öğretilmesini sağlayan kapıdır. Tarikat kapısı Alevi ve

¹⁹⁷ Ali Rıza Özdemir, "Alevi Bektaşî Yolunda Dört Kapı Kırk Kavramı", *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 1/13, (2020), s. 251-256

¹⁹⁸ İmam Caferi Sadık, *Buyruk*, Neşr. Sefer Aytekin, (Ankara: Emek Basım Yayınevi, 1958), s.219-220

¹⁹⁹ Hamit Aktürk, "Şeriatten Hakikate Bireyin Zorlu Yolculuğu Dört Kapı Kırk Makam ve Kabuk Öz Metaforunun Günümüzde Literal Yaklaşımlar", içinde *II. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Hoş Görü ve Barış Sempozyumu*, editör Filiz Kılıç-Tuncay Bülbül, (Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Basımevi, 2016), s. 197-199

²⁰⁰ Abdülkadir Sezgin, *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik*, s. 143-141

²⁰¹ Ali Yaman, *Alevilik ve Kızıl Başlık Tarihi*, s.208-210

Bektaşiliğin tören ve ritüellerinin öğretildiği kapıdır. Kısaca Alevi ve Bektaşiliğin yolunun haritasıdır. Marifet kapısı bireyin dini eğitim seviyesinin yükseltilerek hakka ulaşmak kapısıdır. Hakikat kapısı ise hak ile batıl arasındaki perdeyi kaldırıp ermişler makamına yükselmeyi sağlayan kapıdır.²⁰² Dört kapı Alevi Bektaşî kaynaklarında aynı olmakla beraber kırk makam, Alevi Bektaşî kaynaklarında farklılık göstermektedir. Kırk makam Alevi Bektaşî kaynaklarında farklı isimler olmasına rağmen kastettikleri anlam aynı manaya gelmektedir.

Şeriatta bulunan on makam şunlardır: 1.Allah'ın birliğine varlığına sıfatlarına ve zatına iman etmek. 2.İlim irfan öğrenmek. 3.Biçimsel ibadet görevlerini yerine getirmek. 4.Helal iş tutup kötülükten uzak kalmak. 5.Evlenmek ve aileye faydalı olmak. 6.Çevre ve topluma zarar vermemek onlara faydalı olmak. 7.Sünnet-i cemaate uymak. 8. Şefkatli olmak. 9.Temiz giyinmek ve temiz beslenmek haramdan uzak kalmak. 10.Şeriat oymak ve şeriatın gereklerini yerine getirmek.

Tarikatın on makamı şunlardır: 1.Pirden el alıp tövbe etmek (çileden geçip tarikatın sınavlarında başarılı olup icazet almak). 2.Mürit olmak. 3.Saç gidermek ve libas döndürmek (saçları tıraş etmek ve tarikat uygun elbise giyinmek). 4.Allah yolunda Cihat edip insanların iyiliği için görünmek (yanıp tutuşmalı). 5.Insana hizmet etmeyi sevmek. 6.Kötülükten korkup haksızlıktan kaçınmak. 7.Ümidini yitirmemek (Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemek). 8.Cömert olmak. 9.İbret alıp nasihat ve muhabbet sahibi olmak. 10. Arif insan olarak yaşayıp yaramaz işlerden Sakınarak Aşk şefkat ve saf fikirli olmak.

Marifet kapısının on makamı şunlardır: 1.Edep sahibi olup kimsenin ayıbını görmemek. 2.Fedakârlıktan korkmamak, bencil olmamak. 3.Pervasızlık tan uzak durup aşırı isteklerden kaçınmak. 4.Helal ve güzellik istemek. 5.Sabırlı ve kanaatkâr olmak. 6.Yapılanları unutmak ve haya sahibi olmak. 7.İlim öğrenmek. 8.Miskin olmamak. 9.Marifet makamında olup, dünyevi işlerden sıyrılmak, 10.Kendi özünü bilerek manaya ulaşıp hakkın sırrını bilmek.

²⁰² Esad Korkmaz, “Hacı Bektaş Veli Öğretisinde Dört Kapı Kırk Makam”, içinde *I. Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, editör Alemdar Yalçın, Ayşe Yücel, Gıyasettin Aytaç, (Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 1999), s. 208-237

Hakikatin on makamı şunlardır: 1.Turpa olup alçak gönüllü olmak. 2.İnsanları ayırma ayıp İyiyi kötüyü tanımak. 3. Kimsenin lokmasına el uzatmamak ve insanlık için elinden geleni yapmak. 4.Allah'ın yarattığı her şeyi sevip ve malını Allah yolunda harcamak. 5.Mülkün mutlak sahibi olan Allah'ın huzurunda eğilip itibar bulma. 6.Hakikat sahip ten Esrar söylemek (sır söylemek). 7.Seyri fillah yapma (bir rehberin önderliğinde manevi yolculuğa çıkmak). 8.Sırrı öğrenmek. 9.Münacat (Allah'a yakarmak). 10.Münşahede (Hakkı hattın öğrenmek ve Allah'a ulaşma).²⁰³ Alevi ve Bektaşilikte dört kapı kırk makam hepsinin her kaynakta birebir aynı olmadığı görülmektedir, kaynaklar arası farklılığın temel nedeni yazarların kendi yorumlarıyla dört kapı kırk makam yeniden şekillendirmeye gitmesidir. Bunun nedeni ise kişilerin yaşadıkları bölge ve ortamın etkilerini dört kapı kırk makama yansıtımalarında kaynaklanmaktadır.²⁰⁴

2.1.17. Kırklar Cemi

Cem sözlük anlamı olarak ayin adet tören Töre anlamına gelen Farsça bir cümle olup toplanma manası ile de Arapça kökenli bir kelimedir. Alevi Bektaşi geleneğinde sözlü kültürün yazılı kültürden ön planda olmasından dolayı, Cem ve Cem törenleri tarihinin nereye dayandığı konusunda yeterli bir bilgiye sahip değiliz.²⁰⁵ Cem sözcüğünün Türkçe meali ise “*toplanmak bir araya gelmek birleşmek bir olmak topluluk ve kalabalık anlamına gelmektedir*”. Alevilik Bektaşilikte Cem'in kaynağı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan en sahi olarak kabul edilen Hz. Peygamberin Miraç'tan

²⁰³ Kemal Eraslan, *Yesevî'nin Fakr-Namesi*, (Ankara: Sen Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, 2016), s.14-16; Abdullah Kahraman, “Yunus Emre Divanında Şeriat-Tarikat-Hakikat ve Marifet (Dört Kapı)”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 1/1, (2017), s.2-4; John Kingsley Birge, *Bektaşilik Tarihi*, s.199-121; Cüneyt Aşma, *Alevilik ve Kızılbaş Türkler*, s.133-139; Abbas Tan, *Yaşayan Alevilik*, s.69-71; Ali Yaman, *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*, s.208-209; Mehmet Necmettin Bardakçı, “Bir Tasavvuf Mektebi Olarak Bektaşilik”, içinde *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu*, editör Sempozyum Düzenleme Kurulu, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005), s.55-56; Kadir Özköse, “Ahmet Yesevî'nin Hikmetlerinde Dört Kapı Kırk Makam”, *Akademik İslam Araştırma Dergisi*, 2/2, (2017), s.101-13; Fulya Şahin, “Hacı Bektaş Veli Felsefesine Eğitimsel Bir Bakış”, (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2019), s.17-23; Hüseyin Özcan, “Bektaşilikte Dört Kapı Kırk Makam”, *Turkish Studies*, 1/28, (2004), s. 37-42; Hatice Çakır, “Pir Sulatan Abdal Türkülerinde Tasavvufi Konuların Tespiti ve Değerlendirmesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, 2009), s.29-36; Selim Sağır, “Hacı Bektaş-ı Veli Makalat Giriş-Şekil Bilgisi-Dizin”, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2012), s.20-23

²⁰⁴ Esad Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, (İstanbul: Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Bebebabı Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1995), s.24-113; Abdurrahman Güzle, “Ahmet Yesevî-Hacı Bektaş Veli-Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'da Dört Kapı Kırk Makam”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.41, (2007), s.21-156

²⁰⁵ İsmail Güngör, “Şanlıurfa İli Kısas Yöresi Cem Forumu'nun Analizi”, (Yüksel Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Müziği Ana Bilim Dalı, 2011), s.71-73

dönerken karşılaştık kırklar ve bunların oluşturdukları meclisine dayandırılmaktadır.²⁰⁶ Cem Alevi Bektaşî kültürünün ve yaşam biçimini öğelerinden birisi olup, gerek dinsel gerekse yargısal fonksiyonu ile toplumun karar ve danışma mekanizmasıdır. Alevi Bektaşî topluluklarında Cem sadece bir isimle zikr edilmeyip farklı farklı adlar ile kullanılmıştır. Kırklar Cemi, Erenler Cem'i, Cem ayini, Cem Erkan'ı muhabbet, Cem'i Meydan, Cem'i Mahşer ve Cem'i Cem rütbeli şeklinde adlandırılmıştır.²⁰⁷ Alevilik Bektaşilik topluluğunun dini ritüellerinden birisi olan Cem Hz. Muhammed'in Miraç'tan döndükten sonra karşılaştığı kırklar ile birlikte gerçekleştirdiği dini içerikli ritüelin daha sonraki dönemlerde süreklilik haline almasıyla oluşmuş bir ibadet olarak Cem, kavramı ortaya çıkmıştır.²⁰⁸ Cem Alevi Bektaşî kültüründe de dede Pir'in önderliğinde gerçekleştirilen dini ritüele verilen isimdir. Anadolu coğrafyasında Cem daha çok kış aylarında yapılmaktadır. Her köyün kendine özgü bir dedesi bulunmakta ve bu dedenin önderliğinde Cem ritüeli gerçekleştirilmektedir. Cem töreni Cem evi adı verilen geniş bir salonu olan evde gerçekleştirilir. Cem evinin kapısının girişinin tam karşısında "tahtı چراغ" Denilen bir makam bulunurdu ve bu makamda dede otururdu. Dedenin yanında Zakir denilen aşıklar ve saz şairleri oturmaktadır. Bunların yanında köyün yaşları ve ileri gelenleri oturur Cem evinin bir yanına kadınlar kızlar, diğer yanına erkekler çocuklar otururdu. Bunların yanı sıra 12 hizmete görev alacak kişiler de Cem töreninde bulunurlardı. Bu kişiler sırasıyla şunlardır. 1.Mürşid (Törenin yöneticisi). 2.Rehher (Mürşidin Yardımcısı). 3. Çerağcı (Çıracı manasına da gelip, aydınlatmadan sorumlu kişi). 4.Zakir (Zikirleri-değişleri ve nefesleri okuyacak kişi). 5.Meydancı (Cem evi ve cem töreninin hazırlanmasında sorumlu kişi). 6.Pervane (Semah dönecek kişileri Belirler). 7.Süpürgeci (Cem evinin temizliğinden sorumlu kişi). 8.Saki (Dem ve su dağıtmakta sorumlu olan kişi). 9.Peycilik (Cemi komşulara haber veren kişi). 10.İbrikçi (Cemde su ile ilgili görevli). 11.Ayakçı (Meydancı ile berber cem evinin düzeninden sorumlu kişi). 12.Gözcü (Cem sırasında insanları izleyerek kurallara uymasını sağlar). Cem'e gelenler dededen birden izin alarak yerlerine oturdular. Bir süre muhabbet ederler sorunları sıkıntıları varsa onların çözümlerini ararlar daha sonra dede öğütler verir

²⁰⁶ Yılmaz Irmak-Handan Hamarat, "Bingöl Aleviliğinde Dedelik-Musahiplik-Düşkünlük ve Cem", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/15, (2018), s.223

²⁰⁷ Fevzi Reçber, Alevi Geleneğinde "Cem Evinin" Tarihsel Kökeni, *Dini Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 12/3, (2012), s.73-73

²⁰⁸ Halil İbrahim Şahin, "Cem Törenlerinde Kamberlik-Zakirlik Geleneği Balıkesir Çepnileri Örneği", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21/40, (2015), s.209-210

deyişler söylenir ve Semah dönülür Cem sonunda lokmalar dağıtılır, dededen hayır duaları alınır, küsler barıştırılır ve Cem töreni dedenin icazeti ile sonlandırılır.²⁰⁹ Kırklar meclisi Alevilikte özel bir konuma sahiptir. Kırklar meclisi daha sonraları kırklar Cemi olarak anılacaktır. Kırklar meclisi ve kırklar ceminin ortaya çıkış noktasının başlangıcı şöyledir. İmam Cafer-i Sadık'ın buyruğundan geçen bilgiye göre, Hz. Muhammed “Burak “adlı kanatlı atı ile Miraç'a çıkarken, göğün katlarının birinde bir aslan ile karşılaşır Hz. Muhammed Miraç'a yükselmeye devam etmek için hatemini aslanın ağzına atar Aslan bunun üzerine yoldan çekilir. Hz. Muhammed Miraç'ın katlarında yükselmeye devam ederken kubbeli bir yapı görür ve bu Yapı ilgisini çeker ama yoluna devam etmek zorundadır. Allah'ın huzuruna varınca ona 90.000 kelimelik öğretilir. Miraçtan döndükten sonra bu kubbeli yapının benzerini görür ve oraya doğru yürür ve safayı safa denilen kubbeli mekâna gider. Bundan sonra olaylar şöyle zuhur olunur.²¹⁰ Hz. Muhammed bu yapıdan içeri girmek için evin kapısını çalar. İçerden bir ses gelir, Kimsin ne için geldin? diye sorar. Hz. Muhammed Ben İslam dininin Peygamberi Muhammed Mustafa'yım, Kapıyı açın içeri gireyim der. İçerden bir ses” Peygamber bizim aramıza sığmaz” der. Bunun üzerine Hz. Muhammed kapıdan ayrılır. Allah Hz. Muhammed'e “Ey Muhammed O kapıya var” diye buyurur. Allah'ın buyruğu üzerine Hz. Muhammed tekrar evin kapısına varıp kapıyı çalar. Yine kapı açılmaz, Hz. Muhammed geri dönerken Allah ey “Muhammed geri dön ve o Meclisi dahil ol” diye buyurur. Hz. Muhammed geri dönüp evin kapısını tekrar çalar. İçerden bir ses kimsin diye sorar. Hz. Muhammed” yoksul bir yol oğluyum sizleri görmeye geldim” deyince kapı açılır. Hz. Muhammed içeri girdiğinde yirmi iki kadın, on yedi erkeğin oturduğunu görür ve sorar. Siz kimsiniz? İçerdekiler, biz kırklarız der. Sizin ulunuz kimdir deyince içerdekiler, bizim ulumuzda uludur, küçüğümüz de uludur, bizim kırkımızda birdir birimizde kırktır der. Hz. Muhammed “içinizden bir kişi eksik biriniz nerede diye sorar” o birimiz “Selman-ı Faris iyidir parsa

²⁰⁹ Hacer Tuna, “Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nde Sunulan Alevilik”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Mezhepleri Tarih Bilim Dalı, 2011), s.73-78; Yılmaz İrmak-Haydar Hamarat, “Bingöl Aleviliğinde Dedelik-Musahiplik-Düşkünlük ve Cem”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/15, (2018), s.223-227; Nuran Acar, “Dini ve Milli Törenlerin Törenselleşme Perspektifinde İncelenmesi”, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/5, (2015), s.72-83

²¹⁰ Abbas Tan, *Yaşayan Alevilik*, s. 213-214; Esad Korkmaz, “Hak-Muhammed-Ali ve Kırklar Cemi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.2. (1998), s. 255-257; Fethullah Etyemez, “Abdal-Alevilik İlişkisinin Konya Merkez Mahalle ve Doğanalar Mahallesi Örneği”, (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Mezhepleri Tarih Ana Bilim Dalı, 2019), s.53-55

toplamaya gitti” ama o buradadır sen onu aramızda say derler. Bunun üzerine Hz. Muhammed kırklardan ispat ister. İçlerinden biri (bu kişinin Hz. Ali olduğu söyleyen kaynaklar bulunmaktadır) parmağını kesince kan akmaya başlar, içerideki otuz dokuz kişinizde kanı akar ve kırkinci kişinin kanı pencereden içeri süzülüp meydana akar böylece kırk kişinin kanı bir olur. Kırklardan biri yanındaki parmağını bağlayınca kırkının ’da kanı durur. Bu sırada parsa toplamaktan geri dönen Selman-ı Farisi'nin elinde bir üzüm tanesi ile içeri girer. Hz. Muhammed'e İthafen” ey yoksulların hizmetkârı” bize bu üzüm tanesini paylaştı” der. Üzümü nasıl paylaştıracığı konusunda zora düşünce Hz. Muhammed, Allah Cebrail'e buyurur” Cennetten nurlu bir tabak al Muhammed'e ver, o üzümü tabağın içinde ezin şerbet eylesin ve kırkına versin diye” buyurun. Hz. Muhammed o üzüm tanesini nurdan tabakta ezip şerbet yapıp kırklara verir. Kırklar şerbeti içip mest olup ayağa kalkıp semaha dururlar. Sema bitince Hz. Muhammed kırklara, sizin piriniz kimdir der. Kırklar hep bir ağızdan pirimiz Şahı Merdan Ali'dir. Hz. Ali, Hz. Muhammed'in yanında doğru yürür, Hz. Muhammed peygamberlik hatemini Hz. Ali'nin parmağında görünce, Miraç'ta karşılaştı aslanın o olduğunu anlar. Hz. Ali Parmağındaki yüzüğü Hz. Muhammed'e verir ve semah dönerler. Bu kırklar meclisi daha sonra varlığını kırklar Cemi olarak sürdürerek, günümüzdeki Cem ritüeline dönüşmüştür.²¹¹

2.1.18 On İki İmamlar

İmam Arapça bir kelime olup ön, ileri anlamına gelmektedir. İmam sözcüğünün diğer bir manası ise” kendisine uyulan varlık-nesne anlamına gelmektedir.” Sözen hareketle “uyulan kavramı”, bir insan, bir kitap ya da başka bir şey olabilmektedir. Seyyid Şerif Cürçani ise imamı” din ve dünya işlerinin fikir ve sorumluluğunun hepsinin kendisine ait olan kişi olarak tanımlamıştır” Semin El-Halebi ise İmam kelimesini” kendisine uyulan öncü olarak” tanımlamıştır. Günümüzde ise İmam kelimesi en çok kullanılan karşılığı öncü olarak lugatlar da yerini almıştır.²¹² Alevilik ve Bektaşilik inanç

²¹¹ İrene Melikoff, *Kırklar'ın Cemi'nde*, çev. Turan Alptekin, B.2, (İstanbul: Demos Yayınları, 2011), s.24-26; Esen Poyraz, “Cem Törenleri İle Tiyatro Sanatının Yapısal Özelliklerinin Karşılaştırılması ve Yeni Bir Yaklaşım Önerisi”, (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2014), s.30-33; Abbas Tan, *Yaşayan Alevilik*, s. 213-216; Cenksu Üçer, *Cemevi: Adab ve Erkanın İcra Edildiği Mekanlar, Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.88, (2018), s.68-72

²¹² Mehmet Hanifi Yoldaş, “Kuran-ı Kerimde İmam Kavramı ve ilk Dönem Mezheplerinin İmam Anlayışı”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 10/1, (2019), s.246-247

sisteminde önemli bir yere sahip olan öğretinin başında on iki imam öğretisi gelmektedir. Bu imamlara yüklenen hem dinsel hem de mitolojik vasıflardan dolayı, ulviye affedilip yüceltilmiştir. Nübüvvet halkasının Hz. Muhammed ile tamamlanmasının ardından, velayetin yeni imamettin başladığı Alevi Bektaşlar arasında kabul gören bir görüş olarak yerini almıştır. Anadolu Alevi ve Bektaşileri arasında İmamet görevinin on iki imamın üstlendiğine inanmışlardır. Alevilik ve Bektaşilikte imam İslamiyet'in özünü gösteren kişi olarak görülür ve o kişinin temiz ve günahsız olması gerektiğine inanılırdı. Yani o kişinin insanlara ait kötülüklerden ve pis davranışlardan arınmış olması olası gerektiğini düşünürlerdi. Bu hususlardan yola çıkarak on iki imama mistik ve mitolojik vasıfların yüklendiği anlaşılmaktadır.²¹³ On iki imamlar ehlibeytin soyundan gelmektedir. Alevilik ve Bektaşilikte yer alan davranış ve ritüellerin bazıları bu on iki ulu zata dayanmaktadır. Dede ve babalarında on iki imamın neslinden geldiğine de İnanılır.²¹⁴ Şia mezhebine göre on iki imamın asli görevi Hz. Muhammed'in misyonunu devam ettirmek ve insanların Dünya, ahiret hayatlarını düzenlemektir. İmamlık Hz. Ali'den başlayarak onun oğulları Hz. Hasan daha sonra Hz. Hüseyin'e intikal eder ve Hz. Hüseyin'den sonra babadan oğula devam eder. On iki imamın tevafuku (durmak, durdurmak) ile ilgili üç farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki, imametnin vefat eden imamların sonlandığı görüşüdür. İkinci görüş ise imamlığın Hz. Hasan'ın mı yoksa kardeşi Hz. Cafer'in çocuklarından birisi olması hususunda yaşanan görüş ayrılıklarından dolayı, imamlığın Fetret dönemine girdiğini görüşüdür. Üçüncü görüşe göre ise Hasan El askerinin vefatından önce halef bırakmaması dolayı, imamlığın sona erdiği görüşüdür. Bu üç görüşten ziyade dördüncü bir görüş olarak kabul gören “Mehdi İmam” inancı da bulunmaktadır. Buna göre On ikinci imam olarak yeniden gelecek olan imamın olacağı görüşüdür.²¹⁵ On iki imamın isimleri sırasıyla şöyledir. İmam Ali (Hicri 599-661), İmam Hasan (Hicri 624-670/671) İmam Hüseyin (Hicri 625-682/682) İmam Zeynel Abidin (Hicri 659-713/714) İmam Muhammed El Bakır (Hicri 676-734/735) İmam Caferi Sadık (Hicri 695-699/765/766)

²¹³ Ahmet İshak Demir-Yaşar Şanlı, “Cem Dergisinin Sunumuyla Alevilikte İnançlar”, *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 1/10, (2017), s.67-68

²¹⁴ Yusuf Can Sever, “İmam Rıza Ocağı'nda İnanç Uygulamaları”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş veli Araştırma Dergisi*, S.56, (2010), s. 359

²¹⁵ Aytekin Şenzeybek, “On İki İmam Dönemi Bazı İmamet Prensipleri”, *Marfe Dini Araştırmalar Dergisi*, 19/2, (2109), s.572-591; Hulusi Yılmaz, “Nizari İsmaililiği ve Alevilik: İki Farklı Din İdrakte Benzeşme Yorumları Üzerine Değerlendirme”, *Karadeniz Araştırmaları Merkezi Dergisi*, 6/22, (2009), s.124-125; Nasrullah Pürcevadî, “On İki İmamın Şiiliğinde Tasavvufa Muhalefet”, çev. Abdullah Kartal, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/1, (2002), s.235-241

İmam Musa Kazım (Hicri 745-799) İmam Ali Rıza (Hicri 765-818) İmam Muhammed Taki (Hicri 810-835) İmam Ali Naki (Hicri 827-868) İmam Hasan El Askeri (Hicri 846-874) İmam Muhammed Mehdi (Hicri 869- ?).²¹⁶

İmam Ali (Hicri 599-661), Haşim iyilerden Ebu Talib'in oğludur. Hicri 599 da Mekke'de doğmuş, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve aynı zamanda damadıdır. İslam'ı kabul eden ilk çocuktur. İslam aleminin dört büyük halifesinden birisidir. Halifeliği 3 yıl 9 ay sürmüştür. Atmış üç yaşında Hicri 661 de İbn-i Mülcem adlı harici tarafından şehit edilmiştir.

İmam Hasan (Hicri 624-670/671), Hicret'in 3. yılında Hicri 624/625De Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın ilk çocuğu olarak dünyaya geldi. Hz. Ali'nin vefatından sonra on yıl imamlık yaptı. Bu süreçte kan dökülmesin diye Muaviye ile anlaşma yapmıştır. Lakin 48 yaşında Muaviye'nin tahrikler ile zehirlenmiş. Hicri 671' de şehit edilmiştir. Mezarı Medine'de ki Baki mezarlığındadır.

İmam Hüseyin (Hicri 625-682/682), Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın ikinci çocuğudur ve 3 imamdır. Hicri 625' de Medine'ye dünyaya geldi, kırk altı yaşında imam oldu. Abisine olanlardan ötürü Muaviye'ye biat etmeyip ona karşı çıktı. Kufeliler Hz. Hüseyin'e mektup yazarak zorda olduklarını ve onu Küfeye davet ettiklerini bildirdiler. Bunun üzerine Hz. Hüseyin mahiyeti ile yola çıkarak Küfe yakınlarında Kerbela denilen yere kadar geldiler. Kebela bölgesinde Yezid'in ordusu tarafından kuşatılıp, mahiyetinde bulunan 71 kişi ve Hz. Hüseyin'in Şehit edildi. Şehit edilenler arasında kadınlar ve çocuklar da bulunmaktaydı. Bu 72 kişinin çoğu Ehlibeyt soyundandır.

İmam Zeynel Abidin (Hicri 658/659-713/714), İmam Hüseyin'in oğludur. Hicri 658/659 Yılanın Şaban ayının 5. günü perşembe sabahı Medine'de doğmuştur. Otuz bir yaşında İmam oldu, otuz beş yıl imamlık yapmıştır. Altmış altı yaşında Emevilerin altıncı halifesi Abdülmelik oğlu I. Velid tarafından zehirlenerek Şehit edilmiştir.

²¹⁶ Metanet Azizgızı Aliyeva, “Din İle İlmin Bütünleştiği Nokta: İmam Cafer-İ Sadık'ta, Ondan Aşık ve Üveysi Yolla Bilgi Alanlarda “Kuantum” Bilgisi”, *Türk Dünyası Bilgeleri Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması Sempozyum Kitabı*, editör Ejder Okumuş; C.1, (Eskişehir: Gülen Ofset Matbaacılık, 2014), s.285-300; Gökhan Şenyurt, “Derviş Muhammed Yeminin ‘in Faziletnamesi’nde On İki İmam’ın Yeri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13/71 (2020), s.95

İmam Muhammed El Bakır, (Hicri 676-734/735), Hicri 676 Yılıının Recep ayının 1'inde Medine'de doğdu. Yirmi üç yıl imamlık yaptı, elli yedi yaşında zehirlenerek şehit edildi. Mezarı Medine'de ki Baki mezarlığındadır.

İmam Caferi Sadık (Hicri 695-699/765/766), Hicri 695-699 Rebiyülevvel ayının 17'sinde Medine'de doğdu. Otuz bir yıl imamlık yapmıştır. Altmış sekiz yaşında Abbasi halifesi Ebul Abbasın emri ile zehirlenerek şehit edilmiştir. Mezarı Medine'deki Baki mezarlığındadır. Caferi mezhebinin kurucusudur.

İmam Musa Kazım (Hicri 745-799), Hicri 745 Safer ayının 7'sinin pazar günü Mekke ile Medine arasında bulunan Ebva denilen bölgede dünyaya geldi. Yirmi yaşında imam oldu, otuz beş yıl imamlık yaptı. Elli beş yaşında Abbasi halifesi Harun el Reşidin emri ile zehirlenerek Şehit edildiği düşünülmektedir.

İmam Ali Rıza (Hicri 765-818), Hicri 765Yılıının zilkade ayının 11'inde Medine'de doğdu, Otuz beş yıl imamlık yaptı, Elli beş yaşında zehirlenerek Şehit edildi. Mezarı İran'ın Meşhet kendindedir. İmam Ali Rıza Türklerin Aleviliği benimsemesinde önemli rol oynamıştır. Çünkü, başta İmam Ali Rıza olmak üzere birçok Ehlibeyt soyu ve Hz. Ali taraftarı Emevi zulmünden kurtulmak için Orta Asya'ya göç edip, Türklerin yanına sığınmıştır. Bunun bir sonucu olarak da Türkler ile akrabalık kurulmuştur. Bunun neticesi olarak Türk soyu ve Ehl-i Beyt soyu birleşmiştir. Böylece Alevilik Türkler arasında yayılmaya başlamıştır.

İmam Muhammed Taki (Hicri 810-835), Hicri 810 yılının Recep ayının 10. günü dünyaya geldi. On yedi yıl imamlık yaptı, Yirmi beş yaşında eşi tarafından zehirlenerek şehit edildi. Mezarı İrağın Kazımiye şehrinde.

İmam Ali Naki (Hicri 827-868), Hicri 827 Yılıının Zilhicce ayının 15'inde Medine'de Surga denilen mahallede doğdu. Otuz dört yıl imamlık yaptı, kırk iki yaşında zehirlenerek Şehit edilmiştir. Mezarı İrağın Samerra kendindedir.

İmam Hasan El Askeri (Hicri 846-874), Hicri 846 yılının Rebiyülahir ayının 4 veya 8 günü Medine'de doğdu. Yirmi üç yaşında İmam oldu, yirmi sekiz yaşında Abbasi halifesi Mutemet tarafından şehit edildi. Mezarı İrağın Samerra şehrinde.

İmam Muhammed Mehdi (Hicri 869- ?), Hicri 869 yılının Şaban ayının 15'inde İrağın Samerra şehrinde dünyaya geldi. Beş yaşında İmam oldu İmam olduktan sonra

küçük Gaybete (bir şeyin bir başka şey içinde kaybolması) çekildi. Bundan bir süre sonra büyük Gaybete çekildi ve gözden kayboldu. Alevi ve Bektaşiler arasında İmam Mehdi'nin geri geleceği ve yeryüzünün zulümden kurtarıp, Dünyaya adaletle yeniden hükmedeceğine inanılmaktadır.²¹⁷ On iki imamın Alevi Bektaşi mitolojisinde farklı farklı ulviyetler atfedilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: İmam Hüseyin başka canlıların donuna girebilmesi, rüyalarının gerçek olması, bir mızrakla on bin askeri helak etmesi ve İmam Hüseyin'in kesik başının dile gelmesi gibi mitolojik kerametleri bulunmaktadır. İmam Muhammed Bakırın mitolojik kerametleri husu ise şöyledir, kör olan birinin gözlerine dokunmasıyla o kişinin yeniden görmesi. Hz. Ali'nin girişte de bahsetmiş olduğumuz mitoloji kerametleri neden farklı olarak bazıları şunlardır. Kesilen ölmüş bir kişiyi kırk bir gün sonra yeniden dirilmesi, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin nurunun evrenden önce yaratılmış olması vb. İmam Askerinin Mitolojik kerametlerinden bazıları şunlardır. Yanına gelenler ile onların bildiği dilde konuşması, İmam askeriye gelen bir mektupta köylünün komşusu tarafından zulme uğradı yazmaktadır. Bu mektup üzerine imamı askeri o kişiye sabretmesini yakında ev sahibi olacağını dile getirir. Bir ay geçmeden o komşu ölür ve köylü evini satın alıp ev sahibi olur. İmam Hasan Askeri sınamak isteyen biri ben bu kâğıda mürekkepsiz bir yazı yazacağım eğer iman bunun cevabını bilirse onun hak olduğuna inanacağım der. İmam Hasan Askeri bu kâğıdı aldı ve kâğıtta o kişinin annesinin ve babasının isminin yazılı olduğunu gördü ve cemaate

²¹⁷ Özkan Günal, *On iki İmam Efendilerimizin Kısaca Hayatı*, (Bursa: Emek Yayınevi, 2016), s.12-202; Mehmet Özkorkmaz, “Alevilikte On İki İmam Algısı”, (Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri İslam Mezhepleri Tarihi Ana Bilim Dalı, 2011), s. 27-58; Akif Yakışır, “Mehmet Ali Hilmi Dedeaba'nın Divanı”, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2016), s.94-103; Şaban Banaz, “Çorumlu Caferilemiş Alevilerin Caferileşem Süreçleri ve Temel İnanç Esasları”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.95, (2020), s. 170-193; Hak Yolunda Müessesesi Yazarlar Kurulu, *On Dört Masumun Siyeri İmam Ali*, çev: İsmail Bendiderya, B.1,(İstanbul: Dünya Ehl-i Beyt Kurultayı Yayınları, 2007), s. 14-47; ; Hak Yolunda Müessesesi Yazarlar Kurulu, *On Dört Masumun Siyeri İmam Hüseyin*, s. 11-98; ; Hak Yolunda Müessesesi Yazarlar Kurulu, *On Dört Masumun Siyeri İmam Musa Kazım*, s. 12-40; Hak Yolunda Müessesesi Yazarlar Kurulu, *On Dört Masumun Siyeri İmam Muhammed Taki*, s. 15-44; Hak Yolunda Müessesesi Yazarlar Kurulu, *On Dört Masumun Siyeri İmam Ali Naki*, s. 14-40; Dünya Ehl-i Beyt Kurultayı, Hidayet Önderi İmam Hüseyin, çev: Vahdettin İnce, B.1, (İstanbul: Dünya Ehl-i Beyt Yayıncılık ,2006), s.15-88; Abdulnasır Bural, “Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Bingöl'de Alevilik”, (Yüksek Lisans, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2019), s.15/17-34/43; Fevzi Rençber, “Kırk Soruda Adıyaman'da Geleneksel Alevilik”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.56, (2010), s.397-401; Hasan Erkılıç, *Tartışılan Alevilik*, s.75-78; Jonh Kingsley Birge, *Bektaşilik Tarihi*, s.163-164; Ethem Ruhi Fırlı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, s.238-273; Ali Özcek, “İmamiye-İsnaaşeriye Şiası ve Tefsir Anlayışı”, *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu Kitabı*, B.1, (İstanbul: İlmi Neşriyat 11 İslami İlimler Araştırma Vakfı Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi 17, 1993), s.216-217

söyledi. Bunun üzerine o kişi imama biat etti İmam Ali Askerinin yanına gelen yırtıcı hayvanları uysallaştırması, ettiği duaların kabul olması, insanların aklından geçenleri okuyabilmesi gibi mitolojik kerametleri de bulunmaktadır. Hz. Ali'nin Zülfikar'ı ile kaya'yı yarması, Hz. Ali'nin düldülü ile uçuşması gibi kerametler de bulunmaktadır. İmam Cafer-i Sadık'ın mitolojik kerametleri hususunda bazıları ise şunlardır. İneği ölen bir kadını gören İmam Cafer-i Sadık o ineğe dua edince ineğin dirilmesi, çocuğu ölen bir kadının ağlayarak İmam Cafer-i Sadık'ın yanına gelmesi üzerine İmam kadına evine gitme çocuğa dua et der ve kimse bir şey söylememesini telkin eder, kadın eve gidince çocuğunun yaşadığını görür ve imama dualar okur bunun gibi mitolojik kerametler Alevi Bektaşî inancının içine kendine çokça yer dinmiştir. Sonuç olarak on iki imamın mitolojik kerametleri hem İslami hem de eski Türk inanç sisteminin yansımalarının bir zuhuru olarak ortaya çıkmıştır. Türklerin İslamlaşması ve inanç kültürlerinin Anadolu'ya taşıyarak burada ki Türkmen babaları denilen zatlari ile de etkileşime geçerek Alevi Bektaşî mitolojisinin Anadolu'ya taşınmışlardır. On iki imamın kerametleri ve mitolojisinin de Anadolu'ya zuhurunun gerçekleşmesi böylece vuku bulmuştur.²¹⁸

²¹⁸ Mustafa Uluocak, “Kabul Baba Köyü Maktel-İ Hüseyin Nüshasında Keramet Motifleri”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4/8, (2019), s. 2010-2019; Emrullah Eraslan, *Hz. Ali-Ferdi-Savaşlar-Mucizeler ve On İki İmamalar*, B.2, (İstanbul: Can Yayınları, 1997), s. 30-320; Ali Oğuz, *Ehl-i Beyt'in Kerametleri*, B.1, C.1, (İstanbul: İmam Rıza Dergâhı Yayınları, 2018), s. 22-270; Ömer Faruk Hilmi, *Keramet ve Faziletleriyle Ehl-i Beyt Menakibeleri Dualar ve Hikmetli Sözler*, (İstanbul: İlim Şehri Yayınları, 2012), s. 50/75-250/370-590; Ahmet Turan-Harun Yılmaz, “Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26/26-27, (2008), s. 24; Seydi Kiraz, *Süleyman Gıryani'nin On İki İmam Menakıbnamesi*, 12/10, (2017), s.193-201; Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhül-Ahbar 1. Rükün*, haz. Suat Donuk, B.1, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 169, 2020), s. /54/56/72-76/596/592-833; Bknz: Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhül-Ahbar 1. Rükün*, C.2 sinde Bkz; Bülent Arı vd, *Anadolu'nun Manevi Mimarları Hacı Bektaşî Veli-Yunus Emre-Ahi Evran*, (Ankara: İktisat Yayınevi 2022), s.11-14

SONUÇ

Alevilik ve Bektaşiliğin ortaya çıkışı çok farklı şekillerde anlatılsa da aslı Hz. Ali'ye tabi olma ve Hz. Ali taraftarlığına dayanmaktadır. Alevilik, Türkmenler aracılığıyla Anadolu'ya yayılmıştır. Alevilik Anadolu'ya yayıldığında, Türklerin eski kültür öğeleri olan Şamanizm ve Gök tanrı inancını sentezlenerek Alevilik olarak adlandırılan inanış şeklini meydana getirmiştir. Alevilikteki birçok ritüyel ve Mitoloji öge, aslında Şamanizm ve Gök Tanrı inancının İslam'a yansımasıdır. Bektaşilik ise Ahmet Yesevi'nin ve Hacı Bektaş Veli gibi dönemin önemli kanaat önderlerinin yorumları ile oluşmuş bir tarikattir. Bektaşilik daha çok şehirde yaşayan Alevi zümrenin meydana getirdiği bir tarikat olarak anlatılmıştır. Alevilik ve Bektaşilik mitolojisi ise Hz. Ali ve İslam'daki diğer olgular etrafında meydana gelmiştir. Alevilikteki mitolojik Şamanizm ve Gök Tanrı inancının etkileri görülmesi ile beraber İslam mitolojik öğeleri de içinde barındırır.

Bu çalışmayı yaparken Alevilik inancın önemli temsil merkezleri olan Cem Vakfı, Karaca Ahmet Cem Evi, Erikli Baba Cem evi, Yeni Kapı Mevlevihanesi, Galata Mevlevi Hanesi ve Bahariye Mevlevihanesi gibi merkezle ile görüşmeler yapıp önemli bulgulara erişilmiştir. Ali Ateş, Ahmet Uğurlu, Hakkı saygı gibi Alevli Bektaş inancının önemli kanat önderlerinin verdiği bilgiler doğrultusunda mitolojik öğelerin tespiti ve tarihsel süreçleri hakkında, dönemin kaynakları esas alınarak bu çalışmada yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

- ABDURAZZAK Ali Osman-Yaşar Kalafat, “Halk Kültüründe” Satmak-Satın almak” İnancının Mitolojik Boyutu”, içinde *9.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, T.C. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018
- ACAR Nuran, “Dini ve Milli Törenlerin Törenselleşme Perspektifinde İncelenmesi”, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/5, (2015), s.72-83
- ACAR Nuray, “Dini ve Milli Törenlerin Törenselleşme Perspektifinde İncelenmesi”, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/5, (2015), s. 78-79
- AĞAKAY Mehmet Ali, *Türkçe Sözlük*, B.5, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1969
- AKDENİZ Serap, “Alevi Müzik Uyanış Bağlamında İzmir Yamanlar Alevi Göçmenlerinin Müzik Pratikleri”, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2011
- AKSOY Erdal, “Anadolu’da Yaşayan Oğuz Türklerinde Sosyal Farklılaşma: Türkmenler ve Yörükler”, *Kök Araştırmalar Dergisi, Osmanlı Özel Sayısı*, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayını, (2000), s.105-120
- AKSOY Mustafa, “Kültür Sosyolojisi Açısından Nevruz Kavramı”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1/100, (1996), s. 2-3
- AKSU Ali, “Mevlana’nın Mesnevisinde Dört Halife”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/13, (2009), s. 301-302
- AKTÜRK Hamit, “Değişen Etkisiyle Alevi Düşüncesinde Hacı Bektaş Veli”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.30, (2014), s. 232-233
- AKTÜRK Hamit, “Şeriatın Hakikate Bireyin Zorlu Yolculuğu Dört Kapı Kırk Makam ve Kabuk Öz Metaforunun Günümüzde Literal Yaklaşımlar”, içinde *II. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Hoş Görü ve Barış Sempozyumu*, editör Filiz Kılıç-Tuncay Bülbül, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Basımevi, 2016
- ALALON Mehmet, “Cenknemelerde Hz. Ali’nin Yeri”, *E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 1/2, (2012), s. 11-12;
- ALİ Gelibolulu Mustafa, *Kühül-Ahbar 1. Rükün*, C.2 sinde Bkz; Bülent Arı vd, *Anadolu’nun Manevi Mimarları Hacı Bektaş Veli-Yunus Emre-Ahi Evran*, Ankara: İktisat Yayınevi 2022
- ALİ Gelibolulu Mustafa, *Kühül-Ahbar 1. Rükün*, haz. Suat Donuk, B.1, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 169, 2020
- ALİYEVA Metanet Azizgızı, “Din İle İlmin Bütünleştiği Nokta: İmam Cafer-İ Sadık’ta, Ondan Aşık ve Üveysi Yolla Bilgi Alanlarda “Kuantum” Bilgisi”, *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması Sempozyum Kitabı*, editör Ejder Okumuş, s.285-300, C.1, Eskişehir: Gülen Ofset Matbaacılık, 2014
- ALKAN Erdoğan, *Sayılar ve Hayvanlar Simgeleriyle Alevi Mitolojisi*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015), s.37-39; Bayram Durbilmez, “Nahcivan Türk Halk İnanışlarında Mitolojik Sayılar”, *TurkicStudies*, 3/6, (2008), s. 224-227
- ALKAYIŞ Mehmet Fatih, “Hazreti Ali’nin Kahramanlık Vasıfları Üzerine Bir Değerlendirme Haveran-Name Örneği”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/47, (2016), s.15
- ALTI Aziz, “Nüfus Defterlerine Göre Pirevi Hacı Bektaş Veli Tekkesi 1830-1846”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.90, (2019), s.78-80;

- ALTIN Kader-Erkan Altın, “Bir İbadet Ritüeli Olarak “Semah” Ve “Erzincan Kırklar Semahının Müzikal ve Ritmik Yönden İncelenmesi, içinde, *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu*, editör Mehmet Yazıcı, s. 224-234, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013
- ALTUN Ahmet, “Anadolu’da Cenkenamelerin Toplumsal Yansımaları”, *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi*, 9/1, (2011), s. 45-47
- ARMSTRONG Karen, *Mitlerin Kısa Tarihi*, çev: Dilek Şendil, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014
- ARSEVEN Tülin, “Modern Anlatıda Geleneğin İzleri ve Bin Beyaz Turna”, *Folklor Edebiyat Dergisi*, 22/88, (2016/4), s.28
- ARSLAN Ebru Vural, “Türk Romanında Mitolojik Unsurlar 1923-1980”, Yüksek Lisan Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2016
- ARSLAN Muhammed, “Anadolu Türk Mimarisinde Zülfikar Tasvirleri,” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.95, (2020), s. 236
- ARSLAN Mustafa, “Sünni Halk İnançlarında Hz. Ali Tasavvuru Üzerine Bir Din Sosyolojisi İncelemesi”, *Birey ve Toplum Dergisi*, 2/4, (2012), s. 47
- ASLAN Namık, “Hazreti Alinin Cenkenameleri Bağlamında Bir Eser-Destan-ı Ejderha ve Bazı Motifler Üzerine”, *Milli Folklor Dergisi*, Y.28, S. 111, (2016), s. 210-215;
- AŞAMA Cüneyt, *Alevilik ve Kızılbaş Türkleri*, İstanbul: Erasmus Yayınları, 2018
- AŞIKPAŞAZADE, *Aşıkpaşazade Tarihi*, Yayına Hazırlayan. Hüseyin Nihal Atsız, Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985
- AŞMA Cüneyt, *Alevilik ve Kızılbaş Türkler*, İstanbul: Erasmus Yayınları, 2018
- AŞMA Cüneyt, *Alevilik ve Kızılbaş Türkler*, s.20-30; Yasin İpek vd, *Şia’dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik*, İstanbul: Ekim Yayınları, 2014
- ATALAY Battal, Najat Sayem Khalil, “Türk Mitolojisindeki Hayat ve Hayvan Üslubu”, *Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu Bildir Kitapçığı*, Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, 2019
- ATALON Mehmet, “Türk Kültüründe Hz. Ali Cenkenameleri”, *Hazreti Ali Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009
- AVCIOĞLU Doğan, *Türklerin Tarihi*, C.5, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2000
- AYDIN Erdoğan, *Kimlik Mücadelesinde Alevilik*, B.5, İstanbul: Literatür Yayınları, 2013
- AYDIN Erdoğan, *Kimlik Mücadelesinde Alevilik*, İstanbul: Literatür Yayınları, 2013
- Azar Birol, “Sözlü Geleneğin Kurumsallaşması: Gelenekten Geleceğe Musahiplik Örneği”, *Avrasya Uluslararası Araştırmaları Dergisi*, 2/3, (2013), s.74-87;
- BAKİ İsmail -Ali Rıza Özdemir, *Alevilik Bildirgesi*, Ankara: Kripto yayın Evi, 2017
- BANAZ Şaban, “Çorumlu Caferileşmiş Alevilerin Caferileşem Süreçleri ve Temel İnanç Esasları”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.95, (2020), s. 170-193;
- BARDAKÇI Mehmet Necmettin, “Bir Tasavvuf Mektebi Olarak Bektaşilik”, içinde *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu*, editör Sempozyum Düzenleme Kurulu, s.55-56, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 200
- BATUK Cengiz, “Mit Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar”, *İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6/1, (2009), s: 29-31

- BAYAT Fuzuli, *Mitolojiye Giriş*, B.2, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007
- BAYAT Fuzuli, *Mitolojiye Giriş*, B.2, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009
- BAYAT Fuzuli, *Mitolojiye Giriş*, B.7, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018
- BEYCEOĞLU Ömer Faruk, “Halk Kitaplarında Hazret-i Ali”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1986
- BEYLER Fergani, “Rus Kaynakların Göre Hacı Bektaş ve Bektaşilik”, *Alevi-Bektaşî Araştırmaları Dergisi*, S.21, (2020), s.117-123
- BIRGE John Kingsley, *Bektaşilik Tarihi*, çev. Reha Çamuroğlu, B.1, İstanbul: Ant Yayınları, 1991
- BIRGE John Kingsley, *Bektaşilik Tarihi*, s.94-95; Yalçın Çakmak, “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti’nin Kızılbaş-Alevî Siyaseti 1876-1909”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018
- BİLTEKİN Halit, “Kirdecî Ali ve Dâstân-ı ‘Ömer İbnîHattâb Adlı Küçük Mesnevisi’”, *TurkisStudies*, 8/1, (2013), s. 1064-1065;
- BOZKURT Kenan-Hacer Bozkurt, “Sayıların Gizemli Dünyası: Kültür ve Edebiyatta Sayı Sembolizmi”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1/1, (2012), s. 720-721
- BULUT Kadir, “Alevilikte Tanrı Anlayışı”, Yüksek Lisans Tezi, Fırat, 2011
- BURAL Abdulnasır, “Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Bingöl’de Alevilik”, Yüksek Lisans, Şırnak Üniversitesi, 2019
- CEYLAN Ömer, “Klasik Türk Şiirinde Turna’ya Dair’’, *Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, S.28, (2013), s.1-8
- ÇAĞBAYIR Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük*, B.1, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007
- ÇAKIR Hatice, “Pir Sulatan Abdal Türkülerinde Tasavvufî Konuların Tespiti ve Değerlendirmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009
- ÇELİK Sıddıka Dilek Yalçın, “Aşık Dertli Divanı’nda Yer Alan Şiirlerde Hz. Ali ve Zülfikar Sevgisi”, *IV. Uluslararası Alevilik Bektaşilik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.1, B.1, Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2018
- ÇETİN Halil, “Gerçekten Efsaneye Hacı Bektaş-ı Velî Portreler’’, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/23, (2012), s. 116;
- ÇETİN İsmet, “İnanca Dayalı Sivil Toplum Kuruluş Sembolleri Ankara Alevi Bektaşî Dernekleri Örneği’’, içinde *9.Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ordu: Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019
- ÇETİN İsmet, “İnanç Sembolleri ve Öğrenci Algısı’’, içinde *IV. Uluslararası Bektaşilik Sempozyumu*, editör Orhan Kurtoğlu-Ayşe Çamkara Erginer, s.299, Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2018
- ÇETİN İsmet, *Destandan Hikâyeye Hazret-i Ali Cenknemeleri-Anadoluda Aleviliğin Dünü ve Bugünü*, B.1, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010
- ÇINAR Erdoğan, *Aleviliğin Gizli Tarihi*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2011
- ÇINAR Erdoğan, *Aleviliğin Kökenleri Abdal Musa’nın Sırrı*, B.5, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2012

- ÇİBİK Tuğba Hatibler-Filiz Umaroğulları, “Balkanlarda Bektaşilik ve Bektaşî Tekkeleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6/1, (2017), s.56-57
- ÇİFT Salih, “1826 Sonrasında Bektâşilik ve Bu Alanla İlgili Yayın Faaliyetleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/1, (2013), s.250-266
- ÇİMENLİ Havvagül, “Hacı Bektaş-ı Veli Bibliyografyası”, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi, 2010
- ÇORUHLU Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2017
- DALKIRAN Sayın, “Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme”, *Ekev Akademi Dergisi*, 6/10, (2002), s.103-108;
- DEDEKARINOĞLU Hüseyin, “Alevilikte Cem ve Cemdeki Kavramlar”, *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S.8, (2013), s. 211-212
- DELL Christopher, çev: Nurettin Elhüseyin, *Mitoloji Hayali Dünyalara Eksiksiz Rehber*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017
- DEMİR Ahmet İshak -Yaşar Şanlı, “Cem Dergisinin Sunumuyla Alevilikte İnançlar”, *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 1/10, (2017), s.67-68
- DEMİR Ahmet İshak-Yaşar Şanlı, “Cem Dergisinin Sunumuyla Alevi Gelenekte İbadetler”, *E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 11/1, (2018), s.21
- DEMİR Ahmet, *Dünya Mitolojisi*, İstanbul: Kamer Yayınları, 2018
- DEMİRDAĞ Muhammet Fatih, “Alevi Bektaşî Şiirinde Kuş Mitolojisi”, *Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.2, (2017), s.15-16
- DİNÇAL Ali, *Alevilik Bektaşilik ve Notaları İle Semahlar*, Ankara: Cem Matbaası, 1997
- DOĞAN Eşref -Hasan Çelik, “Hür Erenler Hayy’dan Geldik Hu’ya Gideriz: Alevi-Bektaşî Deyimlerini Türk Edebiyatına Yansımaları”, *Milli Kültür Araştırmalar Dergisi*, 1/2, (2017), s.200-204
- DOĞAN Hüseyin, Muş (Varto) Alevilerinde Dini İnanç ve Sosyal Hayat, Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu, C.2, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014
- DOĞAN Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlüğü*, Ankara: Birlik Yayınları, 1981
- DÖĞÜŞ Selehattin, “Bektaşiler ve Osmanlı Yönetimi”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1, (2002), s.288-296
- DÖNMEZ Banu Mustan, “Alevi Cem Ritüellerinde Canlandırılan Kırklar Söylencesinin Şiir Müzik Dans İle İlişkisi”, *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/14, (2010), s.193-195
- DURBİLMEZ Bayram, “Kırım Türk Halk Anlatılarında Sayı Simgesi”, *Milli Folklor Dergisi*, Y. 19, S.76, (2007), s.187-189;
- DURMAZ Ali, “Alevi Bektaşî Belleğine Cönklerden Katkılar: Terceman ve Gülbanklar”, içinde *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu*, editör Orhan Kurtoğlu-Ayşe Çamkara Erginer, s.441, Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2018
- DÜNYA EHL-İ BEYT KURULTAY, Hidayet Önderi İmam Hüseyin, çev: Vahdettin İnce, B.1, İstanbul: Dünya Ehl-i Beyt Yayıncılık ,2006
- ELÇİ Armağan Coşkun, “Bulgaristan Deliorman Aleviliği ’de Kırklar Bayramı-Nevruz ve Hıdırellez”, *Milli Folklor Dergisi*, Yayın Yılı:22, S.86, (2010), s.59-60;

- ENGİN Umut, “İstanbul’da Alevi Örgütleri ve Alevi Olgusuna Bakış”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, 2019
- ERASLAN Emrullah, *H. Ali-Ferdi-Savaşlar-Mucizeler ve On İki İmamalar*, B.2, İstanbul: Can Yayınları, 1997
- ERASLAN Kemal, *Yesevî’nin Fakr-Namesi*, Ankara: Sen Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, 2016
- ERCAN Aylin, “Gazavât-I İmâmAlî (K.A.V.) Adlı Yazma Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2018
- ERDOĞAN Kutluay, *Alevilik Bektaşilik Cep Üniversitesi*, İstanbul: Yeni yüzyıl Kitaplığı, İletişim Yayınları, 1980
- ERDOĞAN Kutluay, *Alevilik Bektaşilik Cep Üniversitesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993
- ERDOĞAN Serkan, “Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması ve Hamdullah Efendi”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S.17, (2018), s. 200-202
- EREN Hasan -İsmail Parlatır, *Türk Dili Entomoloji Sözlüğü*, B.1, Ankara: 1999
- ERGİN Umut, “İstanbul’da Alevi Örgütleri ve Alevi Olgusuna Bakış”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Maltepe Üniversitesi, 2019
- ERHAT Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2007
- ERİM Müzehher, *Mitolojide Masallar*, B.2, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2009
- ERİŞEN İhsan Mesut-Kemal Samancıgil, *Hacı Bektaş Veli Bektaşilik ve Alevilik Tarihi*, İstanbul: Ay Yayınevi, 1996
- ERİŞEN İhsan Mesut-Kemal Samancıgil, *Hacı Bektaş Veli ve Alevilik Tarihi*, İstanbul: Ay Yayınevi, 1996
- ERKİLİÇ Hasan, *Tartışmalarla Alevilik*, İstanbul: Cumartezleri Yayınları, 2010
- ERPOLAT Mehmet Salih, “XVI. Yüzyılın Başlarında Tutulan Tahrir Defterlerinde Kızıl Başlara Dair Notların Tarihi Açısından Önemi”, *Alevi Bektaşî Araştırma Dergisi*, S.22, (Köln 2020), s.155-169
- ERSAL Mehmet, “Alevilik Bektaşilik Sisteminde Dem Kültürü ve Dem Geldi Semahı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.77, (2016), s.140-144
- ERSAL Mehmet, “Alevilik İnanç Sistemindeki Ritüyelik Özel Terimler: Musahipik”, *Turkish Studius Uluslararası Diller Edebiyat ve Türk Tarihi Dergisi*, 6/1, (2011), s.1091
- ETYEMEZ Fethullah, “Abdal-Alevilik İlişkisinin Konya Merkez Mahalle ve Doğanalar Mahallesi Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019
- Fahri Maden, “Edirnekapı’da Bir Bektaşî Ocağı Emin Baba Tekkesi ve Haziresi”, içinde *Osmanlı İstanbul Uluslararası Sempozyumu II*, editör Feridun M. Emecen Ali Akyıldız Emrah Safa Gürkan, s.173-174, İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2014
- FIĞLALI Ethem Ruhi, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, B.1, Ankara: Selçuk Yayınları, 1990
- GÖK Ebru Çatal Kaya, “Türk Tekstil Sanatında Görülen Geyik Figürü”, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 12/26, (2019), s.381

- GÖKÇE Ahmet, Eşik: ‘‘Olgular ve İmgeler Bağlamında Bir Mekan Analizi’’, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:3 S.2. (2019), s.130-136
- GÜFTA Hüseyin, ‘‘Derviş Muhammed Yemen’inin Fazilet Name Adlı Eserinde Hz. Ali Sevgisi’’, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/38, (2015), s. 202
- GÜLÇİÇEK Ali Duran, ‘‘Anadolu ve Balkanlar’daki Alevi Bektaşî Dergâhları Tekke, Zaviye ve Türbeler’’, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.16 (2000), s. 201-222
- GÜLMEZ Mehmet, ‘‘Alevilikte Kutsal Mekân Oluşumu’’, içinde *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu*, editör Mehmet Yazıcı, s.782, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013
- GÜLTEKİN Sadullah, ‘‘Hızır-İlyas Zaviyeleri Aya Yorgi ve Bektaşîler’’, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 83, (2017), s.83-89
- GÜLTEPE Necati, *Türk Mitolojisi Yeni Araştırmalar Işığında*, İstanbul: Ress Yayınları, 2013
- GÜMÜŞ Ercan, *Tarihçi ve Asi 16.Yüzyıl Celali İsyanlarının Osmanlı Tarihi Yazımına Yansımaları*, B.1, İstanbul: Libra Kitap Yayınları, 2018
- GÜMÜŞ İbrahim, ‘‘Türk Mitolojisi ve Makalat’ta Yaratılış’’, içinde *Uluslararası Türk Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, editör Ahmet Uysal, s.235-237, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Yayınları, 2018
- GÜNAL Özkan, *On iki İmam Efendilerimizin Kısaca Hayatı*, (Bursa: Emek Yayınevi, 2016), s.12-202;
- GÜNEŞ Ahmet, ‘‘Gizli Dil Açısından Alevi-Bektaşî Erkan ve Deyimlerine Bir Bakış’’, *TurkStudies*, 2/2, (2007), s. 344
- GÜNEŞ Hüseyin, ‘‘Zülfikar: Efsanevi Bir Kılıcın Tarihi Serüveni’’, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 95, (2020), s. 236
- GÜNGÖR İsmail, ‘‘Şanlıurfa İli Kısas Yöresi Cem Forumu’nun Analizi’’, Yüksel Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2011
- GÜVENÇ Ahmet Özgür, ‘‘Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme’’, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16/41, (2009), s. 85-97
- GÜZE Abdurrahman, *Hacı Bektaş Veli El Kitabı*, B.1, Ankara: Akçağ Yayınları, 2011
- GÜZEL Abdurrahman-Mustafa Taşçı, ‘‘Hazreti Ali İle İlgili Bir Manzum Hikaye: Destan-ı Ejderha ve Hazreti Aliye Atfedilen Eser Emsal-ı Hazreti Ali’’, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/1, (1990), s. 67-69;
- Güzel ONUR, ‘‘Gümüşhane İli Kelkit İlçesi Akdağ Köyü Gelenek ve Görenekleri’’, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, 2021
- GÜZLE Abdurrahman, ‘‘Ahmet Yesevi-Hacı Bektaş Veli-Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal’da Dört Kapı Kırk Makam’’, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.41, (2007), s.21-156
- HAK YOLUNDA MÜESSESESİ YAZARLAR KURULU, *On Dört Masumun Siyeri İmam Ali*, çev: İsmail Bendiderya, B.1, İstanbul: Dünya Ehlibet Kurultayı Yayınları, 2007
- HİLMİ Ömer Faruk, *Keramet ve Faziletleriyle Ehl-i Beyt Menakibeleri Dualar ve Hikmetli Sözler*, İstanbul: İlim Şehri Yayınları, 2012

- IRMAK Yılmaz-Handan Hamarat, “Bingöl Aleviliğinde Dedelik-Musahiplik-Düşkünlük ve Cem”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/15, (2018), s.223
- IRMAK Yılmaz-Haydar Hamarat, “Bingöl Aleviliğinde Dedelik-Musahiplik-Düşkünlük ve Cem”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/15, (2018), s.223-227;
- İPEK Yasin -Ender Atalay, *Şia’dan Kızılbaşlılığa Türklerde Alevilik*, İstanbul: Ekim Yayınları, 2014
- İPEK Yasin, “Tarihsel Süreçte Alevi Bektaşî ve Kızılbaş Kavramları Üzerine Yapılan Yorumlar”, *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu*, C.2, editör Mehmet Yazıcı, s.514-521 Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013
- İRAT Ali Murat, *Aleviliğin ABC’si*, B.2, İstanbul: Profili Yayıncılık, 2013
- Johon L.Esposito, *Oxford İslam Sözlüğü*, B.1, çev. Nurullah Koltas, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013
- KAHRAMAN Abdullah, “Yunus Emre Divanında Şeriat-Tarikat-Hakikat ve Marifet (Dört Kapı)”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 1/1, (2017), s.2-4;
- KAPLAN Doğan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010
- KAPLAN Hasan, *Zülfikarın Divan Şiirine Yansımaları, IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildir Kitabı*, C.1, B.1, Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2018
- KARAAĞAÇ Günay, *Türkçenin Alıntıları Sözlüğü*, İstanbul: Akçağ Yayınları, 2015
- KARAOĞLAN Hamza “Anadolu’da Hz. Ali Tasavvurları-Kahramanmaraş Örneği”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.26, (2015), s.53-54;
- KARDAŞ Sedat, *Ali Nihani’nin Manzum Hacı Bektaş-I Veli Velayetnamesi*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2018
- KARGINOĞLU Hüseyin Dede, “Alevilikte Tanım ve Terimler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırama Dergisi*, S.60, (2011), s.382
- KAYA Haydar, *Alevi Bektaşî Erkanı Evrad’ı ve Edebiyatı*, B.1, İstanbul: Engin Yayıncılık, 1993
- KAYIKCIOĞLU Mehmet Sadık Vicedani, *Hurufilik ve Bektaşilik Ne İdiler ve Nasıl Kaynaştılar*, Yayına Hazırlayan. İsmail Güleç, B.2, İstanbul: İz Yayıncılık, 2016
- KELEŞ Bahattin, “Baba İshak İsyanı’nın Anadolu Selçuklu Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23/1, (2018), s.75-90
- KELEŞ Reyhan. “Yedi Ulu Ozan’ın “Yedi” Sembolizmi”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.83, (2017), s. 56-58
- KEMALOĞLU Ahmet Faruk, “Kaygusuz Abdal Menakıpnamesi ve Velayet Name Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaşî Velide Mitoloji”, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2016
- KEMALOĞLU Ahmet Faruk, *Kaygusuz Abdal(Alaeddin Gaybi) Menakıpnamesi ve Velayet Name- Manakır-ı Hünkar Hacı Bektaş-ı Velide Mitoloji*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2016

- KESEN Nilgün Dal, “Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Kültüründe Geyik Kültü”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl:27, S.106, (2015), s. 65-68
- KESKİN Yahya Mustafa, “Kırsal Kesimde Yaşayan Alevilerde Doğum Geleneğine İlişkin İnanç ve Uygulamalar”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, (2001), s. 50-51;
- KILIÇ Filiz-Coşkun Kökel, *Ana Hatlarıyla Horasan’dan Anadolu’ya Alevilik ve Bektaşilik*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültür ve Hazcı Bektaş Veli Araştırma Yayınları, 2008
- KILIÇ Mehmet Gümüş “Cumhur-Name’de Hz. Ali’nin Özellikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/24, (2013), s. 148-149
- KILIÇ Mustafa Cemil, *Yükselen Alevilik*, İstanbul: Kamer Yayınları, 2013
- KILIÇ Semih -Abdullah Altuncu-Ayhan Gazpark “Anadolu Kırsalında Yaşayan Alevilerde Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamalar (Haçova Örneği)”, *TurkisStudies*, 11/17, (2016), s. 436-437
- KILIÇ Sevda Önal, Yedi Sayısının Kültürel Arkapları Çerçevesinde Garîbnâme Mesnevisi’nin Yedinci Bölümü Üzerine Bir İnceleme, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 86, (2018), s. 113-116
- KIRBAŞOĞLU Filiz, *Erzincan Yöresi Alevileri İnanç Sistemleri Dinsel-Geleneksel Yaşam Tarzları*, Erzurum: Zafer Yayınevi, 2019
- KIRKINCI Mehmet, *Alevilik Nedir*, B.12, İstanbul: Zafer Yayınları, 2014
- KIRKINCI Mehmet, *Alevilik Nedir*, İstanbul: Zafer Yayınları, 2014
- KIZMAZ Meltem, “XVI Yüzyıl Klasik Türk Kültüründe Sayılar Mitolojisi”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2016
- KİRAZ Seydi, *Süleyman Giryani’nin On İki İmam Menakıbnamesi*, 12/10, (2017)
- KOCADAĞ Burhan, *Alevi Bektaş Tarihi*, B.1, İstanbul: Can Yayınları, 1996
- KORKMAZ Esad, “Hacı Bektaş Veli Öğretisinde Dört Kapı Kırk Makam”, içinde *I. Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, editör Alemdar Yalçın, Ayşe Yücel, Gıyasettin Aytaç, s. 208-237, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 1999
- KORKMAZ Esad, *Dört Kapı Kırk Makam*, İstanbul: Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Bebebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1995
- KORKMAZ Esat, *Pir Sultan Abdal Divanı*, İstanbul: Ant Yayınları, 1944
- KOYUCU Zeynep, “Edebi Türlerde Cenk-Name/Gazavat-Name Karşılaştırması ve Muhammed’e Hanifi-Tabut Cenginin Yeni Bir Nüshası”, *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 21, (2020), s. 151
- KOZAN Ali -Rumeysa Bilgili, “Hz. Ali’nin Menkıbevi Hayatına Dair Bir Destan: Destan-ı Ejderha ve İslami Dönem Anadolu Türk Kültürüne Yansımaları”, *Turkis Studies*, 8/5, (2013), s. 470-473
- KOZANOĞLU M.Tahsin, *Yunan Mitolojisi*, İstanbul: Düşünen Adam Yayınları, Ocak 1994
- KÖKSAL Mehmet Fatih, “Hacı Bektaş Veli’nin Ölüm Tarihi Hakkında”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş veli Araştırmaları Dergisi*, S. 98, (2021), s. 28;
- KÖSE Ensar, “İçel’de Bir Celâlî: Muslu Çavuş İsyanı (1606-1610)”, *Tarih Dergisi*, 1/67, (2018), s.24-57

- KÖSE Metin Ziya, “Yeniçeri Ocağının Bektaşileşmesi Süreci ve Yeniçeri- Bektaşî İlişkisi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, S. 49, (2009), s. 195-204
- KUMARTAŞLIOĞLU Satı, “Edremit ve Burhaniye Tahtacılarında Hıdırellez”, *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20/37 (2017), s. 279-283
- KUMRALTAŞLIOĞLU Satı, “Mucizeden Keramete: ‘Yerden Su Çıkarma’ Motifleri Efsaneleri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1/25, (2016), s. 122
- KUŞÇA Sibel, “Şah İsmail Hatai’nin ve Pir Sultan Abdal’ın Nefes ve Değişlerinde Mistik Unsurlar”, *Folklor Edebiyat Dergisi*, 20/78, (2014), s.123-125;
- KUZU Fatma Pınar, “Pir Sultan Abdal Şiirlerinde Turna Motifi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.88, (2018), s.113-120
- MADEN Fahri, “Yeniçerilik Bektaşilik İlişkileri ve Yeniçeri İsyanlarında Bektaşiler” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 73, (2015), s.175-193
- MADEN Fahri, “Yeniçerilik-Bektaşilik İlişkileri ve Yeni Çeri İsyanlarında Bektaşiler”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.73, (2015), s.175-196;
- MAHDI Sarmad Ali Mahdi, “Anadolu Türk Aleviliği Bağlamında Irak Türklerinde Alevilik”, Doktora Tezi Hacettepe Üniversitesi, 2015
- MECEK Süleyman, “Serik Yöresi Tahtacı Alevilerinin Halk Bilgisi Ürünleri Üzerine Bir İnceleme”, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe, 2014
- MELİKOFF İren, *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, çev. Turan Alptekin, B.1, İstanbul: Cem Yayınevi, 1993
- MELİKOFF İrene, *Kırklar’ın Cemi’nde*, çev. Turan Alptekin, B.2, İstanbul: Demos Yayınları, 2011
- MİRZAOĞLU F. Gülay, *Anadolu Kültüründe ve Halk Türkülerinde Turnalar Biyolojik-Kültür-Koruma*, içinde Anadolu Turnaları, editör. Ufuk Özdağ-Gonca Gökalp Arslan, s.212-218, Ankara: Ürün Yayınları, 2019)
- NOYAN Bedir, “Balım Sultan Erkân-Namesi Merkezli Geleneksel Bektaşiliğe Ait Bir Ritüel Örneği: İkrar”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.40, (2006), s.53-98;
- NOYAN Bedir, “Şi’anın Bayramlarında Nevruz”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 1/17, (2001), s. 63-66
- OCAK Ahmet Yaşar, *Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, B.3, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002
- ODABAŞI Gülbahar, “Alevi Geleneğinde Cem İbadeti”, Yüksek Lisans Tezi, Aydın Menderes Üniversitesi, 2016
- ODYAKMAZ Ali Nevzat, *Bektaşilik-Mevlevilik-Masonluk*, B.2, İstanbul: Özen Yayınları, 1999
- OĞLU Dursun Gümüş-Jülide Tokçifçi, *Bektaşilik ve Bektaşiler*, B.1, İstanbul: Hoşgörü Yayınları, 2012
- OĞLU İbrahim Arslan, “Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.20, (2013), s.49-58
- OĞUZ Ali, *Ehl-i Beyt’in Kerametleri*, B.1, C.1, İstanbul: İmam Rıza Dergâhı Yayınları, 2018

- OLGUN İbrahim-Cemişit Braşa, *Farsça Türkçe Sözlük*, C.1, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1966
- ONAT Hasan, “Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli Çizgisinde Ahlak Temelleri Din Anlayışı”, *İçinde 2. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Hoş Görü ve Barış Sempozyumu Bildirgesi*, editör Filiz Kılıç-Tuncay Bülbül, s. 36-4, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Basımevi, 2015
- ONUR Samet, “Ejderha Destanı’nın Yeni Bir Neşri: Salur Kazan-Saru Saltuk ve Hz. Ali’nin Ejderhayla Cenklarının İlişkisi”, *Modern Türk Araştırmaları Dergisi*, 16/4, (2019), s. 689-691;
- ORAL Selman, “XVII. Yüzyılda Şam Bölgesinde Meydana Gelen Ayaklanmalar”, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2018
- OYTAN Mehmet Teyfik, *Bektaşiliğin İç Yüzü Dibi-Köşesi-Yüzü ve Astarı Nedir*, B.5, C.2, İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi Yayınları, 1948
- ÖGEL Bahaddin, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, B.4, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 2001
- ÖGER Âdem, “Uygur Türklerinin Doğum Adetleri”, *TurkisStudies*, 7/1, (2012), s. 1680-1693
- ÖĞEL Bahaddin, *Türk Mitolojisi*, C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017
- ÖZ Gülay, *İslamiyet-Türkler ve Bin Dördüyük Yıllık Muhalefet*, Ankara: Ayyıldız Yayınları 1995
- ÖZ Gülay, *Özkaynaklarından Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, B.1, İstanbul: Can Yayınları, 1999
- ÖZBAKIR Akın, “Malatya Kale Yöresi Alevi-Bektaşî İnançlarının Tespiti ve Değerlendirmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2010
- ÖZCAN Hüseyin, “Bektaşilikte 4 Kapı 40 Makam”, *TurkisStudies*, 1/28, (2014), s. 12-13
- ÖZCAN Hüseyin, “Hacı Bektaş Veli’nin Eserlerinde ve Bektaşî Erkânâmelerinde Dervişin Nitelikleri”, *Turkish Studies*, 7/1, (2012), s.1696-1697
- ÖZCAN Hüseyin, “Bektaşilikte Dört Kapı Kırk Makam”, *Turkish Studies*, 1/28, (2004), s. 37-42
- ÖZDAYIOĞLU Muammer, *Anadolu Mitolojisi ve Efsaneleri*, Ankara: Altın Post Yayıncılık, 2013
- ÖZDEMİR Ali Rıza, “Alevi Bektaşî Yolunda Dört Kapı Kırk Kavramı”, *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 1/13, (2020), s. 251-256
- ÖZEK Ali, “İmamiye-İsnaaşeriye Şiası ve Tefsir Anlayışı”, *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu Kitabı*, B.1, İstanbul: İlmi Neşriyat 11 İslami İlimler Araştırma Vakfı Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi 17, 1993
- ÖZKIRIMLI Atilla, *Alevilik Bektaşilik Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi*, B.2, İstanbul: Cem Yayın Evi, 1996
- ÖZKORKMAZ Mehmet, “Alevilikte On İki İmam Algısı”, (Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2011
- ÖZKÖSE Kadir, “Ahmet Yesevi’nin Hikmetlerinde Dört Kapı Kırk Makam”, *Akademiar İslam Araştırma Dergisi*, 2/2, (2017), s.101-13

- ÖZLÜ Zeynel, “Osmanlı Döneminde Hacı Bektaş Veli Sülalesi: Çelebiler”, *Belleten Dergisi*, 79/285, (2015), s. 510-511
- ÖZPOLAT Latife-Hamdullah Erbil, *Melûli Divanı ve Alevliliğin-Tasavvufun-Bektaşiliğin Tarihçesi*, Ankara: Başak Yayınları, 1980
- ÖZTELLİ Cahit, *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri*, B.1 İstanbul: Milliyet Yayınları, 1997
- ÖZTÜRK Serkan, *Genel Yapısı İle Alevilik*, Al-i Taha Yayın Evi, (E-Kitap), Erişim Tarihi.1.09.2021
- ÖZTÜRK Şükrü, “Türk Kültüründe Aslan”, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2/2, (2019), s.18-35
- ÖZTÜRK Temel,” Kanuni Dönemi İsyanları Sürecinde (1525-1527) Üsküdar Mahkemesine Yansıyan Davalar”, içinde *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VII 1352’ den Bugüne Şehirler*, editör Süleyman Faruk Güncüoğlu, s.497-501, C.1, İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2012
- POYRAZ Esen, “Cem Törenleri İle Tiyatro Sanatının Yapısal Özelliklerinin Karşılaştırılması ve Yeni Bir Yaklaşım Önerisi”, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Üniversitesi, 2014
- PÜRCEVADİ Nasrullah, “On İki İmamın Şiiliğinde Tasavvufa Muhalefet”, çev. Abdullah Kartal, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/1, (2002), s.235-241
- PÜSKÜLLÜOĞLU Ali, *Türkçe Sözlük*, B.7, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2004
- RAHİMLİ Gülen, “Halk İslam’ı ve Kızılbaşlılık”, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 4/8, (2017), s.58-67
- REÇBER Fevzi, Alevi Geleneğinde “Cem Evinin” Tarihsel Kökeni, *Dini Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 12/3, (2012), s.73-73
- RENÇBER Fevzi, “Kırk Soruda Adıyaman’da Geleneksel Alevilik”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş veli Araştırma Dergisi*, S.56, (2010), s.397-401;
- SADIK İmam Caferi, *Buyruk*, Neşr. Sefer Aytekin, Ankara: Emek Basım Yayınevi, 1958
- SAĞIR Selim, “Hacı Bektaş-ı Veli Makalat Giriş-Şekil Bilgisi-Dizin”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012
- SALUK Reyhan Gökben, “Hazreti Ali Cenknemeleri ve Bir Metin: Esed İle Şahı-ı Merdan Cengi”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.85, (2018), s.71-79
- SAM Rıza-Yüksel Marım, Denizli Tavşa’ta “Bektaş Kültürünün Günümüze Yansıyan İzleri: Teke Köyü Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.76 (2015), s.180-181
- SANSARKAN Yusuf, “Hakem Olayı Özelinde Mezhebi Kaygının Tarih Aktarım ve Yorumuna Etkisi”, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 4/2, (2009), s.319-339
- SARIÇAM İbrahim, “Hz. Ali’nin Hayatı ve Şahsiyeti”, içinde *Hz. Ali Sempozyumu*, editör selim arık, s. 18-19, Bursa: Bursa İl Müftülüğü Yayınları, 2015
- SEARS Kathleen, *Mitoloji 101 Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, çev. Ekin Duru, Ankara: Say Yayınları, 2019
- SEVER Yusuf Can, “İmam Rıza Ocağı’nda İnanç Uygulamaları”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş veli Araştırma Dergisi*, S.56, (2010), s. 359

- SEYİDOĞLU Bilge, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015
- SEZGİN Abdül Kadir, *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik*, B.4, İstanbul: Sezgin Neşriyat, 1991
- SEZGİN Abdülkadri, *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik*, s. 184-187; Yaşar Nur Öztürk, *Tarihi Boyunca Bektaşilik*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1992
- SİVRİ Medine-Sibel Kuşca, “Şah İsmail Hatai ve Pir Sultan Abdal Deyiş ve Nefeslerinde Alevi-Bektaşî Kozmogonisi ve Kırklar Meclisi’ne”, *Folklor Edebiyat Dergisi*, 20/78, (2014/2), s.179-188
- SOYYER Yılmaz, *Sosyolojik Açıdan Alevi Bektaşî Geleneği*, İstanbul: Seyran Yayınları, 1996
- SÖYLEMZE Mehmet, “Yunanistan’da Bulunan Alevi Bektaşîlerin Ritüel Müzikleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3/9, (2020), s. 2392-2395
- SÜMER Ali, “Nevruz ve Nevruz Geleneğinin Temel Unsurları”, *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, S.5, (1998), s. 69-72
- SÜMER Uğur, “Meşihat Arşiv Kayıtlarında Hacı Bektaş Velî ve Bektaşilik İle İlgili Yazılı Kaynağın Tespiti”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırama Dergisi*, S.83, (2017), s. 156
- ŞAHİN Fulya, “Hacı Bektaş Veli Felsefesine Eğitimsel Bir Bakış”, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2019
- ŞAHİN Halil İbrahim, “Cem Törenlerinde Kamberlik-Zakirlik Geleneği Balıkesir Çepnileri Örneği”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21/40, (2015), s.209-210
- ŞAHİN Tahsin, “Celali Kuşatması Altında Bursa”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2017
- ŞENER Cemal, *Alevi Türkleri*, İstanbul: Ant Yayınları, 1995
- ŞENER Cemal, *Alevilik Nedir*, İstanbul: Karacaahmet Sultan Dergahı Yayınları, 2012
- ŞENER Cemal, *Alevilik Olayları Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihi*, B.14, İstanbul: Nat Yayınları, 1993
- ŞENER Cemal, *Alevilik Olayları*, s. 137-140; Abdülkadir Sezgin, *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik*, B.6, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012
- ŞENER Cemal, *Alevilik Olayları*, s.132-137; Hüseyin Özcan, “Bektaşiliğin Sosyo-Kültürel Yapısı”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 22, (2002), s.143-145;
- ŞENER Cemal, BOA No: 25094, *Osmanlı Arşivlerinde Mühimme ve İrade Defterlerinde Aleviler-Bektaşiler*, çev. Ahmet Hezafen, Karacaahmet, İstanbul: Sultan Derneği Yayınları, 2002
- ŞENER Cemal, *Osmanlı Belgelerinde Aleviler-Bektaşiler*, İstanbul: Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, 2002
- ŞENYAYLA Gencal, “Hayatı ve İlk Dönem İslam Topluluğundaki Yeri Açısından Hz. Ali”, Doktora Tezi, Necmeddin Erbakan Üniversitesi, 2016
- ŞENYURT Gökhan, “Derviş Muhammed Yeminin ‘in Faziletname’si’nde On İki İmam’ın Yeri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13/71 (2020), s.95
- ŞENZEBEK Aytekin, “On İki İmam Dönemi Bazı İmamet Prensipleri”, *Marfe Dini Araştırmalar Dergisi*, 19/2, (2109), s.572-591;

- TAN Abbas, *Yaşayan Alevilik*, s. 213-214; Esad Korkmaz, “Hak-Muhammed-Ali ve Kırklar Cemi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.2. (1998), s. 255-257;
- TAN Abbas, *Yaşayan Alevilik*, s. 213-216; Cenksu Üçer, Cemevi: Adab ve Erkanın İcra Edildiği Mekanlar, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.88, (2018), s.68-72
- TANPOLAT Cansu, “Doğu ve Batı Kültürlerinde Başlıca Hayvan Mitleri”, Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, 2013
- TAŞKESENLIOĞLU Lokman, “Kesikbaş Destan’ının Tespit edilen Yeni Bir Nüshasına Dair Değerlendirmeler”, *USBİK 2020 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metnin E-Kitabı*, Ocak 2020, s. 363-364
- TEKİN Nergişhan, *Türklük ve Alevilik-Bektaşilik*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2011
- TEKİN Nergişhan, *Türklük ve Alevilik-Bektaşilik*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2011
- TEMİZKAN Mehmet, “Türk Kültüründe ve Alevi Bektaşî İnancında Turna”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl:26, S.101, (2014), s.166-169
- TEMREN Belkıs Temencioğlu, “İşlevsel ve Tarihsel Bakış Açısıyla Nevruz Geleneği”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S.15, (2017), s. 12-16
- TUNA Hacer, “Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi’nde Sunulan Alevilik”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011
- TURAN Ahmet -Harun Yılmaz, “Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26/26-27, (2008), s.12-24
- TURAN Ahmet -Harun Yılmaz, “Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26/26-27, (2008), s. 24;
- TÜRKDOĞAN Orhan, *Alevi-Bektaşî Kimliği Sosyo-Antropolojik Araştırma*, B.1, İstanbul: Timaş Yayınları 1995
- TÜRKYILMAZ Dilek, “Eşik Altı Boş Değildir: ‘Eşik’ Kavramının Türk Düşüncesine Yansımaları”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7/17, (2019), s.151-160
- UCA Alaattin, “Türk Toplumunda Nevruz I”, *Atatürk Üniversitesi Tüsiyat Araştırmaları Dergisi*, 14/32, (2007), s. 164
- UÇKUN Rabia, “Alevi Bektaşî Geleneğinde Nevruz Kutlamaları”, içinde *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I*, editör Sempozyum Düzenleme Kurulu, s. 163-164, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2005
- ULUOCAK Mustafa, “Kabul Baba Köyü Maktel-İ Hüseyin Nüshasında Keramet Motifleri”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4/8, (2019), s. 2010-2019;
- USLU Mustafa, *Hacı Bektaş Veli*, (İstanbul: Papatya Yayınları, 2002), s.21-26;
- ÜÇER Cenksu, “Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevîlerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımlar”, I. *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu*, 2005
- ÜNLÜSOY Kamil, “Şii Kültüründe Hz. Ali Mucizeleri Üzerine Bir Değerlendirme Azazi’nin 320 Desitan Az Mujizat ve Keramet-i İmam Ali” Eseri Örneğinde, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/35, (2013), s. 360
- ÜNLÜSOY Kamil, “Şii Kültüründeki Hazreti Ali Mucizeleri Üzerine Bir Değerlendirme: Abbas Azîzî’nin “320 Dasitan az mu ‘Jizat ve Kerâmât-i İmam Ali

- (a.s.)” Eseri Örneğinde”, *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/35(2017), s. 360-370
- ÜZÜM İlyas, “Buyrukta Üç Sünnet-Yedi Farz Kavramı ve Alevi Yazarlarının Tutumu”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 5, (2011), s. 162-163
- VELİ Hacı Bektaş, *Velayetname*, Yayına hazırlayan. Hamiye Duran, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007
- VELİ Hacı Bektaş, *Velayetname*, Yayına Hazırlayan. Hamiye Duran-Dursun Gümüş oğlu, Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli, Araştırma Merkezi Yayınları, 2010
- VELİ Hacı Bektaş-ı, *Vilayet Name Manakıb-ı Hüknar*, Haz: Abdülbaki Gölpınarlı, B.1, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1958,
- VELİ Hacı Bektaş, *Makalat*, Hazırlayan. Esad Coşan, Ankara: Seha Neşriyat, 1986
- YAKAR Sümeyra, “Alevilikte Hak-Muhammed-Ali İnancı”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011
- YAKIŞIR Akif, “Mehmet Ali Hilmi Dede Baba’nın Divanı”, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üniversitesi, 2016
- YALÇIN Hatice, “Alevi Kültüründe Çocuk Yetiştirme ve Kadının Konumu”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, C.79, (2010), s. 96
- YAMAN Ali -Aykan Erdemir, *Alevilik Bektaşilik Nedir*, (İstanbul: Cem Vakfı Yayınları, Cem Vakfı Kitap Dizisi 5, 2006
- YAMAN Ali, *Pir-i Türkistan Ahmet Yesevi*, İstanbul: Yedi Kapı Yayınları, 2018
- YAMAN Mehmet, *Alevilik İnanç-Edep-Erkan*, İstanbul: Ufuk Matbuası, 1993
- YAZICI Mehmet, “Tamamlanmamış Tarihi Bir Portre: Hacı Bektaş-ı Veli”, *Türkish Studies*, 9/9, (2018)s. 2610-2615; Bayram Ali Çetinkaya, “Bir Anadolu Ereni Hacı Bektaş-ı Veli: Hayatı-Eserleri ve İnsan Anlayışı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.3, (1999), s.345-356
- YAZICI Mehtap, “Alevi Değişlerini ve Gülbanglarının Kavacık Köyü Örneğinin Sosyolojik Analizi”, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2011
- YEMİŞ Nihat, “Arap Aleviliğinde Kutsal Günler ve Bayramlar”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.54, (2010), s. 310
- YILDIRIM Erdal, “Tunceli Yöresi Alevilerinde Geçiş Dönemi İnanç ve Uygulamalar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma”, *Ekev Akademik Dergisi*, Y. 14, S. 42, (2010), s.23
- YILDIRIM Nimet, *İran Mitolojisi*, İstanbul: Pirana Yayınları, 2015
- YILDIRIM Rıza, “Bektaşî Kime Derler?: "Bektaşî" Kavramının Kapsamı Ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.55, (2010) , s. 23-49
- YILDIRIM Rıza, “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.62, (2012), s.135-160
- YILDIRIM Rıza, *Bektaşiliğin Doğuşu*, B.1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009
- YILDIRIM Rıza, *Geleneksel Alevilik (İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, s.10-78

- YILMAZ Ali-Mehmet Akkuş ve Ali Öztürk, *Makalat Alevi Bektaşî Klasikleri*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), s.13-17; Mehmet Yazıcı, “Tamamlanmamış Tarihi Bir Portre: Hacı Bektaş-I Veli”, *Turkish Studies*,8./9, s.2604-2618
- YILMAZ Hulusi, “Nizari İsmaililiği ve Alevilik: İki Farklı Din İdrakte Benzeşme Yorumları Üzerine Değerlendirme”, *Karadeniz Araştırmaları Merkezi Dergisi*, 6/22, (2009), s.124-125;
- YILMAZ Zeynep Akile, “Adıyaman'da Yaşayan Alevilerin Evlilik ve Ölüm İle İlgili İnanç ve Uygulamaları Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12/63, (2019), s.1315-1316
- YOLCU Mehmet Ali-Saygın Kamil Celepoğlu, “Trakya’da Yaşayan Amuca Bektaşîlerinde Nevruz Erkanı”, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 13/31, (2020), s.1000-1007;
- YOLDAŞ Mehmet Hanifi, “Kuran-ı Kerimde İmam Kavramı ve ilk Dönem Mezheplerinin İmam Anlayışı”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 10/1, (2019), s.246-247
- YÖRÜKAN Yusuf Ziya, *Anadolu’da Alevilik ve Tahtacılar*, B.1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998
- YÜKSEL Emine, “Alevi-Bektaşî: Kültüründe Yaratılış Anlatıları ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2016
- YÜKSEL Emine, *Alevilik-Bektaşîlik “Kültünde Yaratılış Anlatıları ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri”*, Yüksek Lisan Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2016
- ZELYUR Rıza, *Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökleri Türk Aleviliği*, B.5, Ankara: Kripto Yayıncılık ,2011
- ZELYUT Rıza, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul: Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları 2002

İNTERNET KAYNAKLARI

[http://turkulerimiz.biz/turku_sozleri-6101-Geldi-cagirdi-Cebrail-\(miraclama\)sozleri.html#.XvHn0Joza00](http://turkulerimiz.biz/turku_sozleri-6101-Geldi-cagirdi-Cebrail-(miraclama)sozleri.html#.XvHn0Joza00), 23.06.2020, 14:38

<https://sozluk.gov.tr/>, 21.06.2020, 16:48

https://www.academia.edu/38710505/%C4%B0SLAM%C4%B0YET_%C3%96NCE%C4%B0_T%C3%9CRK_K%C3%9CLT%C3%9CR%C3%9CNDE_SAYILAR,
Eřt: 10.12.2021. 20.58

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/h%C4%B1z%C4%B1r>, 22.06.2020, 13:30

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad:	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Fakülte	Fen Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Tarih
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1. TÜRK MİTOLOJİSİNDEKİ HAYAT AĞACI VE HAYVAN ÜSLUBUNUN ERZİNCAN'DAKİ KÜLTÜR ÖĞELERİNE YANSIMASI	
2. XVI VE XVII. YÜZYILLARDA ERZİNCAN ŞEHRİNİN NÜFUSU	